

**T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Türk Dünyası Edebiyatı Anabilim Dalı**

**20. YÜZYIL BAŞLARINDA KAZAK EDEBİYATINDA
HİKÂYE**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet SAĞLAM

Danışmanı: Doç. Dr. Muvaffak DURANLI

İZMİR – 2016

**T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Türk Dünyası Edebiyatı Anabilim Dalı**

**20. YÜZYIL BAŞLARINDA KAZAK EDEBİYATINDA
HİKÂYE**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet SAĞLAM

JÜRİ ÜYELERİ

**Doç. Dr. Muvaffak DURANLI (Danışman)
Prof. Dr. Ali EROL
Yrd. Doç. Dr. Soner SAĞLAM**

İZMİR – 2016

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum “20. Yüzyıl Başlarında Kazak Edebiyatında Hikâye” adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Mehmet Sağlam

T.C.EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

ÖĞRENCİNİN

Adı Soyadı : Mehmet SAĞLAM
Numarası : 92130003219
Anabilim Dalı : Türk Dünyası Edebiyatı
Tez Başlığı (Türkçe) : 20. Yüzyıl Başlarında Kazak Edebiyatında Hikâye
Tez Başlığı (İngilizce) : Kazakh Storytelling In The Early Twentieth Century
Tez Savunma Tarihi : 30.09.2016
Tez Başlığı Değişikliği Varsa Yeni Başlık:

JÜRİ ÜYELERİ

Jüri Başkanı

Unvan, Adı, Soyadı : Doç. Dr. Muvaffak DURANLI
Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. Ali EROL
Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Yrd. Doç. Dr. Soner SAĞLAM
Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme
İmza :

TEZ HAKKINDA JÜRİNİN GENEL GÖRÜŞÜ

(Jüri Başkanı Tarafından Doldurulacaktır)

Tez savunması sonucunda öğrenci tarafından hazırlanan çalışma;

Oybirliğiyle

Oy çokluğuyla

Başarılıdır

Düzeltilmelidir

Başarısızdır

KISALTMALAR

- age. : Adı Geçen Eser (Kitap)
agm. : Adı Geçen Makale
agt. : Adı Geçen Tez
akt. : Aktaran
bk. : Bakınız
ev. : Çeviren
ed. : Editör
haz. : Hazırlayan
red. : Redaktör
s. : Sayfa
TDK : Türk Dil Kurumu

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
ÖN SÖZ.....	v
GİRİŞ	1
I. 20. Yüzyıl Başlarında Kazakistan'daki Siyasi Durum.....	1
II. 20. Yüzyıla Kadar Ana Hatlarıyla Kazak Edebiyatı.....	7
II. 1. Sözlü Edebiyat Dönemi	7
II. 2. Yazılı Edebiyatın Başlangıcı	10

I. BÖLÜM

1. MODERN KAZAK HİKÂyecİLİĞİ VE İLK ÖNEMLİ TEMSİLCİLERİ	16
1.1. Modern Hikâyenin Başlangıcı	16
1.2. 20. Yüzyıl Başlarında Kazak Hikâyesinin Önemli Temsilcileri	20
1.2.1. Mirjakıp Duvlatov	21
1.2.2. Jüsipbek AymavıtoV	24
1.2.3. Magjan Jumabay	26
1.2.4. Saken Seyfullin	32
1.2.5. İliyas Jansügirov	36
1.2.6. Beyimbet Maylin	38
1.2.7. Muhtar Avezov	40
1.2.8. Sabit Mukanov	46
1.2.9. Sattar Erüvbay	51

II. BÖLÜM

HİKÂYE İNCELEMELERİ	53
2.1. Mirjakıp Duvlatov – “İki Kızın Kederi”	55
2.2. Mirjakıp Duvlatov – “Kürk Hayırlı Olsun”	60
2.3. Jüsipbek Aymavıtoy – “Hayal”	64
2.4. Magjan Jumabay – “Şolpan’ın Günahı”	70
2.5. İliyas Jansügirov – “Halayığın Ölümü”	76
2.6. Saken Seyfullin – “İki Buluşma”	84
2.7. Saken Seyfullin – “Omar”	90
2.8. Muhtar Avezov – “Yetim”	96
2.9. Muhtar Avezov – “Yaslı Güzel”	104
2.10. Beyimbet Maylin – “Ak İpeğe Sarılı”	114
2.11. Beyimbet Maylin – “Kavganın Başı – Dayrabay’ın İneği”	120
2.12. Sattar Erüvbay – “Baht”	128
2.13. Sabit Mukanov – “İki gün”	133

III. BÖLÜM

3. 20. YÜZYIL BAŞLARINDA KAZAK HİKÂYESİNDE ÖNE ÇIKAN UNSURLAR	143
3.1. İçerik	143
3.1.1. Kadın	144
3.1.2. Sosyoekonomik Durum ve Çalışma Hayatı	145
3.1.3. Siyasi İdeoloji	147
3.1.4. Eğitim	147

3.1.5. Din ve Mollalar.....	148
3.1.6. Folklorik Unsurlar	148
3.2. Üslup ve Şekil Özellikleri	149
3.2.1. Üslup.....	149
3.2.2. Şekil Özellikleri.....	150
SONUÇ	152
KAYNAKLAR	155
ÖZGEÇMİŞ	160
ÖZET	161
ABSTRACT	162

ÖN SÖZ

Önceleri bağımsız bir toplum olarak kendi hanlığını ve devletini kurmuş olan Kazak toplumu; 18. yüzyıldan itibaren hızla Rus hâkimiyetine girmiş ve Rusya Çarlığı'na bağlanmıştır. 19. yüzyılın sonlarında Çarlığın zayıflamaya başlamasıyla etkisini artıran bağımsızlık düşüncesi hızla tüm Kazak toplumunu sarmış ve 1905 Devrimi'nden itibaren 1917'deki Ekim Devrimi'ne kadar Kazak aydınların kendilerini siyasi alanda da yetiştirmelerini sağlamıştır. 1917'de Rus Çarlığının yıkılması ile Ahmet Baytursın, Alihan Bökeyhan gibi aydınların önderliğinde kendi devletlerini kurma girişimlerini hayata geçiren Kazaklar, 1920'ye kadar birkaç yıl da olsa bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürmüştür. 1920'de, Bolşevikler Kazakistan'ı işgal etmiş ve Kazak topraklarını Sovyetler Birliği'ne katmıştır. Sonrasında Stalin'in "repressiya" siyaseti ile pek çok aydın idam edilmiş; birçoğu da sürgüne gönderilmiştir.

Tüm bu süreç boyunca sosyal, ekonomik, siyasi ve diğer her türlü duruma ve halkının yaşam şartlarına tanıklık etmiş olan Kazak edipler, hikâyelerinde Kazak halkının bu zorlu serüvenini anlatmıştır. 1905 yılından başlayarak 1939 yılına kadar yaşanan siyasi olayların etkisinde gelişen Kazak hikâyesini ele aldığımız bu çalışmamızda, söz konusu dönemde öne çıkan Kazak ediplerin hikâyelerinden örnekler inceleyerek dönemin edebiyat anlayışına metin merkezli bir değerlendirme getirmeye çalıştık.

Giriş bölümünde, 20. yüzyıl başlarında Kazakların ve Kazakistan'ın siyasi durumunu ele aldık. Ardından, sözlü edebiyat geleneğini ve modern edebiyatla birlikte yazılı edebiyatın nasıl ortaya çıktığını inceledik.

Birinci bölümde Kazak edebiyatında modern hikâyenin ortaya çıkışını anlattıktan sonra Alaş Dönemi ile Sovyet hâkimiyetinin ilk yıllarında öne çıkan hikâye yazarlarını tanıtmaya çalıştık.

İkinci bölümde, bir önceki bölümde biyografilerini verdiğimiz ediplerin hikâyelerinden örnekler alarak bu hikâyelerin incelemesini yaptık.

Üçüncü bölümde, incelediğimiz hikâyelerin ışığında döneme ve topluma dair tespit ve değerlendirmelerimizi ortaya koyduk.

Sonuç bölümünde ise bütün bu bilgiler ve metin incelemeleri ışığında dönemin hikâyeciliğine dair değerlendirme ve yorumlarımızı paylaştık.

Tez konumu seçerken bana rehberlik eden ve kütüphanesini açan değerli hocam Doç. Dr. Metin Arıkan'a; değerli danışman hocam Doç. Dr. Muvaffak Duranlı'ya; beni yetiştiren ve bugünlere gelmemi sağlayan aileme, teşekkür ve minnetimi dile getirmekten büyük mutluluk duyarım.

Haziran, 2016
İzmir

GİRİŞ

Sanat, toplumsal hayattan bağımsız olarak değerlendirilemez. Hele ki edebiyat, en başta malzemesinin dil olması sebebiyle toplumdan ister istemez etkilenmek durumundadır. Hâl böyle iken, esaret altında millî kurtuluş mücadelesi veren; savaşan; çırpınan toplumların ilgili dönemlerine ait eserlerde toplumcu çizgi şüphesiz ki çok daha kalın; bu eserlerin eleştirel yapıları çok daha güçlü olacaktır.

Bu bağlamda, biz de bu çalışmamızın giriş bölümünde, söz konusu dönemdeki Kazak toplumunun ve Kazakistan'ın siyasi arka planına göz atmanın faydalı olacağını düşünüyoruz. Böylece Modern Kazak Edebiyatı'nın ve Kazak edebiyatında hikâyenin nasıl yerleşip geliştiğini tartışmadan ve 20. yüzyıl başlarındaki Kazak hikâyeciliğini incelemeyen önce toplumsal altyapıyı da hatırlamış olacağız. Bununla birlikte, çalışmamızın bir edebiyat incelemesi olduğunu hatırlatarak tarihî bilgilerin yalnızca ana hatlarıyla verildiğini belirtmek isteriz.

I. 20. Yüzyıl Başlarında Kazakistan'daki Siyasi Durum

20. yüzyılın başında Rusya'nın Japonlarla yaptığı savaşı kaybetmesi yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. 1904-1905 yıllarında meydana gelen bu savaşı kaybettikten sonra, baskılara ve protestolara dayanamayan Çar II. Nikolay, Ekim 1905'te bir manifesto yayınlar. Buna göre, bir parlamento kurulacak, hak ve özgürlükler artırılacak, seçim hakkı genişletilecektir. Bu dönemde Kazakistan'ın her bölgesinden Kazak halkının gereksinimlerinin ve özgürlük taleplerinin dile getirildiği dilekçeler Çar hükümetine yazılır. Bu dilekçelerin en meşhuru Alihan Bökeyhan ve Ahmet Baytursın gibi Kazak ulusal önderlerinin kaleme aldıkları 17 Ekim 1905 tarihli Karkaralı (Semey bölgesi) dilekçesidir. Bu dilekçede Kazak ülkesinin sömürgeleştirilmeye çalışıldığı, Kazak topraklarının her geçen yıl azaldığı, otlak sıkıntıları ve göçmen problemleri gibi sorunlar dile getirilir. Bu dilekçeyi hazırlayanlar Bökeyhan'ın söylemine göre Batı yanlısı grup ve Türkçü grup diye ikiye ayrılmaktadır. Batıcı grup Rus okullarında yetişmiş aydınlardan oluşmaktadır ve din ile devlet işlerinin birbirinden ayrı olması

gerektiğini savunur. Alihan Bökeyhan da bu guruptadır. Diğer Türkçü gruba mensup aydınlar ise millî-dinî bir eğitim almışlardır. Dolayısıyla halk üzerinde oldukça etkilidirler. Birinci grup “Kazak” gazetesinin etrafında (A. Bökeyhan, A. Baytursın, M. Duvlatov), ikinci grup ise “Aykap” dergisinin etrafında (Seralin, Jihanşa Seydalin) toplanmıştır. Kazak aydınlar, mücadelelerini dilekçeler ile sınırlandırmaz; aynı zamanda siyasi parti kurma çalışmalarını da başlatırlar.

Yayınlanan manifestoya göre bir Duma¹ toplanacaktır ve Duma’da Kazakları temsil edecek grubun oluşması için öncelikle ortak bir siyasi görüşe ihtiyaç vardır. Oral kentinde yapılan toplantıda Kazak Anayasal Demokrat Partisi’nin kurulması karara bağlanır. Ancak parti kurma teşebbüsleri başarısızlıkla sonuçlanır. Bunda, Rus “Kadet” partisinin yöneticilerinin, Kazakistan gibi sömürge bir ülkede özgürlük isteyen bir partinin pek faydalı olmayacağı; hatta zararlı olacağı görüşü önemli bir etkidir. Ulusal bir parti kurulamadığından bazı Kazak aydınları Kadet partisinin üyeliğini 1917 devrimine kadar sürdürmüştür. Yine bu Kazak aydınlar genel Rusya Müslümanları İttifakı’nın önderleri ile iyi ilişkiler kurar ve Rusya Müslümanlarının düzenlediği üç kongrede de temsilci bulundurulur. 1905 devriminden sonra kısa süre içerisinde Kazaklar, küçümsenmeyecek derecede siyasal tecrübelerine sahip olmuştur.²

1905 Rus Devrimi’nden bahsederken Kazakları, belki Çarlık yönetimi altında sömürülen diğer milletleri, bu siyasi hareketlerin içerisinde Ruslardan farklı bir konumda değerlendirmek gerekir. Köylü, işçi, burjuva, liberal veya sosyalist hangi gruptan olursa olsun Rus aydınların ve eylemcilerin öncelikli amacı kendilerine göre yaşam şartlarını yükseltmek; toplumsal sınıf farklarını ortadan kaldırmak; çalışma şartlarını iyileştirmek; hatta baskıcı Çarlık yönetimini devirmek ve değiştirmek iken Kazak aydınlarının önceliği Rus etkisinden kurtulmuş özerk bir siyasi yönetim kurmak, eskiden sahip oldukları toprakları geri almak ve işgalci Rus yerleşkelerini temizlemektir.

1916 yılına doğru Rus sömürge uygulamaları iyice hız kazanmıştır. Bütün verimli topraklar Rus işgali altındadır. Somutlaştırmak gerekirse: 1914’te başlayan

¹ Duma: Çarlık Rusya’da yasama meclisi

² Gulzhanat Sakenova, “Kazakistan’daki “Alaş” Millî Kurtuluş Hareketi ve Türkiye’deki Millî Kurtuluş Hareketi İle Mukayesesi (1917-1923)”, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002.

Birinci Dünya Savaşı'nın ilk üç yılında 1 milyon 8 yüz bin desyatin³ arazi gasp edilmiştir ve 1916 yılının ortalarına doğru Rus hükümeti tarafından toplam 45 milyon desyatin Kazak toprağı işgal edilmiştir. Bunun yanında Ruslar savaş gereğı olarak Kazakların iradesi dışında istediğı kadar mala ve hayvana el koyabilmektedir. Savaş gereksinimleri vergisi adıyla yeni vergiler toplanmaktadır. Son olarak 1916 yılında Orta Asya halklarının 19-43 yaş arası erkekleri cephelerde geri hizmet için seferberliğe tabi tutulur. Bütün bu eziyetler sonucu sabrı tükenen halk, Ruslara karşı ayaklanır. Ne var ki, üstün silah gücüne sahip Ruslar ayaklanmayı kanlı bir şekilde bastırır. Yüz binlerce kişinin öldüğü bu ayaklanmada 300 bin civarında Kazak, Doğu Türkistan'a kaçmak zorunda kalmıştır.

1917'de Şubat Devrimi⁴ ile yepyeni bir dönem başlar. Çarlık rejimi yıkılmış ve Aleksandr Fedoroviç Kerenskiy yönetiminde geçici bir hükümet kurulmuştur. Ancak geçici hükümet çarlık rejiminin Orta Asya üzerindeki sömürge siyasetini uygulamaya devam eder. Devrim ile umutlanan Kazaklar hayal kırıklığına uğrar. Geçici hükümete güvenmeyen Alihan Bökeyhan ulusal bir parti kurma kararı alır ve Kazak kurultayını toplama çalışmalarına başlar. Daha öncesinde toplanan üç kongrenin ardından, 21-26 Temmuz 1917 tarihleri arasında Orenburg'da 1. Kazak Kurultayı toplanır. Kurultayın gündem maddelerini Rusya'nın yönetim biçimi, Kazak otonomisi, toprak sorunu, eğitim sorunu, kadınların durumu, Kazak askerî birliklerinin kurulması gibi sorunlar teşkil etmektedir. Kurultayda Ahmet Baytursın ve Mirjakıp Duvlatov bağımsız ve otonom bir Kazak devletinin kurulmasından yanadır. Delegationların çoğunun desteklediğı Alihan Bökeyhan'ın görüşü ise Rusya Cumhuriyeti içerisinde kurulacak Kazak ulusal otonomisidir. 1. Kazak kurultayında "Alaş" adında bir parti kurma kararı alınır. Partinin başında Alihan Bökeyhan ve Ahmet Baytursın gibi önderler vardır. 1917'nin güz aylarına doğru, Alaş partisine muhalif olarak sosyalist bir parti olan "Üş Jüz" (Üç Cüz) adlı parti kurulur. Üş Jüz Partisi, sosyalist olmasına karşın Panislamist ve Pantürkist

³ 1 desyatin = 1,093 hektar

⁴ Miladi takvime göre 8 Martta bir protesto gösterisi ile başlayan olayların devamında, 12 Martta devrim gerçekleşmiştir. Rusya'da kullanılan Julyen takvimine göre bu tarih 23-27 Şubat 1917 günlerine denk geldiğı için bu devrim Şubat Devrimi diye anılır.

eğilimler taşımaktadır. Rus karşıtı bir tutum içerisinde olan bu partinin başında ise Kölbay Toguşoğlu vardır.⁵

Ekim Devrimi'ne geçmeden önce şu noktaya değinmek gerekir: Mustafa Şokay ve Muhammetcan Tınışbayev gibi isimler Türkistan'da otonomi hareketini sürüklerken, Alihan Bökeyhan liderliğindeki çoğunluk bu Turancı siyaseti reddetmiştir. Alihan Bökeyhan ve destekçilerinin hedefi, Rusya'ya bağlı özerk bir yönetim kurmaktır.⁶ Bu idealin temelinde şüphesiz ki kırılğan Orta Asya konjonktürünün etkisi büyüktür; dış tehditlere karşı güçlü Rusya'nın korumasını kazanırken ülke yönetimini Kazak eli ile sürdürmek hedeflenmiştir. Diğer taraftan, Kazak aydınlar, diğer Müslüman Türk aydınlarla ilişkilerini sürdürmüşse de Panislamizm ve Pantürkizm Kazak aydınların politikalarında hiçbir zaman hâkim unsur olmamıştır.

Ekim 1917'de Kerenskiy hükümeti devrilerek Bolşevik ihtilali gerçekleşir ve ülkenin her yerinde Bolşevikler yönetime el koyar. Devrimin hemen ardından ayrılıkçı faaliyetlerin önüne geçmek ve Müslüman halkların sempatisini kazanmak için "Rusya Halklarının Bildirisi" yayınlanır. Bu bildiri, halklara istedikleri zaman birlikten (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) ayrılarak bağımsız devlet kurma hakkı vaat etmektedir. Ayrıca Rusya'daki emekçilere hitaben de bir beyanname yayınlanır. Bu beyanname de Ruslar, Türk ve Müslüman topluluklara dinlerini özgür ve serbest bir şekilde yaşama hakkı gibi parlak vaatlerde bulunur. Lakin Alaş Partisi ileri gelenleri Bolşevizm'e karşıdır. Bu vaatlere inanmamakta ve Kazakistan'da yönetimin Sovyet esasına göre değil kendi iradelerine göre şekillenmesini istemektedirler. Ekim devriminin gerçekleştiği sırada Kazakistan'da merkezî bir yönetim yoktur. Kazak bozkırlarında Rus askerlerinin ve işçilerinin yağması sürmekte, her yerde anarşi kol gezmektedir. Bu karışık ortamda 5-13 Aralık 1917'de Orenburg'da 2. Genel Kazak Kurultayı toplanır. Bu kurultayın ana maddesi olarak ulusal otonomi sorunu görüşülür. Ülkenin içinde bulunduğu karışıklık ortamı göz önünde tutularak Alaş otonom hükümetini kurma

⁵ Laziza Nurpeiis, "Bolşevik İdaresi Döneminde Kazakistan'da Rus Hâkimiyeti Ve Türkler (1917-1936)", Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2010.

⁶ Tomohiko Uyama, "Üç Medeniyet Kavşağında Kazak Aydınları" (çev. B. Tümen Somuncuoğlu), Türkistan'da Yenilik Hareketleri ve İhtilaller: 1900-1924, Osman Hoca Anısına İncelemeler, (haz. Timur Kocaoğlu), SOTA, Haarlem, 2004, s. 393-401.

kararı alınır. Hükümete “Alaş Orda” adı verilir. Hükümetin başına en fazla oyu alan Alihan Bökeyhan getirilir.

Alaş Orda Hükümeti, Rusya’da birbirleri ile mücadele hâlinde bulunan Bolşevik ve Menşevik güçlerin ağır baskılarına maruz kalmaktadır. Alaş Orda Hükümeti’nin Bolşevikler’e karşı Beyaz Ordu (Menşevikler) ile birlikte ortak hareket etme girişimlerine karşın Beyaz Ordu güçleri Alaş Orda Hükümeti’nin varlığından duyduğu hoşnutsuzluktan ötürü bu girişimleri geri çevirmektedir. 18 Ocak 1918’de Kızıl Ordu yandaşlarının Orenburg’u işgal etmeleri üzerine Alaş Orda Hükümeti Semey şehrine taşınır. Takip eden zamanda, Kazak bozkırlarının Bolşevik güçler tarafından birer birer işgal edilmesi Alaş hükümetine Sovyet hükümeti ile temas kurmaktan başka bir seçenek bırakmaz. Alihan Bökeyhan, Halil Dosmuhammedoğlu ve Jihanşah Dosmuhammedoğlu’yu Lenin ve Stalin ile görüşmesi için Moskova’ya gönderir. Ancak bu görüşmelerden bir sonuç çıkmaz. Sovyet hükümeti Alaş hükümetini tanımaya yanaşmamaktadır. Sovyetler, Alaş Orda gibi Hokand’da kurulan Türkistan Millî Muhtariyet Hükümeti’ni de tanımaz. Sovyet güçleri 12 Şubat 1918’de Türkistan Millî Muhtariyet Hükümeti’ni silah zoruyla dağıtır. Bu olay Sovyet hükümetinin gerçek yüzünü göstermektedir. Kazak önderleri bu kez yönlerini Sibiryaya Geçici Hükümeti ve Komuç gibi Beyaz Ordu yanlısı güçlere çevirir. Sibiryaya Geçici Hükümeti de Kazakların otonom devletlerini tanımayı reddeder. Çok geçmeden Omsk’ta askerî bir diktatörlük kurarak Rusya’nın yönetimini eline aldığını söyleyen Amiral Kolçak, 20 Kasım 1918’de Alaş Orda Hükümeti’nin dağılmasını emreder. Sibiryaya Geçici Hükümeti ve ardından onun yerini alan Amiral Kolçak diktatörlüğünün Kazaklara ve diğer ulusal otonomlara karşı tutumları aynı sonucu vermiştir. Kazaklar bunun üzerine tekrardan Sovyetler ile temasa geçer. Sovyet komiseri Abiliy Jangeldin ile Ahmet Baytursın 1919’da bir anlaşma yaparak Moskova’ya gider ve Kazakistan’ın statüsü hakkında Lenin ve Stalin ile görüşür. Ahmet Baytursın ve Alibiy Jangeldin’in de aralarında bulunduğu bir Kırgız (Kazak) Devrim Komitesi kurulur. Bu komitenin Ahmet Baytursın dışındaki Kazak üyeleri Sovyet kuklaları olan kimselerdir. 1919 yılının sonlarına doğru Kızıl Ordu; M. Frunze, M. Tuhaçevskiy ve V. Çapayev gibi ünlü generaller komutasında Kazak bozkırlarında ilerlemektedir. Alaş Orda Hükümeti 10 Aralık 1919’da Frunze ile Orenburg’da görüşür ve Sovyet karşıtı güçler ile ilişkilerini keseceklerine, tüm silah ve

cephanelerini Sovyetlere teslim edeceklerine dair bir anlaşma yapar. Bu gelişmelerden sonra Kirrevkom'un (Kırgız Devrim Komitesi) 5 Mart 1920 tarihli kararname ile Alaş Orda Ulusal Otonomi Hükümeti dağıtılır.⁷

Giriştikleri bağımsızlık mücadelesini kaybeden Kazaklar ile Türkistan Türkleri, Sovyet Komünist Rejimi içerisinde yeni bir mücadele başlatır. Bu hareketin öncülüğünü Kazaklardan Turar Rıskul ile Özbeklerden Münevver Kari yapmaktadır. Sultan Galiyev de aynı maksatla Moskova'da çalışmalarını sürdürmektedir. Türklerin bu faaliyetleri Sovyetleri telaşa düşürür ve Sovyetler de bu bağımsızlık hareketlerini önlemek üzere kendi propaganda organlarını devreye sokar. Sovyetlerin, kavmiyetçilik üzerinden ayrıştırma siyasetini çok iyi kullandığı bu gergin süreçte, içerideki Sovyet yanlıları da bu birlik hareketinin yürümeyeceğini göstermek için bir fırsat aramaktadır. İçerideki Sovyet destekçileri bir genel kongre talep eder. Mart-1924'te Taşkent'te toplanan kongrede Sovyetlerin kışkırttığı bir avuç yerli komünist, Özbek, Kazak, Kırgız, Karakalpak ve Türkmen boyları arasında çok önceleri meydana gelen anlaşmazlıkları hararetle birer tartışmaya dönüştürerek bu birliğin sağlanamayacağını ileri sürer. Sultan Hoja gibi birlik taraftarı kişilerin tüm çabalarına rağmen kongrede oluşan genel kanı Sovyetlere bağlı bir devlet kurmak yönünde oluşur.

12 Haziran 1924'te Rus Komünist Partisi, Türkistan'da ayrı ayrı cumhuriyetlerin kurulacağını ilan eder. Eylül 1924'te ise bu cumhuriyetler sınırlarıyla birlikte resmen ilan edilir: Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Tacikistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri. Kurulan her yeni özerk cumhuriyette olduğu gibi Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde de yönetimde Komünist Parti vardır ve yine her özerk cumhuriyette olduğu gibi Kazakistan'daki bu parti de başka bir parti kurulmasına izin vermeyen Sovyet Komünist Partisi'ne bağlıdır.

Rusya İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Kazakların büyük umutlar bağlamasına rağmen ne geçici hükümet ne de Sovyet Komünist Hükümeti, Kazaklar üzerinde yürütülen politikalarda bir değişikliğe gitmiştir. Halkın topraklarını işgal ederek kolhozlaştırma ve iskân politikalarını aynen devam ettiren Sovyetlere karşı Kazak halkının isyanı İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam eder. Başlangıçta komünist

⁷ Lazzat Auyessova, "Kazakistan'da Sovyet Siyaseti", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

yönetime karşı ılımlı bir tavır içine giren Ahmet Baytursın dâhil birçok Kazak aydını, Sovyetlere karşı tepkilerini açıkça ortaya koymuş ve her defasında kendi topraklarında kendi idarelerini kurmak istediklerini belirtmiştir. Sovyetler bu aydınları susturmayı başaramayınca, tehlikeli gördüklerini birer birer ortadan kaldırmaya başlar. Alaş Orda liderlerinden Alihan Bökeyhan 1932’de; Ahmet Baytursın 1937’de; Muhammedjan Tınışbay 1936’da; Halil Dostmuhammed 1937’de; ünlü Kazak şiiri *Uyan Kazak*’ın şairi Mirjakıp Duvlatov 1937’de idam edilir. Kazakistan’da ilk komünist aydınlar arasında sayılan Saken Seyfullin, Turar Rıskulov, Mendeş ve Semagul Sadıvakasev gibi pek çok Kazak aydını da Türklerin haklarını koruyorlar diye idam edilmiştir. 1929 yılında, tutuklanan Kazak aydınların sayısı 300’ü bulmuş⁸; 30 kadar Kazak aydını ise idam edilmiştir.

II. 20. Yüzyıla Kadar Ana Hatlarıyla Kazak Edebiyatı

II. 1. Sözlü Edebiyat Dönemi

Anlatma geleneği, insanla yaşıttır. İnsan, yaşamının ilk gününden bu yana üzüntüsünü, sevincini, korkusunu, heyecanını, sevgisini; kısaca kendisini anlatma ihtiyacı duymaktadır. Bütün bir medeniyetin tetikleyicisi olan anlama ve anlatma dürtüsü, edebiyatın da yegâne temelidir.

19. yüzyıla kadar yazılı edebiyata sahip olmayan Kazaklar⁹, çok yönlü ve çok zengin bir sözlü edebiyat geleneğine sahiptir. Türk dünyasının ortak rengi olan ozanlık ve saz şairliği geleneği, Kazaklarda da bütün işlevleri ve estetiği ile yaşamış ve günümüzde de yaşamaktadır. “Jırav”, “jırşı”, “akın” gibi farklı şekillerde adlandırılan saz şairleri; Kazakların önemli tarihî olaylarını, savaşlarını, barışlarını, törenlerini, göçlerini, hayat mücadelelerini, acılarını, sevinçlerini, aşklarını ve diğer bütün hatıralarını yüzyıllarca taşımıştır. Uzun süren destanlar döneminin ve takip eden sözlü

⁸ Aşur Özdemir, “Büyük Kazak Şairi Mağjan Jumabay”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı-4, 1996, s. 199-213.

⁹ Layık Altınmakas, “Hanlık Devrinden Günümüze Örneklerle Kazak Edebiyatı”, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Mayıs-2014, s. 23.

kültür geleneğinin bu önemli şahsiyetlerini kısaca tanıtmak gerekirse şöyle açıklayabiliriz:

Jırav: Kendisi telif jır (şiir, destan, manzum eser) ve tolgav (saz eşliğinde okunan şiir) üreten, aynı zamanda eskiden beri söylenegelen destanları, jırları yeniden düzenleyip kopuz ve dombıra eşliğinde söyleyebilen saz şairidir.

Jırşı (Jırcı): Araştırmacılara göre jırav ile temel farkı özgün eser vermemesi, yalnızca önceden söylenmiş jırları ve destanları gelecek nesillere taşımasıdır. Ancak jırşılardan içinde, halkın büyük destanlarının yanında kısa da olsa kendi destani şiirlerini söyleyenler de vardır. Kendini iyi yetiştirmiş, kendi şiirlerini de söyleyen jırşılar halkın gözünde jıravlar kadar değerlidir; Esmagambet İsmailov bu tür jırşılardan “jırşı-akın” olarak tanımlar.¹⁰

Akın: Akınlar, jırav ve jırşılardan özelliklerini taşımakla beraber aynı zamanda halk önünde düzenlenen atışmalara katılarak yeteneklerini kanıtlamak zorundadır. Akınlar, hem söylenegelen destanları ve jırları taşır; hem yeni eserler ortaya koyar; hem de atışmalarda doğaçlama olarak saz çalıp şiir söyler. Bu anlamda akın, sözlü gelenekte en tepede yer alır.

Bu üç farklı tipe ek olarak “sal-seri” denen sanatçılardan da bahsedebiliriz. Sal-seri tipinin yukarıdaki tiplerden en önemli farkı taşıdığı görsel unsurlardır. Atletik yapıları, farklı yürüyüşleri ve göz alıcı rengârenk kıyafetleri ile sal-seriler aynı zamanda göze de hitap etmektedir. Genellikle beraber kullanılan bu sıfatları ayrı ayrı düşündüğümüzde aralarındaki küçük farkları şöyle açıklayabiliriz: Sallar, daha çok mizahi, lirik ve övgü dolu şiirleri dağarcığına alırken; seriler daha ciddi, epik, hüznünlü konuları tercih etmektedir. Çoğunlukla sal tipi “serseri” bir görünüm çizerken seri tipinin görüntüsü “ağırbaşlı”dır. Sal-seriler, gösteri sanatçıları olmaları sebebiyle anlatıcıdan çok oyuncuya yakındır.¹¹

Türkolog Wilhelm Radloff’un “Aus Sibirien” (Sibirya’dan) adlı eserinde Kazakçayı “doğunun Fransız dili” diyerek övmesinde¹² en büyük pay şüphesiz Kazak dilini ve sözlü edebiyatını yüzyıllarca omuzlarında taşıyan halk ozanlarıdır. Şokan

¹⁰ Metin Arıkan, “Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Kazak Jırav ve Akınları”, Elik Yayınları, Uşak, 2010, s.22.

¹¹ Kazak sözlü kültür geleneği hakkında daha geniş bilgi için bk. Metin Arıkan, age.

¹² Layık Altınmakas, age., s. 23.

Velihanov'a göre, ozanların nesilden nesle taşıdığı destanların çoğunluğu, 14. ve 16. yüzyıllar arasında oluşmuştur. Bu destanların temelinde savaşlar, özellikle Kalmıklarla uzun yıllar süren mücadeleler vardır. "Kambar Batır", "Koblandı Batır ve Alpamıs Batır", "Erkökşe Batır", "Sayın Batır", "Bozjigit" bu epik destanlardan bazılarıdır. Aşkı ve sosyal olayları konu alan destanlardan bazıları olarak ise, "Kız Jibek", "Kozı Körpeş-Bayan Suluv", "Ayman-Şolpan", "Külşe Kız-Nazımbek" sayılabilir.

Jırların (destanların) dışında, *ertegiler* (halk hikâyeleri ve masallar), *añız-angimeler* (efsaneler), düğünlerde söylenen *jar-jar* ve *betaşar* ile birlikte *jumbaktar* (bilmece), *jañıltpaştar* (tekerlemeler), *makal-matelder* (atasözleri, deyimler, veciz sözler) ve şaman-kamların okuduğu *baksı öleñderi* denen manzumeler zengin Kazak sözlü kültüründe diğer önemli türlerdir.

Dombıra ve şiirin çok önemli olduğu Kazak toplumunda, yukarıda bahsettiğimiz saz ustalarının yanında halkın da çok büyük çoğunluğu amatör olarak jırşılık yapmakta, eski devirlerden bugüne dombıra eşliğinde şiirler şarkılar okumaktadır. Mensur anlatılar konusunda da aynı şekilde, günlük işlerini görmekte olan kadınlar; hayvanları çayıra salan çobanlar herhangi bir dinlenme arasında çevresindekilere hemen bir masal, bir hikâye anlatır. Onlar anlatmasa çevredeki çocuklar, gençler anlatmaları için ısrar eder. Çalışmamızın takip eden bölümlerinde inceleyeceğimiz modern edebiyat döneminin hikâye örneklerinde de bu sözlü anlatma geleneğinin izlerini göreceğiz.

Yazılı edebiyat dönemini anlatmaya geçmeden önce Dede Korkut hikâyelerine değinmek gerekir diye düşünüyoruz. Oğuzların Bayat boyundan kopmuş bir er¹³ olsa da tüm Türk dünyasının evrensel değeri olan Korkut Ata, Kazaklar için de çok önemli bir yere sahiptir; Kazaklar tarafından da sahiplenilir.

"Korkut evliya, önceleri dünyanın bir köşesinde yaşamış. Bir gün rüyasında birkaç adamın bir mezar kazdıklarını görmüş. Bunu kime kazıyorsunuz diye sorunca, Korkut evliya için kazdıkları karşılığını almış. Sabahleyin uyanınca kendisine ölümün yaklaştığından korkarak onun önünden kaçmağa karar vermiş ve dünyanın öbür ucuna gitmiş. Orada da aynı rüyayı görünce bu sefer dünyanın merkezi olan bir yere yerleşmeğe karar vermiş ve bu amaçla Sırderya dolaylarında mezarının bulunduğu yere gelmiş. Fakat orada da aynı rüyayı görmüş. Bunun üzerine karada yaşayamayacağını

¹³ Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı I, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 3.

anlayarak hirkasını Sırderya nehrinin ortasında suyun üzerine yayarak üzerine oturmuş ve yüz sene daha yaşamıştır. En sonra ölmüş ve öldükten sonra Müslümanlar cesedini o civarda gömmüşlerdir.”¹⁴

Velyaminov Zernov’un Sırderya havzasında Kazaklardan dinlediği, Muharrem Ergin’in Orhan Şaik Gökyay’dan aldığı yukarıdaki rivayette, dünyanın merkezi olarak ve Korkut Ata’nın yaşadığı son yer olarak Sırderya coğrafyası kabul edilmektedir. Tespit edildiği ve yazıya geçirildiği dönemin de etkisiyle metinlerde genel olarak doğu Anadolu ve Azerbaycan çevresi mekân olarak karşımıza çıksa da, Oğuz ilinin neresi olduğu belli değildir; *“kitaptaki coğrafya iğretidir, belirsizdir, karışıktır.”¹⁵* Diğer taraftan, kitaptaki *“Kazılık tağı, Kara tağ, Karaçuk, Türkistan gibi adlar Oğuzların Maveraünnehir’deki yurtları ile ilgilidir.”¹⁶* Bu bağlamda, kitabın oluşumunda Maveraünnehir bölgesi az ya da çok oranda mekân olarak görev almıştır diyebiliriz. Dede Korkut hikâyelerinin teşekkülünden birkaç yüzyıl sonra Sırderya boylarına gelmiş olsalar da, Kazakların nasıl büyük bir kültür mirasına varis olduğunu bu noktada açıkça görebilmekteyiz. Nitekim Kazak bakşıları kopuz çalıp türkü söylerken, kopuz ve tambura sazlarının mucidi saydıkları pirleri Korkut Ata’yı imdada çağırırlar. Yine Korkut Ata’nın yaktığı چراغ, Kazak sanatçılarca sevgilinin gözlerini benzetmek için bir mazmun olarak kullanılır.¹⁷

II. 2. Yazılı Edebiyatın Başlangıcı

Göçebe hayatın da etkisiyle, Kazaklar uzun yıllar boyunca jırav-akın edebiyatını sürdürmüş; halk arasında ise masallar, efsaneler, hikâyeler dilden dile aktarıla gelmiştir. Geleneksel eserler ya da yeni yazılan jırlar kayda geçirilmiş olsa bile, bunlar yine sözlü gelenek usulünce ezberlenerek sözü saza koşmak şeklinde icra edilmiştir. Dolayısıyla bu eserlerden yola çıkarak bir yazılı edebiyat geleneğinden söz etmek mümkün değildir.

Kazak yazılı edebiyatının temelleri 19. yüzyılda atılmıştır. Aynı zamanda modern edebiyatla beraber gelişen Kazak yazılı edebiyatı, çok önemli üç isim üzerine

¹⁴ Muharrem Ergin, age., s. 48.

¹⁵ Muharrem Ergin, age., s. 52.

¹⁶ Muharrem Ergin, age., s. 55.

¹⁷ Muharrem Ergin, age., s. 48.

inşa olmuştur. Bütün bir Kazak folklorunu, sözlü ve yazılı edebiyatını taşıyan sacayağının üç ayağı olarak sayabileceğimiz bu isimler ise; Şokan Velihanov, İbray Altınсарin ve Abay Kunanbayev'dir.

1835 yılında doğan Şokan Velihanov, ufkunu yatay olarak geliştirmiş; 30 yıl süren kısacık hayatına pek çok başarı sığdırmıştır. Kazakların Batılı anlamda eğitim alan ilk bilim adamlarından olan Velihanov, Kırgız ve Kazaklar başta olmak üzere Orta Asya Türklerinin tarihine, sosyal hayatına, geleneklerine, edebiyatına dair çok önemli bulgular ortaya koymuştur. Tarih, coğrafya, etnografya, felsefe, edebiyat tarihi ve folklor alanlarında araştırmalar yapan ve eserler ortaya koyan Velihanov, aynı zamanda Kazakların ilk ressamıdır. Kırgızların "Manas" destanını derleyip kayda geçirmesi en önemli çalışmalarından biridir.¹⁸

19. yüzyıla kadar siyasi ve sosyal hayatı etkisi altına alan Rus işgali, 19. yüzyıla gelindiğinde eğitim alanında da baskısını artırmıştır. Bu anlamda Nikolay İvanoviç İliminskiy'in rehberliğinde kurulan yeni eğitim sistemi bütün bozkırda uygulanmaya başlar. "İliminskiy Metodu" da denen bu uygulama ile Orta Asya halklarının sistematik bir biçimde "Ruslaştırılması" ve "Hristiyanlaştırılması" planlanmıştır.

1822'de doğan İliminskiy, 1846 yılında Kazan Dinî Akademisi'nden mezun olur ve aynı akademide "Provitomusulmanskoe Otdeleniye" (Müslümanlık Karşıtı Bölümü)'nde bölüm başkanı olarak çalışır. 1847'de misyonerlik amacıyla kurulan Tercüme Bürosu'na başkanlık etmeye başlar. 1858 yılında Orenburg Bölge Komisyonluğu üyeliğine seçilmesiyle, Tatarlar üzerinde yürüttüğü misyonerlik çalışmalarını Kazak coğrafyasına kaydırır. İbray Altınсарin ile bu sırada tanışan İliminskiy, Altınсарin hakkında yazdığı hatıra kitabında tanışmalarını şu şekilde anlatmaktadır:

"1858 yılının Ekim ayında Orenburg Sınır Komisyonu'ndan çalışmak üzere Orenburg'a geldim. Komisyonun o zamanki başkanı doğu bilimci Vasiliy Vasilyeviç Grigoryev idi, yardımcılardan birisi de benim yakın dostum Aleksiş Aleksandroviç Bobrovnikov idi. Burada benim ilgimi çeken Kazak dili idi. Çünkü ben Kazan'da iken bu dil hakkında hiçbir malumata sahip değildim. 1859 yılında Hazar Denizi'nin doğu

¹⁸ Kenan Koç, "İlk Kazak Bilim Adamı Şokan Velihanov (1835-1865)", Kültür Evreni, Sayı: 5, K1Ş-2010, s. 365-374.

tarafı Mangışlak'tan Fars sınırına kadar araştırma yapmak amacıyla gezi grubu oluşturuldu. Araştırma gezisi mayıs ayının başından ekim ayına kadar devam etmişti. Ben Türkmenler arasında tercüman olarak tayin edildim. O araştırma gezisinden bana hatıra kalan birazcık Türkmen diline ait malzemeler var. Orenburg'a tekrar döndükten sonra V. V. Grigoryev'le görüştüğümde Kazak okulunun ilk mezunlarından olan Altınsarin ile karşılaştım.”¹⁹

18-19 yaşlarında İlminskiy ile tanışan İbray Altınsarin, 20 Ekim 1841 tarihinde Torgay şehri Amankaragay Bölgesi'nde (şimdiki adıyla Kostanay şehri) doğmuştur. Henüz 4 yaşındayken Kenasarı isyanında babasını kaybetmesi üzerine dedesi Balgoja'nın elinde büyür. Balgoja, halk tarafından sayılan nüfuzlu bir beydir. Aynı zamanda Orenburg Sınır Komisyonu başkanı V. V. Grigoryev'in de çok yakın arkadaşıdır. Dedesinin Grigoryev ile olan arkadaşlığı Altınsarin'in İlminskiy ile tanışmasına vesile olacaktır.

1844 yılında, Rus yönetimi Kazak çocukların tercüman olarak yetiştirilmesi için bir okul açılmasına karar verir. 5 Mart 1846 tarihinde dedesi Balgoja, açılacak olan okula İbray'ın da alınması için ricada bulunur ve kabul edilir. Ancak okulun açılması gecikir. 9 yaşına kadar dedesi Balgoja'nın ve diğer hatiplerin sohbetlerini dinleyen, molla eğitiminden geçen İbray, 9 yaşında iken gecikmeli olarak açılan okuluna başlar. 1850 yılında başladığı 7 yıllık okulunu 1857 yılında bitirir. Burada Rusçanın yanında Tatarca, Arapça ve Farsça öğrenir.

Okulunu bitirdikten sonra 1859 yılına kadar, Orenburg Sınır Komisyonu'na tayin olan dedesi Balgoja Bey için tercümanlık yapar. 1 Ağustos 1859 tarihinden itibaren ise, dedesinin ricası üzerine Orenburg Bölgesel İdaresi'nde, Grigoryev'in tercümanlığını yapmaya başlar. Bu sayede Grigoryev'in zengin kütüphanesinden de faydalanabilmektedir: Puşkin'den Tolstoy'a Rus klasiklerini okur ve Batı edebiyatından Shakespeare, Goethe, Byron gibi isimlerle tanışır. Yine bu kütüphane vesilesiyle Kazak tarihini, edebiyatını ve folklorunu araştırma imkânı bulur. Grigoryev'in yanında iken İlminskiy ile tanışır.

¹⁹ Ekrem Ayan, “İbray Altınsarin ve Nikolay İvanoviç İlminski'nin Kazak Eğitim Sistemine Etkileri”, Turkish Studies: International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 3/7, Fall 2008, s. 125-135.

İlminskiy ile tanışmasından sonra eğitimcilik hayatı başlayan İbray Altınсарın, milletinin okuyup gelişmesi için büyük emekler vermiştir. İlminskiy, Altınсарın'ın milletine olan düşkünlüğünden faydalanarak onun üzerinden kendi metodunu uygulamaya çalışmışsa da bunda başarılı olamamıştır. Altınсарın, gerektiği yerde itirazlarını açıkça dile getirmiştir, kendi dilinde kitaplar yazmış; hatta Rusların özellikle karşı durmasına rağmen kendi dilinde dinî bilgiler anlatan kitaplar hazırlamıştır. Öyle ki; bir süre sonra Ruslar Altınсарın'den nasıl kurtulacaklarını tartışmaya başlar. Ancak her şeye rağmen o, doğru bildiği işi yapmaya devam eder ve sonuna kadar mücadelesini sürdürür. Bu noktada, her ne kadar ideoloji dünyaları uyuşmasa da İlminskiy ile zaman içinde gelişen arkadaşlıkları Altınсарın'ın önünü açan en önemli etkidir.

Kazak yazı dilini ve dilbilgisini oluşturan; folklor ürünlerini derleyen; Rus usulüne göre eğitim veren yeni Kazak okullarının ve eğitim sisteminin mimarı olan Altınсарın, kız çocukların eğitimine ayrı önem vermiştir. Ayrıca farklı türlerde edebî eserler de vermiştir, “Kel Balalar Okılık!” (Gelin Çocuklar Okuyalım!) adlı şiiri adeta bir slogan niteliğindedir.

“Kırgızkaya Hrestomatiya” [Kırgızca (Kazakça) Okuma Kitabı], Kazaktarga Olıs Tilin Üyretüvdiñ Bastavıñ Kuralı (Kazaklara Rusçayı Öğretmenin Temel Kuralı), Musılmanşılıktıñ Tutsakı (Müslümanlığın Temeli – İslâmın Şartları) önemli çalışmalarındandır.²⁰

Şokan Velihanov ve İbray Altınсарın'ın bilim ve eğitim alanında gösterdiği gayretlerin yanında, çağdaşları olan Abay Kunanbayev de Kazak şiirinin gelişmesi yolunda büyük emek sarf etmiştir.

1845 yılında doğan ve 1904 yılında vefat eden Abay, Kazak şiirini daima bir adım öteye taşıma gayreti içinde olmuştur. Asıl adı İbrahim olan Abay, ilk olarak köy medresesine gider. On yaşında iken babası onu Semey'deki Tatar molla Abdülcafer'in medresesine gönderir. Fakat Abay burada fazla kalmaz ve 13 yaşına kadar Semey'deki Ahmet Rıza medresesine devam eder.²¹ Burada Arapça, Farsça ve Çağatayca öğrenir;

²⁰ Ekrem Ayan, “Çağdaş Kazak Edebiyatının Kurucusu İbray Altınсарın – Hayatı ve Eserleri”, Turkish Studies: International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4/8, Fall 2009, s. 511-534.

²¹ Dinara Düysebayeva, “XIX. Yüzyılın Sonları ve XX. Yüzyılın Başlarında Kazak Edebiyatı”, Lisans Bitirme Tezi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İzmir, 1997.

Nevayî, Nizamî, Fuzulî, Firdevsî, Sadî gibi büyük şairleri tanır. “Babasının müdahalesiyle medrese eğitimini tamamlayamayan Abay”²², daha sonra Rus okullarında okur. Böylece Doğu sanatçılarının yanında Rus ve Batı edebiyatı ile de tanışır, Krılov, Lermantov ve Puşkin’in eserlerini Kazakçaya çevirir.²³

Medrese eğitiminden sonra Abay, kadı olan babasına idare işlerinde yardımcı olmaya başlar ve zamanla babasının yerini alır. Eskiden beri süregelen bozuk düzene karşı somut adımlar atmaya başlayınca, ister istemez bazı düşmanlar kazansa da Abay halk tarafından sevilip sayılan saygıdeğer bir bey olur.²⁴ İdare işlerindeki adil tavrına uygun olarak, eserlerinde belli bir amaç çerçevesinde anlaşılır bir dil kullanmış ve didaktik söylemleriyle halka yol göstermiştir. Sözlü kültür ürünlerinden ve folklordan fazlasıyla yararlanan Abay, yine de millî bir edebiyat oluşturma yolunda folklorla yetinilemeyeceğinin farkındadır. Abay’a kadarki Kazak şiirinde iki şekil vardır:

1. Nazım birimi dördlük, uyak şeması (a, a, b, a) olan ve 11’li hece ölçüsü ile yazılan “kara öleñ”

2. Nazım biçimi düzensiz olan 7’li hece ölçüsü ile yazılan “jır”²⁵

Abay, Kazak şiirine yeni şekiller getirmiştir.²⁶ Ne var ki, sağlığında elle çoğaltılarak yayılan şiirleri, ilk defa 1909’da yayınlanmıştır.²⁷ Arapça, Farsça ve Çağatayca bilgisi ile Doğu edebiyatını; Rusça bilgisi ile de Rus ve Batı edebiyatını tanıyan Abay, eserlerinde felsefî konuları da işlemiştir. Bu tür eserlerinin toplandığı “Abay Kunanbayevtin Filosoфіyalık Kölkürası” ve “Şıgarmalarının Eki Tomdık Tolık Junağı” adlı kitapları 1954 ve 1957 yıllarında Almatı’da basılır.²⁸

²² Dinara Düysebayeva, “Muhtar Avezov’un “Abay yolu” Adlı Romanı ile Mehmet Akif Ersoy’un “Safahat” Adlı Eserinde Örnek İnsan Tipi”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies, Cilt: IX, Sayı: 1, İzmir, 2009, s. 33-44.

²³ Ali Abbas Çınar, “Büyük Kazak Şairi Abay Kunanbayev (1845-1904)”, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, Sayı: 3, 1997, s. 119-123.

²⁴ Zafer Kibar, “Abay’ı Doğru Anlamak”, Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması, Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB), Eskişehir, 26-28 Mayıs 2014, s. 543-546, (<http://bilgelerzirvesi.org>).

²⁵ Ceyhun Vedat Uygur, “Kazakların Büyük Dâhisi Abay”, Pamukkale Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 2, 1997, s. 5.

²⁶ Örnekler için bk. Ceyhun Vedat Uygur, agm.

²⁷ Abay Kunanbayev’in şiirleri Zafer Kibar tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Bk. “Şiirler”, Abay Kunanbayev, çev. Zafer Kibar, Türk Dünyası Vakfı, Ankara-2014.

²⁸ Serap Akdemir, “Üç Kitap, Bir Yazar”, Kardeş Kalemler – Aylık Avrasya Edebiyat Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 101, Mayıs-2015.

Abay'ın önemini, Kazakların bir başka büyük edibi Muhtar Avezov "Abay Joli" (Abay Yolu) adlı eserinde en güzel şekilde ortaya koymuştur.

Ağırlıkla bu üç isim üzerine kurulan Modern Kazak Edebiyatı, kısa sürede gelişim göstermiştir. Daha 20. yüzyıla girmeden gazete yayınına başlayan Kazak aydınlar, makale, fıkra, hikâye, şiir gibi çeşitli modern türlerde yetkin eserler ortaya koyarken; folklor ürünlerini de derlemeye devam etmiştir. 1920'deki kesin Sovyet hâkimiyeti sonrasında, her türlü ideolojik baskının yanında Kazak edebiyatının kazandığı ivme, hikâye türünün çok kısa bir sürede nispeten daha yaygın olan şiir türünü yakalamasını sağlamıştır.

I. BÖLÜM

MODERN KAZAK HİKÂyecİLİĞİ VE İLK ÖNEMLİ TEMSİLCİLERİ

1.1. Modern Hikâyenin Başlangıcı

Önceleri, nispeten daha saf ve homojen yapıda bulunan toplumlar, kendi özgün mitlerini, efsanelerini, masallarını, destanlarını; kendi folklorlarını oluşturmuştur. Bu sırada bir yandan da ticaret ve savaşlar yoluyla birbirini tanıyan farklı kültürler, diğer alanlarda olduğu gibi edebiyat alanında da bilinçli-bilinçsiz bir etkilenme yaşamıştır. Sanat gibi biricik alanlarda birbirine ne kadar uzak olsalar da aynı evren dâhilinde çalışanlar birbirini takip etmiş, birbiri ile alışveriş içerisinde bulunmuştur. Bugün “modern edebiyat” dediğimiz; hikâye, roman, tiyatro ve modern formlarıyla şiirin en önemli türlerini oluşturduğu edebiyat anlayışının Fransa’dan dünyaya yayılması da bu şekilde olmuştur.

Kazak sahası özelinde ele aldığımızda, Kazakların modern edebî türleri Ruslar vasıtasıyla tanıdığını görmekteyiz. Bu formları Batı’dan alan Ruslar, sonrasında Rus edipleri okuyan Kazak aydınların da modern hikâye ve romanla tanışmasına sebep olmuştur.

Kazak edebiyatında modern anlamda ilk hikâye örneklerini İbray Altınsarin vermiştir. Folklor çalışmaları sonucu derleyip yazıya geçirdiği halk hikâyelerinin yanında Altınsarin, çocuklara yönelik telif hikâyeler de yazmıştır. Diğer taraftan Rus yazarların hikâyelerini Kazakçaya çevirmiştir. Bu çeviri sırasında olay örgüsünü ve temayı korumuş ancak hikâyeyi Kazak kültürüne göre yeniden biçimlendirmiştir. İ. İ. Paulson, Konstantin Dmitreviç Üşinskiy, Lev Nikolayevçi Tolstoy ve İvan Andreyeviç Krilov’dan çevirdiği 35 hikâye ile beraber, folklorik unsurlardan faydalanarak yazdığı hikâyelerini “Kırgızkaya Hrestomatiya” [Kırgızca (Kazakça) Okuma Kitabı] adlı eserinde toplamıştır. Bu kitabını 1879’da bitirir.²⁹

²⁹ Ekrem Ayan, “Çağdaş Kazak Edebiyatının Kurucusu İbray Altınsarin – Hayatı ve Eserleri”, agm., s. 526.

İbray Altınsarin'in yazdığı Kazakça Okuma Kitabı'ndaki hikâyelerden bazıları şunlardır: *Bay Balası Men Jarlı Balası, Avruvdan Ayağan Küştirek, Kıpşak Seyitkul, Talaptıñ Paydası, Örmekşi Kumırka Karlığaş, Kiyiz Üy Men Ağaş Üy, Ake Men Bala, Nadandık, Jomarttıq, Stıyırılı Şöp, Şeşesi Men Kızı, Meyirimdi Bala, Jan-Januvardıñ Davlaskanı, Lukpan Hakim, Satemir Han, İzbastı, Bayulı, Takapparlık, Bakşa Ağaştarı, Sarañdık Pen Durıstık, Tışkannıñ Ösiyeti, Sakıp, Bilgenniñ Paydası.*³⁰

Telif şiirleri de bulunan Altınsarin, Kazak nesrinin kurucusu, Kazak yazılı edebiyatının mimarıdır. Sabit Mukanov da, "*İbray, şiir ve nesir türünde Kazak yazılı edebiyatını başlatan kişidir.*" diyerek bu gerçeği desteklemiştir.³¹

Altınsarin'in çağdaşı olan Abay Kunanbayev de şairliğinin yanı sıra nesir türünde eserler vermiştir. Edebî kişiliğini şiirleri ile kazanan Abay'ın nesir türünde yazdığı eserinin adı *Kara Sözder*'dir (*Kara Sözler*)³². Kazakların nesir için "kara söz" ifadesini kullanması sebebiyle bu ismi alan eser, içeriği nasihat niteliğinde olan 45 başlıktan oluşmaktadır.³³

20. yüzyıla girerken Çarlık yönetimi artık zayıflamakta, çarlığın karşısındaki en büyük tehdit olan Bolşevikler güçlenmektedir. Kazakistan sahasında ise zaman zaman eyleme de dökülen halkın yönetime karşı isyanı sürmektedir. Bu zorlu dönemde Kazak edebiyat camiası için en önemli varlık gazete ve dergilerdir.

Bu gazetelerden biri olan *Dala Walayatınıñ Gazeti*, esasen çarlığa bağlı yerel yönetimin yayın organı olsa da, B. Sırtanulı ve M. Janaydarulı gibi aydınların çabalarıyla resmî olmayan ekler verir. Bu eklerde Abay Kunanbayev, Şakerim Kudayberdiyev, Meşhur Jüsip Köpeyev, Jakıp Akbayev gibi isimlerin eserleri okuyucuyla buluşmuştur.

Aykap Dergisi, dönemin bir başka önemli yayın organıdır. 1911-1915 yılları arasında Troitsk şehrinde çıkan dergide, eğitim; kadın hakları; yerleşik hayat düzeni ve

³⁰ Damira İbragim, "Kazak Hikâyeciliğine Genel Bir Bakış", A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED) 50, Erzurum, 2013, s. 162-180.

³¹ Osman Yazan, "Kazak Hikâyeciliğinde Amancan Jakıp'ın Hikâyelerinin Yeri", Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2012.

³² Abay Kunanbayev'in bu eseri Zafer Kibar tarafından "Nasihatler - Kara Sözler" adıyla Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Bk. "Nasihatler - Kara Sözler", Abay Kunanbayev, çev. Zafer Kibar, Türk Dünyası Vakfı, Ankara-2014.

³³ Ekrem Ayan, "Çağdaş Kazak Edebiyatının Kurucusu Abay Kunanbayev'in Kara Sözlerinde Eğitim", Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması, Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB), Eskişehir, 26-28 Mayıs 2014, s. 371-378 (<http://bilgelerzirvesi.org>).

şehirleşme ile siyaset ele alınan başlıca konulardır. Ayrıca dergide edebiyatla, özellikle nesirle ilgili çalışmalar yer almıştır. Kazak halkı, Doğu edebiyatının klasik eserleri ile Batı'nın hikâye örneklerini ilk defa olarak Aykap'ta okumuştur.

1913-1918 yılları arasında Orınbor merkezli olarak faaliyet yürüten bir başka yayın organı ise *Kazak Gazetesi*'dir. Gazetenin ilk yayın yönetmeni Ahmet Baytursın ve editörü de Mirjakıp Duvlatov'dur. Kazak Gazetesi ile "Kazakları Avrupa kültürü ve edebiyatıyla yakından tanıştırmayı hedefleyen" Baytursın ve Duvlatov, bu hedeflerini gazetenin isminin altına slogan şeklinde yazmışlardır. Gazetede, Magjan Jumabay, Şakerim Kudayberdiyev, Sultanmahmut Toraygırov, Sabit Dönentayev, Ekiram Galimov gibi önemli şahsiyetlerin makaleleri yanında telif hikâye ve şiirleri de yer almıştır. Makale ve edebî metinlerle beraber gazetenin genel tavrı ulusal bağımsızlık, hürriyet, istiklal mücadelesi gibi temalar üzerinde yoğunlaşmıştır.

1917-1918 yılları arasında Semey şehrinde çıkan *Sarıarka Gazetesi*, her ne kadar kısa süreli olsa da bahse değerlidir. Alaş Partisi'nin yayın organı olan gazetede siyasi fikirlerin, günlük olayların yanında edebî eserlere özellikle de kısa hikâyelere yer verilmiştir.³⁴

1917 yılında Çarlığın yıkılmasıyla Kazakistan'da 1917 yılı sonundan 1920'ye kadar ülkeyi Alaş Orda hükümeti yönetir. Bu sırada Bolşevik ve Menşevik güçler mutlak iktidar için savaş durumundadır. Bu mücadelenin kazananı olan Bolşevikler, Rusya'nın yönetimiyle beraber Rusya'nın egemen olduğu sömürge topraklarda da tek egemen durumuna gelir. 1920 yılında Alaş Orda hükümeti dağıtılır ve Kazakistan, Sovyetler Birliği'ne bağlı özerk bir cumhuriyet statüsü kazanır.

Sovyet yönetimin kurulmasıyla, başta Saken Seyfullin gibi "sisteme gerçekten inanmış komünistler" olmak üzere Kazak yazarlar yeni yönetime ve komünizme dair yazılar yazmaya başlarlar. Yeni yönetimle beraber 1921 yılında devlete ait ilk yayınevi faaliyete geçer. 1925 yılına gelindiğinde, Sovyetler Birliği'nin diğer özerk cumhuriyetlerinde olduğu gibi Kazakistan'da da Proleter Yazarlar Birliği kurulur. Bu birlik elbette Komünist Parti Merkez Komitesi'nin kabul ettiği "Partinin Edebiyat Siyaseti" hakkındaki karara uymak zorundadır.³⁵ Partinin edebiyat siyaseti ise kolayca

³⁴ Damira İbragim, agm., s. 166.

³⁵ Damira İbragim, agm., s. 167.

öngörülebileceği üzere, yoğun bir komünizm propagandası paralelinde çarlık döneminden kalma feodal düzenin ve onun toprak ağalığı / beylik, kölelik, özel mülkiyet, din gibi unsurlarının yergisini; buna karşılık çalışma hayatının, kadın haklarının ve eşitliğin, eğitimin, mülkiyet ortaklığının övgüsünü dayatmaktadır. Sonradan *Sosyalistik Realizm* olarak adlandırılan ve 1932 yılı bahar aylarında Stalin'in çalışma odasında tasarlanıp 1934 yılındaki kurultayda temel ilkeleri belirlenen³⁶ bu yöneme göre, yeni dönem eserlerinde Devrim öncesi sosyal yaşam olumsuz karakterlerle temsil edilmiş, Sovyet dönemi ise daima yüceltilmiştir. Yine de bazı yazarlar bu dayatmaya direnmeye çalışmış ve millî ideolojilerini yansıtan eserler ortaya koymuştur. Magjan Jumabay, Jüsipbek Aymavitov, Ahmet Baytursın gibi aydınların da içinde bulunduğu bu grup, ne yazık ki Stalin'in "repressiya siyaseti" sonucu çok ağır bedeller ödemiş; birçoğu idam edilmiştir. Yalnızca aydınlar değil, "*Sovyetler Birliği nüfusunun yaklaşık dörtte biri Stalin dönemindeki tasfiye ve cezalandırmalardan etkilenmiştir. Stalin dönemi tasfiye siyaseti köylülerden, yerli idarecilerinden, parti üyelerinden, öğretmenlerden, din adamlarından vb. pek çok kurban almış, bundan birçok kurum ve meslek kuruluşu zarar görmüştür.*"³⁷ Öyle ki; Saken Seyfullin gibi inanmış komünist yazarlar bile "halk düşmanı" ilan edilerek idam edilmiştir.

Yine yalnızca Kazaklar değil; Sovyetler yönetimindeki tüm Türk dünyası Stalin'in gazabını yaşamıştır. 1936 yılında "halk düşmanı" iftirası ile kurşuna dizilen Azerbaycanlı şair Ahmed Cevad'ın oğlu Yılmaz Ahundzâde, "halk düşmanı" tabirinin Sovyet ideolojisi tarafından üretilmiş yapay bir terim olduğunu belirtir ve şöyle devam eder:

"Ben Stalin hakkında ne mi düşünüyorum. Bana göre o "bir numaralı halk düşmanı"dır. Sadece ilkokul eğitimi almış bir kişi nasıl olur da 300 milyonluk bir ülkeyi idare edebilir? Marx'tan on kez daha zeki olsa bile hükümet seviyesinde bir problemi çözmek oldukça zordur. Stalin insanları nasıl bir arada tutmayı başardı?"

³⁶ Aşur Özdemir, "Sosyalistik Realizm Toplumcu Gerçekçilik Midir?", Uluslararası İpek Yolu Kültür Diyalogu Sempozyumu, 5-6 Mayıs 2016, Erzurum-Türkiye, s. 452-457.

³⁷ Erdal Şahin, "Stalin Dönemi Siyasetinin Kazan Tatar Türkleri Kültürüne Etkileri", Stalin ve Türk Dünyası, ed. Emine Gürsoy-Naskali, Liaisan Şahin, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2007, s. 233-244.

Başaramadı. Bu nedenle çoğunu öldürdü. Eğitimsizleri idare edebilmek için aydınları öldürmek zorunda kaldı. Bir tek yolu vardı: öldürmek ve yok etmek.”³⁸

Stalin’in bu iftiracı politikası sonucunda, 1930’lu yılların başından itibaren sürekli takibata, tevkifata maruz kalan yazarların kaleminde de ister istemez değişiklikler olmuştur. Kimisi bu “halk düşmanlığı politikası”na kurban gitmemek için sansür politikasını kabullenerek kalemini köreltmek durumunda kalmış, kimisi ise tamamen kalemini kırmak zorunda kalmıştır. Alaşçı gelenekten gelen ve doğru bildiğinden şaşmayan kalemler ise büyük eziyetler görmüştür. Bu aydınların hemen hepsi, 30’lu yılların ikinci yarısında ya sürgüne gönderilmiş ya da doğrudan idam edilmiştir; eserlerine de yasak konmuştur. Bu yüzden de bu aydınlar ile onların arkasından gelen nesil arasında bir uçurum oluşmuş, yeni nesil yazarlar 1910’lu, 20’li yıllardaki millî mücadeleden yeterince haberdar olamamış ve ister istemez Sovyet ideolojisinin etkisinde kalmışlardır.

Tüm bunları göz önüne aldığımızda, Modern Kazak Edebiyatı’nın dönemlerini belirlerken “Repressiya Dönemi”ni de öncesi ve sonrası şeklinde bir basamak olarak değerlendirmek gerektiğimizi düşünüyoruz. Bu basamak yalnızca Kazak edebiyatını incelerken değil, Sovyetler idaresi altındaki her bir milletin edebiyat tarihini incelerken geçerlidir. Bu çalışmamızda, hem Alaş dönemini hem de Sovyet dönemini yaşamış hikâye yazarlarının Alaş döneminde ve “repressiya” döneminde yazılmış hikâyelerinden bazılarını incelemeye çalıştık. Tezimizin başlığı olan “20. Yüzyıl Başlarında Kazak Edebiyatında Hikâye” ifadesinden kastımız bu iki döneme eğilmektir.

1.2. 20. Yüzyıl Başlarında Kazak Hikâyesinin Önemli Temsilcileri

Bu bölümde, üçüncü bölümde incelediğimiz hikâyelerin yazarlarını tanıtmaya çalıştık. Tezimizin yapısı gereği hayat hikâyelerine ana hatlarıyla değindiğimiz isimlerin altında verdiğimiz bilgiler, yine de onlar hakkında genel bir yargı oluşturacaktır diye düşünüyoruz.

³⁸ Yılmaz Ahundzâde, “Ahmed Cevad – Stalin’in Mirası – Azerbaycan’ın En Büyük Aydınlarının Yok Edilmesi” (çev. Ali Erol), Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies, Cilt: VIII, Sayı: 1, İzmir, 2008, s. 189-195.

1.2.1. Mirjakıp Duvlatov (1885-1935)

Mirjakıp Duvlatov, 25 Kasım 1885 yılında, eski adıyla Torgay iline bağlı Sarıkopa ilçesinde; şimdiki adıyla Kostanay bölgesi, Jangeldin ilçesine bağlı Kızbel köyünde dünyaya gelmiştir. Henüz iki yaşında iken annesinden öksüz kalan Mirjakıp, on iki yaşına geldiğinde babasını da kaybedecektir. Çocukluğu ve babasının ölümünden sonraki gençlik çağı boyunca, kendisinden yirmi yaş büyük olan ağabeyi Askar'ın himayesinde büyür.³⁹

Mirjakıp 8 yaşına geldiğinde, o zamanlar Torgay hâkimi olan ağabeyi Askar, Torgay'dan ücretle bir molla tutup getirerek kardeşine ve diğer akraba çocuklarına ders verdimeye başlar. Ancak sonrasında mollaların bilgisinin yetersiz olduğunu düşünerek Mirjakıp'ı yeni açılan köy okuluna gönderir. Bu yeni okulda öğrenimine devam ederken, Rusça ve Kazakça dersler veren hocası okuldan ayrılınca Mirjakıp'ın eğitimi yarıda kalır. Kardeşinin eğitimine devam etmesini isteyen Askar, onu Torgay'daki iki sınıflık Rus-Kazak okuluna kaydettirir. Daha önceki bölümlerde değindiğimiz gibi, bu okullar İbray Altınсарın öncülüğünde açılmıştır. 1897 yılında başladığı bu okuldan 1902 yılında, öğretmenlik diploması ile mezun olur.⁴⁰

Bu sırada, Rusça bilmenin avantajı ile Rus yazarları ve Batılı yazarların Rusçaya çevrilmiş olan eserlerini okumaya başlar. Sözlü geleneği de ailesi ve çevresi sayesinde çok iyi takip etmektedir. Ayrıca Orınbor, Ombı, Kazan, Ufa ve Trotskiy'de yayınlanmakta olan gazete ve dergilere de abone olmuştur. Böylece hem kendi toplumunu, hem Doğu ve Batı edebiyatını; hem de halkının içinde bulunduğu sosyal şartları yakından takip edebilmiştir. O günlerde kendisini heyecanlandıran iki isim vardır: Alihan Bökeyhan ve hemşerisi Ahmet Baytursın.

1904 baharında öğretim yılı sona erince, Arka'daki Kazak aydınların toplandığı merkez olan Ombı'ya gider. Burada Alihan Bökeyhan ve Ahmet Baytursın ile tanışır. Her ikisinin de büyük ilgisine mazhar olan Mirjakıp'a, Bökeyhan “şırak” (çırak, çırağ,

³⁹ Layık Altınmakas, age., s. 329.

⁴⁰ Metin Arıkan, “Mirjakıp Duvlatov: Hayatı ve Eserleri”, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Cilt 5, Sayı 4 (Aralık 2008), s. 102-121.

ışığım, nurum); Baytursın ise “inişek” (yeğenim) şeklinde hitap etmektedir.⁴¹ Ahmet Baytursın’ın tavsiyesi ile Kazakların büyük şairi Abay Kunanbayev’in şiirleri ile tanışır ve tayin yeri olan Zaysan’a giderek burada bir süre öğretmenlik yapar.

Daha sonra, ileride hocası ve yakın dava arkadaşı olacak olan⁴² Baytursın ile Karkaralı’ya gider ve oradaki millî halk hareketinde etkin olarak yer alır. 17 Ekim 1905’te Rus hükümetine gönderilen teklif mektubunu (Karkaralı Dilekçesi) kaleme alanlar arasındadır. Oradaki aydınları temsilen Kazak Anayasal Demokratik Partisi’nin (sonradan Alaş Partisi) Ural’daki meclisine katılır. 1906 yılında temsilci olarak Petersburg’a gider.

1909 yılında, ilk şiir kitabı olan *Uyan Kazak*, Kazan’da Şark basımevinde yayınlanır. Kitabının imzalı bir kopyasını gönderdiği ağabeyi, kitabın şerefine büyük bir toy düzenler. Okuyan herkes bu kitabı çok beğenir, kitaptaki şiirler dilden dile dolaşır. Ne var ki Çar yönetimi bu şiirlerden rahatsızlık duyar ve Mirjakıp hakkında soruşturma açılır. Bunun sonucunda Mirjakıp, doğduğu topraklardan ayrılıp Kızıljar şehrine gitmek zorunda kalır. Burada, bir yandan mahkemede tercümanlık yaparken; diğer taraftan Kazak çocuklarına öğretmenlik yapmaktadır. Bu sırada, büyük Kazak şairi Magjan Jumabay da bir süre onun öğrencisi olur.⁴³

1910 yılında, Kazak edebiyatında ilk roman sayılan “*Bakıtsız Jamal*” yayınlanır. Duvlatov’un 25 yaşında kaleme aldığı *Bakıtsız Jamal*’da kendi hayatından izler de görmek mümkündür. *Bakıtsız Jamal*’da, tıpkı Duvlatov’un kendi hikâyesinde olduğu gibi, Jamal’ın babası Sarsenbay kendi kızı ve diğer köy çocukları için bir molla tutar. Ancak romandaki molla, Mirjakıp’ın hocasının aksine yeni usulle eğitim veren çağdaş bir molladır. Sonrasında, tıpkı Mirjakıp köy okulundayken hocasının ayrılmasıyla eğitiminin yarım kalması gibi, romanda karşılaştığımız hoca da okuldan ayrılır ve Jamal’ın eğitimi yarıda kalır.⁴⁴

Hacmi, roman türüne göre oldukça yetersiz olan *Bakıtsız Jamal*; çok açık bir şekilde nazımdan nesre, halk hikâyesinden modern hikâyeye geçiş özellikleri göstermektedir. Bugünkü anlayışa göre, nesir ve nazım karışık yazılan bu eser için

⁴¹ Metin Arıkan, agm., s. 106.

⁴² Layık Altınmakas, age., s. 329.

⁴³ Layık Altınmakas, age., s. 329.

⁴⁴ Metin Arıkan, agm., s. 117.

roman demek oldukça güç olsa da; dönemin şartları düşünüldüğünde bu eseri bir *ilk roman* olarak kabul etmek yerinde olacaktır.⁴⁵

Bu tarihten itibaren Duvlatov sürekli yazmış, nazım ve nesri beraber götürmüştür. Özellikle *Aykap* dergisinde sürekli olarak çalışmaları yayımlanmaktadır.

1911 yılında Kızıljär'dan Semey'e doğru bir seyahate çıkar. Çarlık yönetiminin takibinde olan yazar, Semey'e geldiğinde tutuklanır. 19 ay hapis yattıktan sonra tekrar özgürlüğüne kavuşur. 1913 yılında Orınbor'a gelir, Ahmet Baytursın ile beraber *Kazak* gazetesini çıkarırlar. 1913'ten 1918'e kadar çıkardıkları bu gazete, Kazak millî bağımsızlık hareketinin yayın organı olur.

1913 yılında, Uyan Kazak'taki şiirleriyle beraber sonradan yazdığı şiirlerini bir araya toplayarak *Azamat* adıyla bastırır. 1914 yılında *Bakıtsız Jamal* Kazan'da tekrar basılır. Aynı yıl ilkbaharda, Ombı'da Gaynijamal ile evlenir. Gaynijamal Ombı'da doktorluk yapan bir babanın kızıdır; şehirde büyümüş ve iyi bir eğitim almıştır. 1915 yılının sonbaharında ilk çocuğu Gülnar dünyaya gelir. Arkasından Abılay, Halide, Navrızbay ve Alibek adlı çocukları doğar.

1915 yılında *Terme* adlı şiir kitabını yayımlar. 1917 yılında Minsk ve Varanoviç şehirlerindeki Kazaklara yardımcı olmak ve rehberlik etmek üzere bu bölgeye gönderilir. Bu esnada, Kazak tarihinde ilk defa Kızılay benzeri bir acil yardım kurumunu da Semey'de Mirjakıp Duvlatov hayata geçirmiştir.⁴⁶

Kazak gazetesi kapatıldıktan sonra, 1918-1920 yılları arasında Taşkent'te çıkan *Ak Jol* gazetesinin redaksiyonunda, daha sonra ise Semey mahkemesinin çeşitli bölümlerinde çalışmıştır. 1922 yılında, Alaş hareketine katıldığı için hapse atılır. Fakat çok geçmeden hapisten çıkar ve Semey'den Orınbor'a gönderilir. Mirjakıp'ın cezası düşmüş olsa da, hem kendisi, hem aile fertleri, hem de yaşadıkları ev sürekli takibat ve gözetim altındadır.

Orınbor'daki Halk Eğitim Enstitüsü'nde hocalık yapmaya başladıktan sonra, sadece ders vermek için evden çıkan Mirjakıp, kalan bütün zamanını evde çalışarak

⁴⁵ Metin Arıkan, "Kazak Edebiyatında İlk Roman —Bakıtsız Jamal—", *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/7 Fall 2008, s. 39-82.

⁴⁶ Metin Arıkan, "Mirjakıp Duvlatulı: Hayatı ve Eserleri", agm., s. 109.

geçirir. 1925 yılında Kazakistan'ın başkenti Orınbor'dan Kızılorda'ya taşınınca, o da ailesiyle birlikte Kızılorda'ya taşınır.

1928 yılında Stalin'in gazabıyla tekrar tutuklanan Duvlatov, önce idam cezasına çarptırılır; ancak daha sonra bu ceza 10 yıl ağır hapis cezasına çevrilir. 5 Ekim 1935 tarihinde, 50 yaşına basmasına bir ay kala, Baltık Kanalı boyundaki Sosnovets toplama kampında hastalanarak hayata gözlerini yumar. 27 Ekim 1988 tarihinde Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti başsavcısı, Duvlatov'un hüküm giydiği karara itiraz eder. 4 Kasım 1988'de Mirjakıp Duvlatov tamamen aklanır ve itibarı iade edilir.

“*Kazak Aydınları Hakkında*” adlı makalesinde Saken Seyfullin; “Eğitim almış Kazakların arasında 1905'ten beri ihtilal fikri ortaya çıktı ve ulusal eşitlik ile hürriyet sesleri çoktan kök saldı. Halk için serke⁴⁷ görevini üstlenen Kazak aydınlarının arasında Ahmet Baytursınulı, Alihan Bökeyhanulı, Mirjakıp Duvlatulılar bulunmaktadır.” diyerek; Mirjakıp'ın siyasi ve tarihî önemini ifade etmiştir.⁴⁸

Magjan Jumabay'ın öğrencisi olduğu; Jüsipbek Aymavitov ve Muhtar Avezov'un yazılarını gösterip fikirlerini sordukları⁴⁹ Mirjakıp Duvlatov'un diğer eserlerini şöyle sayabiliriz: “*Taza Bulak*” (Temiz Kaynak), “*Şagım*” (Şikâyet), “*Muñ*” (Keder), “*Armanım*” (Ülküm), “*Sırım*”, “*Kajıgan Köñil*” (Bıkan Gönül), “*Kıyal*” (Hayal), “*Tañ*” (Tan), “*Esep Kuralı*” (Matematik Kitabı), “*Balkiya*” (4 perdelik piyes), “*Kıyragat Kitabı*” (Okuma Kitabı), “*1905 Jılgı Tönkeris*” (1905 Devrimi).

1.2.2. Jüsipbek Aymavitov (1889-1931)

Jüsipbek Aymavitov, 1889 yılında, şimdiki Kereküv (Pavlodar) şehri, Bayanavıl kasabası Kızıltav köyünde dünyaya gelmiştir. 15 yaşına kadar, doğduğu köyde yaşayan Aymavitov, bu süre esnasında Jünis Koja, Şaymardan Koja, Kojahmet Molla, Kapar Kajı ve Mukametjan Molla gibi köy hocalarından ders alır. Sonraki yıllarda kendisi de

⁴⁷ Serke: Erkek keçi, teke. Tekenin bütün bir keçi sürüsünü çekip çevirmesi gibi halkına rehberlik ve liderlik eden önder kişiler için Kazak Türkçesinde kullanılan bir imgedir.

⁴⁸ Zhamilya Sultanbaikyzy, “Mirjakıp Duvlatulı'nın Hayatı, Siyasî ve Edebî Şahsiyeti”, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2010.

⁴⁹ Metin Arıkan, “Kazak Edebiyatında İlk Roman —Bakıtsız Jamal—”, agm., s. 40.

köyde hocalık yapar. *Kartkoja* adlı romanında “Bala Molla” olarak tasvir ettiği genç öğretmen kendisidir.⁵⁰

1907 yılında köyündeki öğretmenlik görevini bırakarak şimdiki adıyla Bayanavıl’daki Rus okuluna başlar. Burada bir yıl okuduktan sonra Kereküv’deki tarım okulunun sınavını kazanır. Ancak okuldaki öğretmen ve idarecilerin Rus olmayan öğrencilere karşı gösterdiği ayrımcılığa ve ırkçılığa katlanamaz ve okulu bırakmak zorunda kalır.⁵¹ Köyüne döner ve köy çocuklarına ders vermeye devam eder.

1911’de tekrar Kereküv’e gider. Buradaki iki yıllık Rus-Kazak okuluna başlar. Daha sonra, 1914 yılında başladığı Semey’deki öğretmen okulunu 1919’da bitirir. O günlerde “Alaş” hareketi ile tanışır ve bu hareketi destekler. *Abay* dergisinin yayınlanmasında büyük emek sarf eder.

1917 yılında, yeni kurulan Bolşevik düzenin ardından ortaya çıkan fikirlerin yayılması amacıyla kurulan “Es-Aymak” adlı derneğin faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu derneğin faaliyetlerinde Aymavıtov’la beraber Muhtar Avezov ve Saken Seyfullin’i de görmekteyiz.⁵²

1919-1922 yılları arasında Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Halk Eğitim Komiserliği üyeliği, sonradan daire başkanlığı; Semey Vilayeti Eğitim Müdürlüğü; *Kazak Tili* gazetesinin yazı işleri müdürlüğü ve redaktörlüğü görevlerini yürütür. 1922-23 yıllarında Karkaralı şehrinde öğretmenlik yapar. 1923-26 yılları arasında Taşkent’teki Ak Jol gazetesinde edebiyat bölüm şefliği ve Taşkent Eğitim Enstitüsü’nde hocalık yapar. 1926-29 yılları arasında ise Şımkent Eğitim Yüksekokulu’nun müdürü olarak görev alır.

1929 yılında “Kazakistan’daki sosyalist düzeni ve kanunları bozmak” ve “milliyetçi gruplarla birlikte olup karşı devrimcilerle işbirliği yapmak” suçlamalarıyla, 14 Kazak aydını ile birlikte tutuklanır. İki yıl süren mahkeme sonucunda, yeterli delil bulunmamasına rağmen⁵³ Komünist Parti’nin emriyle idam cezasına çarptırılarak kurşuna dizilir.

⁵⁰ Layık Altınmakas, age., s. 360.

⁵¹ Layık Altınmakas, age., s. 360.

⁵² Bahadır Gücüyeter, “Kazak Tiyatrosunun Oluşumuna Genel Bir Bakış”, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2013 Güz (19), s. 79-92

⁵³ Layık Altınmakas, age., s. 360.

Aymavıtoev, edebiyata yirmili yaşlarında şiir ile başlamıştır. Ancak şiirlerini sağlıklı olarak bastırmamıştır. İlk şiir, hikâye ve makaleleri *Kazak* ve *Sarıarka* gazeteleri ile *Abay* dergisinde yayımlanır. William Shakespeare, Victor Hugo, Guy de Maupassant, Alexandre Dumas, Aleksandr Sergeyeviç Puşkin, Nikolay Vasilyeviç Gogol, Lev Nikolayeviç Tolstoy, Jack London gibi önemli Batı ve Rus yazarlarının eserlerini Kazakçaya çevirmiştir.

Hikâye, şiir, roman ve makalelerinin yanında Aymavıtoev çok önemli bir tiyatro yazarıdır. İlk tiyatro eseri “*Rabiga*”, 17 Aralık 1917 tarihinde Semey’de gençler tarafından düzenlenen edebiyat gecesinde sahnelenmiştir. Bu sahnede kendisi ile beraber Kazak edebiyatının önemli isimlerinden Muhtar Avezov da rol almıştır. Tek perdelik oyun olan *Rabiga*, daha sonra 1926 yılında Moskova’da kitap olarak basılmıştır.⁵⁴ Diğer tiyatro eserleri olan “*Mansapkorlar*” 1917’de yazılıp 1925’te Moskova’da; “*Kanapiya Men Şarbanuv*” 1917’de yazılıp 1926’da Öskemen’de; “*Sılañ Kız*” 1920’de yazılıp 1922’de Orınbor’da; “*El Korğanı*” 1920’de yazılıp 1925’te Kızılorda’da; “*Şerniyaz*” ise 1926 yılında Semey’de basılmıştır.

“*Kartkoja*” ve “*Akbilek*” adlı romanlarında, Sovyet yönetimi öncesi Çarlık dönemindeki sosyal hayatı anlatır. *Kartkoja*, 1926 yılında Kızılorda şehrinde basılır. *Akbilek* adlı eseri ise kitap olarak basılmaz; ancak 1927-28 yıllarında *Ayel Teñdigi* adlı dergide tefrika edilir.

1.2.3. Magjan Jumabay (1893-1938)

Dönemin en güçlü Türkçü, hatta Turancı sesi olan Magjan Bekenulı Jumabay, 25 Haziran 1893 tarihinde, Akmola’ya bağlı Poluden ilçesinde dünyaya gelir. Günümüzde Soltüstik Kazakistan (Kuzey Kazakistan) vilayetine bağlı olan bu ilçenin adı, Bulayev’dir. Doğduğu köy olan Sasikköl’ün adı ise sonradan “Magjan” olarak değiştirilmiştir.⁵⁵

⁵⁴ Bahadır Gücüyeter, agm., s. 88.

⁵⁵ Aşur Özdemir, “Büyük Kazak Şairi Mağjan Jumabay”, agm., s. 200.

1868 yılında doğan babası Beken ile annesi Gülsim'in, yedisi erkek ikisi kız olmak üzere toplam dokuz çocuğu vardır. Oğulların adları, büyükten küçüğe doğru Müslim, Kaharman, Magjan, Muhammedjan, Selimjan (Seltay), Kaliyjan ve Sabırjandır. Kızların adları ise Külemdam ve Gülbahram'dır. Beken'in çok ilginç bir hikâyesi vardır: Anlatılana göre annesi Koydik, Beken'e hamile iken kurt eti aşermiştir. Bu yüzden Beken ve çocukları, "kurttan çıkmış nesil" olarak halk arasında efsaneleşmiştir.⁵⁶

1897 yılında, Beken'in idarecisi olduğu Poluden'in Sasıkköl köyüne Avrupai giyimli, sarışın, Ahiyetden Akan adında bir genç gelir. Beken'in koyun kesip ziyafet vererek karşıladığı bu genç, Çarlık askerlerinden kaçmakta olan bir Başkurt gencidir. Köyün çocuklarına bir öğretmen arayan Beken, bu genç sığınmacıyı sevinçle karşılar. Böylece Ahiyetden, köyün öğretmeni olur.

Beken hiç vakit kaybetmeden evinin yanına bir okul binası yaptırır, gerekli araç gereçler temin edilir ve eğitim başlar. Yaşı küçük olduğu için bu okula alınması büyüklerin aklına bile gelmeyen Magjan, ilk günden itibaren okulun etrafında dolanmaya başlar. Birkaç gün sonra, kapının yanındaki duvarın dibine oturup dersleri takip etmeye başlar. Bir gün, büyük ağabeyi Müslim'in tahtada yazanları okuyamaması üzerine Magjan parmak kaldırır ve tahtadakileri su gibi okur. Bu durum karşısında öğretmen de öğrenciler de hayretler içindedir. Ardından öğretmen Ahiyetden, Magjan'ı elinden tutup en ön sıraya oturtur ve öğrencisi olarak kabul eder. Böylece, daha dört yaşında iken Magjan'ın eğitim öğretim ve bilim hayatı başlamış olur.

Ahiyetden'in belli bir müfredatı yoktur. Öğrencilerine çok temel düzeyde Doğu dilleri ve edebiyatı, matematik ve coğrafya öğretir. Yine de Magjan, okulda öğrendikleriyle yetinmez; bulduğu bütün kıssa ve destanları da okur. Onun okumaya karşı olan bu büyük ilgisi babasının da dikkatini çeker ve Beken, oğlunu Kızıljır'daki Şalakazak Medresesi'ne gönderir. Bu medresenin hocası olan Muhammedjan Begişov, İstanbul'daki Türk üniversitesinde okumuştur. Daha çok İslami bilimler üzerine kurulu olan bu medreseye 1905 yılında başlayan Magjan, Begişov'dan Türkçe, Farsça ve Arapçanın yanında Türk tarihi üzerine dersler de alır. Bu medresede 1910 yılına kadar, beş yıl öğrenim görür. 12 yaşından 17 yaşına kadar Begişov ile geçirdiği bu beş yıl,

⁵⁶ Aşur Özdemir, "Büyük Kazak Şairi Mağjan Jumabay", agm., s. 200.

onun Turancı karakterinin oluşmasındaki en önemli süreçtir. Şairlik kabiliyeti bu yıllarda ortaya çıkar. Ulaşabildiği bütün eserleri okumaya çalışan Magjan, Abay'ın 1909 yılında basılan şiir kitabını da aynı yıl okur. Abay'ın edebî kişiliğini derinlemesine inceler. Daha sonra ise Abay'a ithaf ettiği bir şiirinde onu "Hâkim Ata" olarak nitelendirmiştir.⁵⁷

Bilim denizinde daha derinlere inmek isteyen Magjan, Kızıljär'daki eğitim hayatının ardından 1910 yılında; okul arkadaşı Bekmuhammed Serkebay ile birlikte Ufa'ya, Medrese-i Galiye'ye (Medrese-i Âliye) gider. Burada Bilal Süle, Zeynelgabidin İmamjan ve Beyimbet Maylin gibi önemli isimlerle tanışır. Ancak ağırlıklı olarak İslami bir eğitim verilen bu medresede çok durmaz. Hocası Galimjan İbrahim, Magjan'a "Burada senin istediğin gibi bir eğitim yok! Sen, bilimin yolunu başka yerde ara." şeklinde öğütte bulunur. Daha sonraları Tatarların meşhur şairi olacak olan hocasının bu tavsiyesiyle Magjan Medrese-i Galiye'den ayrılır ve Kızıljär'daki Mirjakıp Duvlatov'un öğrencisi olur. Mirjakıp, bir kış boyunca Magjan'a Rusça öğretir; Rus şairlerin şiirlerini ve Rusçaya çevrilmiş Batı şiirlerini Kazakçaya çevirmesini sağlar. Mirjakıp, ailesine yazdığı mektupta Magjan'dan şöyle bahsetmektedir: "Buraya geldiğimden beri Rusça ders verdiğim Magjan Jumabayulı adında bir şair var. Onun yaşı benden küçük, yazdığı şiirler muhteşem, kalemi güçlü, çok yetenekli bir genç. Hayata bakışımız arasında fark yok desem yeridir, sırlarımızı paylaşmış, dertleşmiş dost olduk."⁵⁸

Mirjakıp'la geçen çalışma sürecinin ardından Magjan tekrar Medrese-i Galiye'ye döner.⁵⁹ Burada okurken *Sadak* (Yay) dergisinin çıkarır ve ilk şiirlerini bu dergide yayımlar. Magjan'ın ilk şiir kitabı olan *Şolpan* yine bu dönemde, 1912 yılında Kazan'da basılır.⁶⁰ Bu ilk kitabın basılmasında hocası Galimjan İbrahim'in büyük desteği vardır. Mirjakıp Duvlatov ve Ahmet Baytursın'ın 1913 yılında çıkarmaya başladıkları *Kazak* gazetesi de Magjan'ın fikirleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Magjan, bizzat gazetenin işlerine yardımcı olur.

⁵⁷ Aşur Özdemir, agm., s. 201.

⁵⁸ Metin Arıkan, "Mirjakıp Duvlatulı: Hayatı ve Eserleri", agm., s. 107.

⁵⁹ Hem Layık Altınmakas hem Aşur Özdemir, adı geçen eserlerinde Magjan'ın bu medresede 1910-1913 yılları arasında eğitim gördüğünü belirtirler. Yeni başladığı dönemde hocasının tavsiyesi ile Galiya'dan ayrılıp Mirjakıp'ın yanına gitse de, Mirjakıp'ın 1911 yılında Kızıljär'dan Semey'e gittiğini ve burada tutuklandığını düşünürsek; Magjan 1910-1911 kışını Mirjakıp'ın yanında geçirmiş ve ardından tekrar Galiya'ya dönmüştür.

⁶⁰ Aşur Özdemir, "Kazak Edebiyatında Hikâye", Ötüken Neşriyat, Şubat-2014, İstanbul, s. 168.

Bu yıllarda Magjan maddi sıkıntı ile de yüzleşmek zorundadır. Magjan'ın, evini bu kadar boşlayıp kendine idealist bir yaşam kurmasına üzülen babası; eve döner ümidiyle oğluna para göndermeyi keser. Ancak Magjan'ın tavrı babasının beklediği şekilde olmaz, çalışıp para kazanır ve yine bildiği yolda yürümeye devam eder.

1913 yılında Ombı'ya gelerek Öğretmen Okulu'na başlar. Burada Saken Seyfullin ile tanışır. Okuldaki arkadaşlarıyla beraber *Birlik* adında bir edebiyat topluluğu kurarak, elle yazıp çoğalttıkları *Balapan* (Yavru Kuş) adında bir dergi yayınlılar. Birinci Dünya Savaşı ve 1916'daki büyük ayaklanma sırasında Öğretmen Okulu'nda olan şair, bu olayları da şiirlerine yansıtmıştır. 1917 yılında "iftihar derecesi" ve "altın madalya" ile okulundan mezun olur.

1917 Ekim Devrimi'ni, birçok Kazak gibi Magjan da sevinç ve umutla karşılar. Alaş Orda Partisi kurulur ve her vilayetten delegeler seçilir. Magjan, Akmola'dan Eğitim Komisyonu üyesi olarak seçilir. Magjan'ın Alaş hareketi ile ilişkisi hakkında Saken Seyfullin "Dar Yol Kaygan Geçit" (Tar Jol Taygak Keşüv) adlı eserinde şöyle demektedir: "(...) Magjan, okumuş genç; Bökeyhanulıların masalına kanan fakir çocuğu."⁶¹ Burada, Saken'in Alaş hareketini bir masal olarak nitelendirmesi dikkate değerdir. Her ne kadar Saken komünizme gönül vermiş olsa da Alaş hareketinin epik macerası ve lirik sonu, onu gerçekten de "masalsı" kılmaktadır. 1920 yılına gelindiğinde tüm coğrafyada iktidarı ele geçiren Sovyetler, Alaş Hareketini kesin biçimde bitirmiş ve önemli isimleri kendisine tabi kılmıştır.

O yıllarda Magjan, bir darbe de özel hayatında alır. Öğretmen Okulu'nda iken, Kızıljır'dan Şokan Tastemir adlı bir adamın Zeynep adındaki kızı ile evlenmiştir. Ancak evliliği henüz tazeliğini yitirmemişken kötü talih ona arka arkaya iki büyük acı yaşatır. Zeynep, 10 Şubat 1919 günü, oğlunun doğumu sırasında ölür. Eşinden bir yıl sonra ise oğlu Grajdan, henüz bir yaşındayken hayatını kaybeder. Bütün bu üzücü gelişmeler, şairin o yıllardaki şiirlerinde etkisini gösterir.

Ahmet Baytursın'ın kurulan ilk hükümette eğitim komiseri olarak yer almasının ardından Magjan, Akmola'da çıkan *Bostandık Tuı* (Hürriyet Tuğu) adlı gazetede redaktörlük yapmaya başlar. Bu gelişmelerden sonra, şiir ve destanlarının yanında toplumsal hayata dair makaleler de yazmaya başlar. Özellikle eğitim alanına eğilen

⁶¹ Aşur Özdemir, agm., s. 206

Magjan, 1921 yılında “Jazılaşak Okuv Kuruldarı Hem Mektebimiz” (Yazılacak Eğitim Vasıtaları ve Mektebimiz) adlı makalesini yazar. 1922 yılında “Pedagogika” (Pedagoji) adlı eseri Orınbor’da basılır. Yine aynı yıl, Berniyaz Küle’nin yardımlarıyla bütün şiirleri Kazan’da basılır. 1923 yılında ise Sultanbek Koja’nın desteği ile bütün şiirleri Taşkent’te basılır. Aynı zamanda 1923 yılında Magjan, tek hikâyesi olan⁶² *Şolpanniñ Künasi*’ni (Şolpan’ın Günahı) *Şolpan* dergisinde yayımlar. Yine bu yıllarda (1922-23) *Sana* dergisi ve *Ak Jol* gazetesinde çalışır.

Magjan’ın en önemli şiirlerinden biri de hiç kuşkusuz “*Alıstağı Bavırma*” adlı şiiridir. Bu şiir, 1923 yılında Taşkent’te basılan “Magjan Jumabay Öleñderi (şiirleri)” adlı kitaptan alındığı not düşülerek, *Genç Türkistan* dergisinin 1930 Şubat-Mart sayısında yayımlanmıştır. “Alısta avır azap şekken bavırım” dizesi ile başlayan bu şiirini Magjan, Kurtuluş Savaşı vermekte olan Türkiye Türklerine ithafen yazmıştır. Şiirin son kıtası şöyledir:

“Bavırım! Sen o jakta men bu jakta
Kayğıdan kan jutamız. Bizdin atka
Layık pa kul bop turuv? Jür ketelik
Altayğa, ata miyras altın takka!”⁶³
(Kardeşim! Sen o yanda ben bu yanda
Kayğıdan kan yutmaktayız. Bizim adımıza
Yakışır mı kul olup durmak? Yürü gidelim
Altay’a, ata mirası altın tahta!)

Magjan’ın Turancı ideolojisini bu şiirde çok açık bir biçimde görebilmekteyiz. O, yalnızca Kazakların bir kavim olarak bağımsızlığını istemekle kalmamış; aynı zamanda tüm Türk dünyasının bir arada yaşadığı Turan devletinin de özlemini çekmiştir.

1923-26 yılları arasında Moskova’daki Edebiyat Enstitüsü’nde okur. Burada bulunduğu sıralarda, 24 Kasım 1924 günü Moskova’da okuyan gençlerin edebiyat

⁶² Aşur Özdemir, age., s. 40

⁶³ Layık Altınmakas, age., s. 346-348

toplantısı olur. Bu toplantıda Magjan'ın şiirleri tahlil edilir ve Magjan hakkında, “şiirlerinin çoğunda geçmişi özlüyor; milliyetçiliği, bencilliği ve mağrurluğu övüyor” şeklinde bir karara varılır.⁶⁴ Böylece 1924 yılından itibaren birçok komünist yazarın düşmanı hâline gelir; “milliyetçi”, “devrim düşmanı” gibi ithamlarla açıkça hedef gösterilir. Bu saldırı, 1929 yılındaki tutuklanmasına kadar sürer.

Eğitim alanındaki çalışmalarını sürdüren Magjan, 1925 yılında “Bastavış Mektepte Ana Tilin Okutuv Jöni” (İlkokulda Anadili Öğretme Metodu) adlı eserini yazar. Moskova’da bulunduğu süre zarfında Rusçadan Kazakçaya pek çok çeviri yapar. Maksim Gorki’den çevirdiği “Sunkar Jırı”, Dmitriy Mamin-Sibiryak’dan “Akboz At”, Vsevolod İvanov’un Kazakların hayatından ilham alarak yazdığı birçok hikâyesi; Magjan’ın Kazakçaya kazandırdığı çeviri eserlerden bazılarıdır. Bunların yanında Mihail Yuryeviç Lermantov, Ebu Firas, İvan İvanoviç Dmitriev gibi önemli isimlerin de eserlerini Kazakçaya kazandırmıştır.

1927 yılında memleketine geri dönen Magjan, önce Buvrabay’daki Sovyet Parti Okulu’nda; sonra Kızıljär’daki Kazak Pedagoji Okulu’nda öğretmenlik yapar.

1929 yılında, halk düşmanı suçlaması ile tutuklanır ve Moskovadaki Buvtırka hapisanesine kapatılır. Ardından 10 yıl sürgüne mahkûm edilerek Kareliya’ya gönderilir. 1935 yılında, Maksim Gorki’ye mektup yazar ve yardım ister. Gorki ve Gorki’nin aynı zamanda insan hakları savunucusu olan eşi Yekaterina Peşkova’nın girişimleri ile affedilip sürgünden döner. Kızıljär’daki Yedinci Orta Okul’da Rus Dili ve Edebiyatı dersi verir. 18 Mart 1937 tarihinde, Saken Seyfullin’in daveti ile Almatı’ya gider. Ancak 1937 yılının 30 Aralık günü tekrar tutuklanarak zindana atılır. Sorgulamalarının ardından 11 Şubat 1938’de idama mahkûm edilir. 19 Mart 1938 tarihinde ise, kurşuna dizilerek idam edilir.

4 yaşında başladığı eğitim öğretim hayatına birçok eser; pek çok öğrenci sığdıran Magjan Jumabay, Alaş hareketi içinde etkin olarak yer almış, Turancı fikirlerini dile getirmesinin imkânsızlaştığı zamanlarda hayatını eğitime adanmış büyük bir aydındır. Valeri Yakovleviç Bryusov’un “Kazakların Puşkin’i” dediği Magjan Jumabay için Muhtar Avezov şunları söyler: “Magjan’ı seviyorum, Avrupalılığını, parlak fikirlerini seviyorum. Kazak şairlerinin kara gübreli köyünde dünyaya gelerek,

⁶⁴ Aşur Özdemir, agm., s. 207.

Avrupa'daki medeniyetle güzellik sarayına gidip güzeller güzeli Arka'nın kızını görüp onunla tanışmış gibi oluyorum. Magjan, çok medeniyetli bir  air."65

1.2.4. Saken Seyfullin (1894-1938)

Asıl adı Sadvakas olan Saken Seyfullin, 15 Ekim 1894 tarihinde, günümüzdeki adı Jezkazgan vilayeti Jana Arka ilçesi olan, eski adıyla Akmola – Jana Arka'nın Nildi kasabasında doğmuştur. Babası Seyfolla Orta J z' n Argın boyundan; annesi Jamal ise Altay'ın Arsay boyundandır.66

İlk eğitimini köy mollarından alır. 1904 yılında babası Seyfolla, Rusça  ğrenmesi ve okula gidebilmesi için oğlunu Nildi bölge yöneticisinin yanına gönderir. Saken, 1905 yılında Nildi'deki Rus-Kazak okuluna başlar. Üç yıl burada okuduktan sonra, 1908-1910 yılları arasında Akmola'daki Rus ilkokuluna ve ardından 1910-1913 yılları arasında üç yıllık meslek okuluna devam eder. 1913-1916 yılları arasında, Ombı'daki  ğretmen Okulu'nda okur. Bu okula, bölgesinden sadece iki öğrenciye verilen bursu kazanarak, burslu iki öğrenciden biri olarak girer.

 nceki tahsil hayatıyla beraber özellikle Ombı'daki öğrenim süreci, Seyfullin'in hayat görüşünün oluşmasında çok önemlidir. Siyasi, edebî ve toplumsal etkinliklerin merkezi hâline gelen Ombı'daki  ğretmen Okulu'nda iki yüzden fazla Kazak  ğrenci vardır. Magjan Jumabay'ın da aralarında olduğu bu öğrenciler kendi aralarında bir dernek kurmaya karar verirler. 1914 yılında kurulan derneğin adı, Seyfulin'in önerisiyle *Birlik* olarak belirlenir.67

Yine aynı yıl, Seyfullin'in ilk Şiir kitabı olan "* tken K nder*", Kazan'da Matbugat Karimiya yayınevinden çıkar. Henüz yirmi yaşındayken çıkardığı bu kitabın gelirini Seyfullin, Birlik derneğine bağışlar.

65 Ospanova Akhur Abdujaparkızı, "Magcan Cumabay ve Döneminin Diğer Şairlerinde Millî  lk ", A.  . Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED), 49, Erzurum, 2013, s. 251-260.

66 Gülnar Kokybassova, "Kazak Şairi Saken Seyfullin ve Eserleri  zerine", Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 3/1 Winter 2008, s. 315-325.

67 Gülnar Kokybassova, agm., s. 316.

Öğretmen Okulu'nu bitirdikten sonra Akmola'ya dönen şair, köylerde öğretmenlik yapar. Bir yandan da 1916 yılındaki ayaklanmayı destekleyen şiirler yazar. 1917 yılındaki Şubat Devrimi'nden sonra öğretmenlik yaptığı köyden tekrar Akmola'ya döner. Devrimin hemen arkasından yazdığı “*Asıgıp Tez Attandık*”, “*Kel Jigitter*” gibi şiirleriyle halkını mücadeleye çağırır. Kel Jigitter, Kazak Sovyet Edebiyatı'nın ilk eseridir.⁶⁸ Aynı dönemde *Jas Kazak* adında bir dernek kurar ve *Tirşilik* gazetesinin çıkarılmasına yardımcı olur. 27 Aralık 1917'de Kazakistan'da Sovyet yönetimi kurulur ve Sovyet Prezidyumu'na seçilen Seyfullin eğitim komiseri olarak tayin edilir. Bu dönemde, ilk tiyatro denemesi olan “*Bakıt Jolina*” adlı eserini yazar.⁶⁹

1918 yılının Şubat ayında Komünist Parti'ye üye olur ve 1 Mayıs 1918'de “*Jas Kazak Marselezası*” adlı şiirini yazar. Bu sırada Bolşevik-Menşevik savaşı devam etmektedir. Takip eden günlerde Akmola'ya gelen Menşevikler, Seyfullin'i tutuklayarak 5 Ocak 1919 tarihinde Petropavl hapishanesine gönderir. Sonrasında Ombı toplama kampına gönderilir. Burada 47 gün işkenceye de maruz kalan Saken, 3 Nisan 1919'da toplama kampından kaçar ve Temmuz ayında köyüne gelir.

1920 yılına gelindiğinde Kızıllar-Beyazlar savaşı sona ermiş ve komünistler Kazakistan'da da yönetimi ele geçirmiştir. Kazakistan'da Sovyet idaresinin kurulduğu günden itibaren daima komünist hareketin içinde bulunan Saken Seyfullin, bu yeni yönetim içinde de çeşitli idari görevlerde bulunmuştur. 1920 yılının yaz aylarında Kazak Otonom Cumhuriyeti'ni ilan eden devrim komitesinde ve Merkezî Yürütme Komitesi'nde yer alır. 1922'de Komünist Parti'nin yayın organı olan *Eñbekşi Kazak* gazetesinin redaktörlüğünü yapmaya başlar, aynı zamanda eğitim komiseri yardımcılığına getirilir. 1925'te Kazak Özerk Sosyalist Cumhuriyeti Halk Komiserleri Meclisi Başkanı olur. Aynı yıl, Kazak Proleter Yazarlar Birliği başkanlığı görevini yürütür. 1926 yılında Kazakistan Komünist Partisi'nin tarih bölümü başkanlığına atanır. 1927 yılında Kızılorda Eğitim Enstitüsü ve ardından Taşkent Eğitim Enstitüsü müdürlükleri görevinde bulunur. 1929 yılında Kazak Eğitim Enstitüsü'nde doçent; Kazak Komünist İletişim Enstitüsü'nde profesör olarak çalışmaya başlar.

⁶⁸ Gülnar Kokybassova, agm., s. 316.

⁶⁹ Layık Altınmakas, age., s. 382.

Sovyet idaresi çatısında bu denli etkin çalışmalar yapan Saken Seyfullin, elbette edebî eserlerinde de Sovyetleri ve komünizmi samimiyetle övmüş; Kazak halkının refahını ancak Sovyet yönetime bağlamıştır.

Şiir, hikâye ve roman türlerinde eserler veren Seyfullin'in 1914'te çıkan ilk şiir kitabı *Ötken Künder*'de ağırlıklı konular Kazak köylüsünün toplumsal yaşamı ile eğitim ve bilimdir. Abay'ın şiir geleneğini takip eden şairin ona yazdığı "Akın" adlı şiiri de bu kitapta yer almıştır.

1917'de yazdığı *Jubatuv* adlı hikâyesinde konu, Kazak kadınının durumudur. Kadınlar hakkında ilk kez yazdığı bu eserin seviyesi, sanat değeri bakımından da çok yüksektir.

Bakit Jolina adlı tiyatro eseri yine 1917'de yazılmıştır. 1918 yılında Akmola'da sahnelenen eserde konu, toplumsal yaşamda kadının yeridir.

1920 yılında yazdığı *Kızıl Suñkarlar* adlı tiyatro eseri, ihtilal uğrunda verilen mücadeleyi konu edinir. Bu özelliği sebebiyle eser, Sovyet döneminde Ekim İhtilali'nin her yıldönümünde Kazak tiyatrolarında sahnelenmiştir.

1922'de kaleme aldığı, 1935'te yeniden düzenlediği *Ayşa* adlı hikâyesinde, *Jubatuv*'daki gibi yine kadınların durumunu ele almıştır.

1922 yılında Orınbor'da *Asav Tulpar* adlı ikinci şiir kitabı yayımlanır.

1922 yılından itibaren Kızıl Kazakistan dergisinde tefrika şeklinde yayımlanmaya başlayan *Tar Jol, Taygak Keşüv* adlı romanı 1927 yılında kitap olarak basılır. Alaş Hareketini ve Alaşçı aydınları eleştirdiği; hatta onlarla alay ettiği bu kitabında, Alaş döneminden Sovyet dönemine kadar yaşanan serüveni anlatmıştır. Romanda, dönemin önemli isimlerine dair ilginç bilgiler yer almaktadır.

Daha çok işçilerin ve köylülerin hayatlarını konu eden *Tulmıs Tolkınında* adlı şiir kitabı 1928 yılında yayımlanır.

Demiryolu işçilerinin durumunu anlattığı *Jer Kazgandar* adlı uzun hikâyesini de aynı yıl, 1928 yılında yazar.

En önemli eserlerinden biri olan *Kökşetav* poemasına 1925 yılında başlayan şair, bu eserini 1928 yılında bitirmiş ve 1929 yılında bastırmıştır. Halk anlatmalarından çokça faydalanılan ve daha çok pastoral unsurların öne çıktığı eserde Abılay Han

devrinin ve Sovyet öncesi dönemin sürekli tenkit edildiği görülmektedir.⁷⁰ Eser, 1935 yılında Rusçaya çevrilmiştir.

1932 yılında yazdığı ve 1933 yılında yayınlanan *Albatros* adlı poemasını Lenin'e adanmıştır.

1934 yılında yayınladığı alegorik bir eser olan *Kızıl At* adlı şiir kitabında, kolhoz sistemini ve toprak politikasını eleştirir.

1934'te *Dombıra* adlı şiir kitabı da yayımlanır.

1925'te yazdığı *Sovetstan* adlı eserini 1935'te yayınlar. Bu eser felsefi yönü ağır basan, yalnızca Kazakistan'ın değil bütün Sovyetler Birliği coğrafyasının yer aldığı bir poemadır.

Jemister adlı hikâyesinde 1919 yılından itibaren on beş yıllık bir dönemi ele alır. İç savaş döneminde Kazak köylerinde çekilen çilelerle başlayan hikâyede, köylü çocuklardan biri olan Niyaz'ın yeni Sovyet yönetimi ile beraber yaşadığı değişim; çalışması, Moskova'ya gitmesi ve okuyup mühendis olması anlatılır.

1936'da *Ekspres* adlı şiir kitabı Kızılorda'da yayımlanır. Bu kitabında şair, halkını Sovyetlerle beraber “ekspres hızında ilerleyen bir trene” benzetmiş ve bu trende ilerlerken vatanının coğrafi güzelliklerini dile getirmiştir.⁷¹

Edebî eserlerinin yanında ilmî çalışmaları da bulunan Saken Seyfullin, Kazak şiirinin önemli isimlerinden Akan Seri, Akmolla ve İbray Altınserin'in şiirlerini derlemiştir. Okullarda okutulmak üzere edebiyat ders kitapları hazırlar. *Kazakların Eski Edebi Nüshaları*, *Kazak Edebiyatının Beyler Devri*, *Batırlar Jırı* gibi antoloji ve araştırma kitapları vardır.

1936 yılı Seyfullin'in ilmî çalışmalarının yirminci yılı kutlanır ve kendisine emeklerinden ve başarılarından dolayı “Kızıl Tuv” madalyası verilir. Ancak 1937 yılına gelindiğinde ülkedeki siyasi hava değişmeye başlar. “Repressiya” kasırgası, bütün aydınlarla beraber Seyfullin'i de etkisi altına alır. 24 Eylül 1937'de tutuklanır ve 27 Eylül'de “halk düşmanı” olduğu gerekçesiyle partiden atılır. 25 Şubat 1938'deki duruşmasının ardından hayatını kaybetmiştir.

⁷⁰ Cemile Kınacı, “Kazak Şairi Saken Seyfullin'in Kökşetaw Poeması –Aktarma, Dil ve Üslûp Bakımından İnceleme-“, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

⁷¹ Cemile Kınacı, agt.

Kazak Sovyet Edebiyatı'nın kurucusu, aynı zamanda eğitimci ve bilim adamı olan; Sovyet siyasetinde uzun yıllar etkin olarak yer alan Saken Seyfullin, Özdemir'e göre "kendini inkâr etmiş bir Alaşçıdır".⁷² Sovyet ideolojisine harcadığı büyük emeğine rağmen; "Tar Jol Taygak Keşüv" adlı eserinde politikalarını eleştirdiği ve açıkça alay ettiği; kendisinin onlar hakkındaki sözleri delil sayılarak birçoğunun sürgüne ve ölüme gönderildiği Alaşçılarla aynı kaderi paylaşmış, o da Stalin dönemindeki aydın kırımından payına düşeni almıştır.

Seyfullin, 1957 yılında aklanmış ve 1958 yılından itibaren eserleri araştırılmaya başlamıştır.⁷³

1.2.5. İliyas Jansügirov (1894-1938)

Almatı'ya bağlı Aksuv ilçesinde doğan İliyas Jansügirov, ilk tahsilini köy okulunda alır. Daha sonra Taşkent'teki iki yıllık öğretmen okuluna girer. Burada okuduğu sırada Taşkent'te yayınlanmakta olan gazete ve dergilerde şiir ve yazıları çıkmaya başlar. 1917 yılında, Sariarka gazetesinde Sultanmahmut Toraygirulı, Beyimbet Maylin ve Sabit Dönentay gibi isimlerle yan yana çıkan ve gazetenin doğumunu kutlayan şiirinde, "Şimdi halka liderlik yap, yol göster, hizmet et!" diyerek gazeteden beklentisini ortaya koyar. 1919 yılında öğretmen okulunu bitirir ve Taldıkorgan bölgesinde öğretmenlik yapmaya başlar. 1922 yılında, bugünkü Almatı şehri olan Verniy'daki Kazak Eğitim Enstitüsü müdürlüğüne atanır. 1923 yılından itibaren *Tilşi* gazetesinde birçok şiiri yayımlanır. 1925 yılında Moskova'daki Komünist Gazetecilik Enstitüsü'ne başlar. 1928 yılında bu okulu bitirdikten sonra, 1932 yılına kadar *Eñbekşi Kazak* gazetesinde çalışır. 1932-34 yılları arasında Kazakistan Yazarlar Birliği başkanlığı yapar. 1934'ten ölümüne kadar ise Kazakistan Devlet Edebiyat Yayınevi'nde redaktör olarak görev alır.

Jansügirov edebiyatla küçük yaşlarda tanışır. Doğup yetiştiği köyünde destanları, efsaneleri ve kıssaları duyup ezberleyerek büyüyen İliyas, aynı zamanda

⁷² Aşur Özdemir, age., s. 44

⁷³ Gülnar Kokybassova, agm., s. 318.

ezberlediği bu halk edebiyatı ürünlerinin iyi bir icracısıdır. Bu yüzden halk arasında kendisine “*Jırşı Bala*” denmektedir. Aynı zamanda toylarda aytıslara (atışma) da katılır. 1915 yılından itibaren ise telif şiirlerini yazmaya başlar.⁷⁴ Jansügirov, Abay’ın açtığı yolda devam eder ve şiirlerinde onun üslubunu benimser. Bozkır motifi Jansügirov’un şiirlerinde değişmez unsurdur. Bozkırda yaşayan halkının göçebelikten yerleşik hayata geçiş sürecini, eski-yeni çatışmasını şiirlerinde ustalıkla işler. On beş kadar poema yazan Jansügirov; “*Küy*” (1929), “*Dala*” (1930), “*Küyşi*” (1937) adlı eserlerinde sanatının zirvesine çıkmıştır.⁷⁵

“*Joldastar*” adlı romanı 1935 yılında yayınlanır. Bu romanında siyasi ve toplumsal meseleleri işleyen Jansügirov; “*Kek*”, “*Türsib*” ve “*İsatay-Mahambet*” adlı tiyatro eserlerinde de yine aynı konuları ele alır. Diğer taraftan çeviri ile de uğraşan İliyas Jansügirov, İvan Andreyeviç Krilov, Aleksandr Sergeyeviç Puşkin, Mihail Yuryeviç Lermantov, Maksim Gorki ve Vladimir Mayakovski’nin bazı eserlerini Kazakçaya çevirmiştir.

Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde inceleyeceğimiz “*Küñ Ölimi*” (*Halayığın Ölümü*) adlı hikâyesini 1922 yılında yazar. Döneminin pek çok aydınında olduğu gibi Jansügirov’da da kadın teması geniş olarak yer almaktadır. Bu hikâyesinde yazar, devrim öncesinde hizmetçi bir kadının zaman içinde kimsesiz kalışını ve çaresizliğini; nihayetinde ölümünü psikolojik açıdan derin bir şekilde anlatmıştır. Yazarın üslubunda öne çıkan bir diğer özellik ise mizahtır. Çocukluğunda “jırşı bala” olduğu zamanlarda geliştirdiği doğaçlama yeteneği ve kıvrak zekâsı ile toplum içindeki aksaklıkları çok iyi tespit eden Jansügirov, bu tespitlerine hikâyelerinde de yer vermiştir. “*Kuk*” (*Hukuk*) adlı hikâye kitabında topladığı hikâyeleri, daha çok bu yönleriyle öne çıkan lirik ve mizahi hikâyelerdir. Bu anlamda İliyas Jansügirov, Kazak edebiyatında mizahın öncü isimlerinden sayılır.

İliyas Jansügirov, Alaşorda Hükümeti’nde bizzat yer almamış olsa da; Jükel Xamay’a göre onun eserlerinin merkezinde hep “Alaş” vardır.⁷⁶ Şiir, poema, roman, tiyatro ve hikâye türlerinde eserler veren; aynı zamanda eğitimci ve çevirmen olan

⁷⁴ Layık Altınmakas, age., s. 396

⁷⁵ Aşur Özdemir, age., s. 192

⁷⁶ Aşur Özdemir, age., s. 41

Jansügirov, devrinin diğer Türk aydınları gibi Stalin'in zulmüne maruz kalmış ve 1938 yılında Almatı'da kurşuna dizilmiştir.

1.2.6. Beyimbet Maylin (1894-1938)

Asıl adı Biymahambet olan Beyimbet Maylin, Kostanay vilayetine bağlı Taran kazasında doğmuştur. Henüz 1 yaşında iken babası Jarmahambet hayatını kaybeder. Bunun üzerine, dedesi Maylin'in ilk eşinden olan oğlu Amal, töreye uyarak Beyimbet'in annesi ile evlenir. Annesi Kugizar zenginlerin evlerine temizlik ve hizmetçilik yapmaya gittiğinden; küçük Beyimbet daha çok nenesi Boydas'ın elinde büyür. Kendisi de şair ve jırşı olan Boydas, torununun eğitimine büyük önem vermiş; onu köy hocasına göndererek okuma yazma öğrenmesini sağlamıştır. Nenesi, torunu okuma yazma öğrendikten sonra kendisine kitap okutturur; çok sevdiği Doğu klasiklerini torununun ağzından dinler. Nenesinin etkisiyle şiire merak salan Beyimbet, köylerindeki şair Kömek'in şiirlerini dinleyerek kendisi de benzer şiirler yazmaya başlar. Küçük çocuğun okuma yazmaya olan merakını gören ailesi, onu okula göndermeye karar verir.⁷⁷

Böylece 1911 yılında Abdirrahman Argınbayev'in medresesinde okumaya başlar. Burada iki yıl okuduktan sonra, Trotski şehrindeki *Vazıyfa Mektebi*'ne ve *Galiya Medresesi*'ne devam eder. Ancak sağlık sorunları sebebiyle Galiya'da yalnızca dört ay okuyabilir ve 1915'te köyüne dönmek zorunda kalır.⁷⁸ Bu okullardaki eğitim hayatı sırasında önemli Tatar ve Başkurt yazarlarla tanışır; Rusça eserleri de okuyarak ufkunu geliştirir. Kazak gençlerle birlikte *Sadak* adlı derginin çıkarılmasında görev alır. *Şuganiñ Belgisi* adlı ilk hikâyesini de 1914 yılında bu dergide yayımlar. Yine aynı dönemde şiir, hikâye ve makaleleri *Aykap* dergisinde yayımlanır.

1916 yılından 1921 yılına kadar Trotski yakınlarındaki Saray ilçesinin 4. Köyünde; Tobıl'da Sagımbayev Nasımbek'in evinde açılan okulda ve Aktöbe'de

⁷⁷ Ayşe Nüket Kuş, "Beyimbet Maylin – Hayatı, Sanatı ve Eserleri", Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2012.

⁷⁸ Ayşe Nüket Kuş, agt.

öğretmenlik yapar. 1916'da, aynı yıl gerçekleşen ayaklanmaya dair "*Kandı Tuman*" adlı şiirini yazar. Devrimden sonra ise köy hayatının gerçeklerini yazmaya başlar.

1922 yılında Saken Seyfullin, Maylin'i Eñbekşi Kazak gazetesinde çalışmak üzere Orınbor'a davet eder. Kendisiyle tanıştıktan ve çalışmaya başladıktan sonra Seyfullin'in dünya görüşünün etkisinde kalan Beyimbet Maylin, yeni eserlerinde Sovyet ideolojisini de işlemeye başlar. Şuganıñ Belgisi adlı hikâyesini yeniden gözden geçirerek Kızıl Kazakistan dergisinde yeniden yayımlar.

1923 yılında Kostanay'a döner ve buradaki *Avıl* gazetesinde çalışmaya başlar. *Ravşan-Kommunist* adlı uzun hikâyesini de burada kaleme alır. 1925-28 yılları arasında *Avıl Tili* gazetesinde; 1934-37 yıllarında ise *Kazak Adebijeti* gazetesinde redaktörlük yapar.

Eşi Güljamal Maylina'dan Mereke ve Adil adında iki oğlu; Gülsim ve Şuga adında iki kızı olur. Ne var ki Beyimbet Maylin de, Stalin'in "aydın temizliği" hareketinde tutuklanır ve 1938 yılında kurşuna dizilir. Ölümünden sonra yasaklanan eserleri, ancak Stalin'in ölümünden sonra tekrar araştırılır ve yayınlanmaya başlar.

Hikâye, şiir, destan (poema) ve tiyatro gibi türlerde eserler veren Beyimbet Maylin'in 1923-37 yılları arasında toplam 55 kitabı yayınlanır. 1913 yılından itibaren ciddi eserlerini vermeye başlayan yazarın önemli kitaplarından bazıları şunlardır: "*Beyimbettin Öleñderi*" (şiir; 1923), "*Şuganın Belgisi*" (hikâye; 1926), "*Ol Jilda*" (hikâye; 1927), "*Soykandı Sodırlar*" (hikâye; 1927), "*Ravşan Komünist*" (hikâye; 1929), "*Kolhoz*" (hikâye; 1930), "*Meydan*" (tiyatro; 1933), "*On Bes Üy*" (hikâye; 1933), "*Azamat Azamatıç*" (roman; 1934), "*Kırmanda*" (hikâye; 1936).

Uzunlu kısalı yirmi beş kadar oyun metni, senaryo ve libretto yazan Maylin'in ilk tiyatro eseri "*Şaňsar Molda*", ilk adıyla "*Jat Sabak*", 1916 yılında yazılmış ve köyde sahnelenmiştir. 1936 yılında Muhtar Avezov ile beraber yazdıkları "*Amangeldi*" adlı senaryolarının filmi çekilmiştir. Yazdığı "*Jalbır*" adlı libretto ise 1935 yılında sahnelenir.

Kendisi de fakir bir aileden gelen Beyimbet Maylin, eserlerinde çoğunlukla fakir halkı, işçi ve köylüleri konu edinmiş; bazı eserlerinde ise kadın haklarını ve kadının toplum içindeki durumunu özellikle işlemiştir. "*Baydıñ Kızı*" (1917), "*Raziya Kız*"

(1918), “Kaşkın Kelişek” (1921), “Zayköl” (1921) ve “Marjan” (1923) adlı destanları (poemalar) kadın haklarını işlediği eserleridir.

1.2.7. Muhtar Avezov (1897-1961)

Muhtar Omarhanulı Avezov, 28 Eylül 1897 tarihinde Semey’in Şıngıs köyünde, bugünkü adıyla Doğu Kazakistan’a bağlı Abay kazasında dünyaya gelmiştir. Sanatının ve dünya görüşünün merkezine oturttuğu Abay ile aynı boydan; 19. yüzyılın başlarında buraya gelip yerleşen Tobıktı boyundandır.⁷⁹

Babası Omarhan ve dedesi Avez aydın insanlardır. Muhtar, çok erken yaşlarda Abay ile tanışır. Yazarın “*Meniñ Ömirbayanım*” adlı otobiyografisinde anlattığı üzere, 5-6 yaşlarındayken dedesi Avez kendisine okuma-yazma öğretir; zaman zaman da durumunu sınamak için onu yanına çağırıp okutur. Abay’ı okumaya başladığı günü ise kendi ağzından şöyle anlatır: “Hâlâ aklımdadır: Baharın güzelim bir günü. (...) Ama bahar gününün bu kerameti çok geçmeden kayboldu. Dedemiz daracık alçak çadırına çağırıyor bizi. Elindeki kalın el yazmasını görür görmez niye çağırıldığını anlayıveriyorum. Eskisinden daha beter sıkılıyorum. Bana kitaptaki Arap harflerini göstermeye başlıyor. Birini söylemek yetse iyi, her biri ötekinden zor. Bu kitap Abay şiirlerinin mecmuası. Abay ile dost olan ve ozanın kabiliyetine hayran kalan dedem Avez, onun şiirlerini kitaplaştırıp bir kopya çıkarmış ve bize bununla okumayı öğretmek istiyor. Torunları büyük ozanın şiirlerini severek büyüsün diye düşünüyordu.”⁸⁰ 1904 yılında vefat eden ve şiirleri ancak 1909 yılında basılan büyük şair ile böylece erken yaşta tanışan Muhtar Avezov; bütün ilmî çalışmalarını onun işaret ettiği çizgide yürütecek ve hayatı boyunca Abay Yolu’nda yürüyecektir.

Muhtar, babası ve dedesinin himayesinde temel eğitime devam ederken bir yandan da Kazak kültürünün en saf ve yoğun şekilde hayata hâkim olduğu obasında kendi halkının sosyal ve edebî geleneğine yakından şahitlik eder. 11 yaşında babasından ayrıldığını söyleyen yazar, Semey’de medrese eğitimine başlar. Daha sonra kendisini

⁷⁹ Mustafa Öner, “XX. Yüzyıl Türkistan Edebiyatının Anıtı: Muhtar Avezov (1897-1961)”, Bilig, Bahar 2006, Sayı 37, s. 175-188.

⁸⁰ Mustafa Öner, agm., s. 176.

himayesine alan Kasımbek adlı öğretmeni ile beraber beş sınıflı Rus okuluna geçer. Bu okulda, Şingıs'tan verilen burs ile okur.⁸¹ Beş yıl burada okuduktan sonra, 1915-1919 yılları arasında öğretmen okulunda okur.

Öğretmen okulundayken jırşı ve jırav denen büyük halk şairlerinin eserlerinin yanında Rus edebiyatının önemli isimlerini de okuma fırsatı bulur. Yine bu okulda iken; Şakerim Kudayberdiuli'nin, yeğeni olduğu Abay'ın yönlendirmesiyle kaleme aldığı⁸² “*Jolsız Jaza*” destanından esinlenerek⁸³ 1917 yılında⁸⁴ “*Eñlik-Kebek*” adı piyesini yazar. Esasen *Jolsız Jaza*'nın da kaynağı olan bir halk hikâyesine dayanan bu eserde konu, birbirine düşman boylardan gelen Eñlik ve Kebek adındaki iki gencin aşkıdır. Ne var ki toplumun örf ve adetleri bu âşıkların kavuşmasına izin vermez. Üç perdeden oluşan *Eñlik-Kebek*, 1917'nin Mayıs ayında Eralı Ovası'ndaki Oykuduk Yaylası'nda bir çadırda sahnelenir. Böylece Kazak halkı ilk kez tiyatro ile buluşmuş olur.⁸⁵ Henüz 20 yaşındayken kaleme aldığı bu ilk eserinde Avezov, toplumdaki gerici tutumlara karşı tavrını da ortaya koymaktadır.

5-13 Mayıs 1918 tarihleri arasında Ombı'da “Genel Kazak Gençlik Kurultayı” düzenlenir. Avezov da Semey şehrini temsilen bu kurultaya katılır. Alaş Orda Hükümeti'nin politikasını destekleyen *Jas Azamat* adındaki gençlik örgütünün kurulmasına karar verilen bu kurultayda, Muhtar Avezov merkez idare kuruluna seçilir. Bu sıralarda Alaş Orda Hükümeti liderlerinden Alihan Bökeyhan, Ahmet Baytursın ve Mirjakıp Duvlatov gibi isimlerle tanışır. Jüsipbek Aymavıtov ile birlikte *Abay* dergisini çıkarırlar.

1920'deki kesin Sovyet hâkimiyeti sonrasında *Kazak Tili* gazetesinde redaktör olarak çalışmaya başlar. 1921 Kasımında kurulan Kazakistan Sovyet Muhtar Cumhuriyeti'nin merkez yönetim kurulu sekreterliğine getirilir. Yine 1921 yılında “*Korgansızdın Küni*” adlı ilk hikâyesini yazar. Bu hikâyesi, *Eñlik-Kebek* ile beraber 1922'de Orınbor'da basılır.

⁸¹ O devirde Çarlık, Kazakistan bölgesindeki idari işler için memur ve tercüman yetiştirmek için bozkırdaki Kazak çocuklarına burs sağlamaktadır. Bu burs için gereken harç ise yine bozkırdaki Kazaklardan toplanmaktadır (Öner, agm., s. 176).

⁸² Bahadır Gücüyeter, agm., s. 87.

⁸³ Layık Altınmakas, age., s. 408.

⁸⁴ H. Emel Aşa, “Muhtar Ömerhanoğlu Avezov ve “Abay Yolu” Romanının Tercümeleri İle İlgili Bibliyografik Bilgiler”, *Bilig-5 / Bahar '97*, s. 55-61.

⁸⁵ H. Emel Aşa, agm., s. 56.

1921-22 yılları Kazak halkı için çok zor geçmiştir. Kazak aydınlar üzerindeki baskının yanında; Rusya yönetiminin kasıtlı politikaları sonucu yaşanan suni kıtlık her kesimden insanın hayatına kast etmektedir. Bu durumu görüşmek üzere Avezov Kazak yöneticileri olağanüstü toplanmaya çağırır. Bu toplantı sonucunda, Kazakistan Sovyet Muhtar Cumhuriyeti merkez yürütme kurulu üyesi olan yakın dostu Smagul Sadıvakasov ile birlikte Sovyet Komünist Partisi'ne bir dilekçe yazar. 7 Mart 1922 tarihli bu dilekçenin konusu şu başlıklardır:

—Kazakların maruz bırakıldığı suni kıtlığın sona erdirilmesi,

—Kazakistan'a getirilen Rus göçmenlere tahsis edilen verimli toprakların eski sahiplerine; Kazak çiftçilere geri verilmesi,

—Tarım, sanayi ve resmî hizmet sektöründen ihraç edilen Kazaklara tekrar bu alanlarda iş sahası açılması,

—Kazakçanın resmî dil olarak kabul edilmesi,

—Basın-yayın ve eğitim alanında gerekli kolaylıkların sağlanması.

Bu dilekçenin ardından 11-20 Mart tarihlerinde toplanan Komünist Parti, dilekçedeki istekleri reddetmekle kalmaz; Avezov ve Sadıvakasov'u "milliyetçi" ve "Alaşçı" olmakla suçlar. Bunun üzerine Avezov hükümet üyeliğinden istifa eder ve 1922 yazında, kıtlıktan etkilenen halka yardım için Semey'de bir kampanya başlatır.⁸⁶ Aynı yılın güz aylarında Taşkent'teki Orta Asya Devlet Üniversitesi'ne başlar. Burada çıkarılmakta olan *Şolpan* ve *Sana* dergilerinin redaktörlüğünü yapar.

1923 yılında Komünist Parti'den ihraç edildikten sonra, bütün mesaisini edebiyat ve eğitim-öğretim için harcamaya başlar. Mayıs-1923'te Leningrad Devlet Üniversitesi İlimler Akademisi – Dil ve Edebiyat bölümüne girer. 1924-25 yıllarında Semey Öğretmen Okulu'nda öğretmenlik yapar. Burada *Tañ* dergisini çıkarır. 1925'te Leningrad'a dönerek tahsiline devam eder. 1926 yılı yazında Semey'e bilimsel bir gezi düzenler ve folklor ürünlerini derler. Bu derlemeye dayanarak "Adebiyet Tarihi" adlı monografisini yazar. Leningrad'daki eğitiminin ardından Taşkent'teki Orta Asya Devlet Üniversitesi'nde halk bilimi doktorasına başlar. 1927 yazında *Jetisuv* bölgesine İliyas Jansügirov ile birlikte bir araştırma gezisi düzenler. Bu gezi sonrasında "*Karaş-Karaş Okıygası*" adlı uzun hikâyesini yazar. 1928 yılında, doktora yapmakta olduğu Orta Asya

⁸⁶ Layık Altınmakas, age., s. 409.

Devlet Üniversitesi'nde ders vermeye başlar. 1927-29 yılları arasında Abay'ın el yazmalarını toparlayıp basıma hazırlar.

1929 yılından itibaren Kazak aydınları korkunç bir siyasi takibe maruz kalır. Yalnızca Kazakistan coğrafyasında değil; Sovyetlerin hâkim olduğu tüm Türk coğrafyasında etkisini gösteren bu siyasi kırım zamanında, Avezov'un dostları A. Baytursın, M. Duvlatov, J. Aymavitov, M. Jumabay, M. Tınışbayev, H. Dosmuhammedov, J. Dosmuhammedov gibi birçok aydın tutuklanır. Herkes gibi Avezov da bu uygulamadan nasibini alır ve o da 16 Eylül 1930 tarihinde⁸⁷ tutuklanır. Hapisteyken yazdığı notlarda, *Eñlik-Kebek* ve *Karagöz* adlı piyeslerinden dolayı tutuklandığını söylemektedir.⁸⁸ 29 Ekim 1931 tarihinde bir dilekçe yazar ve suçsuz olduğunu anlatır; ancak bu dilekçesine hiçbir cevap alamaz.⁸⁹ Tutuklu olarak iki yıl hapis yattıktan sonra Nisan-1932'de mahkûmiyetine karar verilir. Avezov, kendisine verilen bir tavsiye üzerine⁹⁰, hükümete açık mektup yazar. Daha sonra *Kazakstanskaya Pravda* ve *Sotsiyaldı Kazakistan* gazetelerinin 10 Temmuz 1932 tarihli sayılarında çıkan bu mektupta Avezov; “Kazak Adebityi Tariyhı”, “Karaköz”, “Eñlik-Kebek”, “Han Kene”, “Kıylı Zaman” gibi eserlerini reddettiğini açıklar. Böylece 7 Mayıs 1932 tarihli kararlar hapisten kurtulur. Avezov'un bu şekilde kendisini tenkit edip eserlerini reddetmesi, 1937'deki ikinci kasırgada tutuklanmasını da engellemiştir.⁹¹

Hapisten çıktıktan sonra tekrar eğitim alanındaki çalışmalarına döner. Kazak Tarım Ürünleri Enstitüsü'nün 14 Eylül 1932 tarihi kararına göre, burada Kazak ve Rus Dili bölümünde doçent olarak çalışmaya başlar.⁹² Bu tarihten itibaren ilmî ve edebî eserlerini peş peşe yazmaya başlar.

Avezov'un eserleri arasında şüphesiz en önemli olanı *Abay Jolı*'dir. 4 ciltten oluşan bu eser, önce parça parça 1942, 1947, 1950 yıllarında yayınlanmış; ardından 1956 yılında ise 4 cilt toplu hâlde “Abay Jolı” adıyla yayınlanmıştır. İlk üç kitap

⁸⁷ Layik Altınmakas, age., s. 410.

⁸⁸ Düken Dosjan, “Muhtar Avezov Davası” (Akt. Günhan Kayhan), Bilig-5 / Bahar '97, s. 20-38.

⁸⁹ Mustafa Öner, agm., s. 180.

⁹⁰ Layik Altınmakas (age.) Avezov'a bu tavsiyeyi Alihan Bökeyhan ile Ahmet Baytursın'ın verdiğini söylemektedir. Düken Dosjan (agm.) ise, Avezov sorgudan döndükten sonra zindanda yaşlı bir kişinin ona şöyle tavsiye ettiğini aktarır: “Muhtar, sonraki dönemde tarihi, gerçekleri bilen insanlar gerekir. Bu canavarın pençesinden kurtulacağımız şüpheli. Hata ettim, geçmişimi inkâr ediyorum, diyerek hükümet temsilcilerine açık mektup yaz.”

⁹¹ Tutuklanması ve davası ile ilgili ayrıntılı okuma için bk. Düken Dosjan, agm.

⁹² Düken Dosjan, agm., s. 38.

yayınlandıktan sonra 1951 yılında eser hakkında soruşturma başlatılır ve 1953 yılında eserin “yetersiz” olduğu saptanır. Zira edebî eserlerde milliyetçiliği tenkit etmek, zengin-fakir konusu, Rus-Kazak dostluğu gibi Sovyet ideolojisinin temaları belli ölçüde yer almak zorundadır. 1953 yılında Devlet Güvenlik Komitesi, Avezov’u tutuklamak için Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesi’nden izin ister. Kararın verileceği gün Avezov, milletvekili olan dostu Kanibek Kunışbayev’in kimliğini kullanarak Moskova’ya kaçar. Moskova’da bazı Rus yazarların yardımıyla gayri resmî bir sığınmacı olarak yaşar. Burada kaldığı süre boyunca, 1954 yılına kadar Moskova Devlet Üniversitesi’nde Kazak Dili ve Edebiyatı derslerine girer. 1954 yılında aklanır ve Almatı’ya döner. Büyük eseri *Abay Jolu*’nu tamamlar.⁹³

İlk iki kitabı yayınlandıktan sonra 1949 yılında Sovyetler Birliği Birinci Derece Devlet Ödülü alan, sonrasında incelemeye tabi tutulan ve “yetersiz” görülen Abay Yolu; ironik bir biçimde 1959 yılında Lenin Ödülü’ne layık görülür. Sosyal ve siyasi meseleleri ele aldığı bu eserinde, ideal Kazak tipini Abay’ın şahsına yükler ve temel olarak toplumdaki aksayan yönleri eleştirir; bu aksaklıklara Sovyet ideolojisine göre değil; kendi millî geleneğine göre alternatif öneriler getirir.⁹⁴ Avezov, Alaşçı ideolojinin edebiyat anlayışına uygun olarak bu eserinde evrensel aydınlanma tavrını yansıtmış; 1930’lu yılların sonlarında idam edilen aydın meslektaşlarına da bir anlamda borcunu ödemiştir. Louis Aragon’un 20. yüzyılın en büyük eseri olarak tanımladığı⁹⁵ “Abay Yolu” adlı eseriyle Avezov, Abay’a ab-ı hayat içirerek onu ölümsüz kılmıştır.

Avezov, 1955 yılında milletvekili olur. 1957-61 yılları arasında Kazakistan İlimler Akademisi’nin Dil ve Edebiyat bölümünde kürsü başkanlığı yapar. Edebî çalışmalarından dolayı 1959 yılında Lenin Nişanı’na layık görülür. 27 Mayıs 1961 günü, Moskova’da geçirdiği bir ameliyat sırasında hayatını kaybeder.

Büyük bir akademisyen olan Muhtar Avezov, 1927 yılında yazdığı “Adebiyet Tarihi” adlı eserinde çok farklı bir yaklaşım kullanmıştır. Kazakistan’ın tamamen Rus hâkimiyetine girdiği 18. yüzyılın ikinci yarısındaki dönemi “Zar Zaman Adebieti”

⁹³ Mustafa Öner, agm., s. 183.

⁹⁴ Dinara Düysebayeva, “Mehmet Âkif Ersoy’un “Safahat” ile Muhtar Avezov’un “Abay Yolu” Adlı Eserinin Tema Bakımından İncelenmesi”, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.

⁹⁵ H. Emel Aşa, agm., s. 57.

olarak adlandırır ve bu terimi Kazak edebiyat tarihine kazandırır. Ne var ki bu eseri milliyetçi bulunduğu için uzun yıllar yasaklı kalmıştır. 1960'ta "Kazak Adebieti Tarihi" adlı ders kitabının halkbilimi bölümünü yine kendisi yazmıştır.⁹⁶

Edebî külliyatı bir hayli ağır olan Avezov deneme, roman, hikâye, tiyatro türlerinde eserler vermiş, çeşitli konularda birçok makale kaleme almış; Gogol, Tolstoy, Shakespeare, London gibi Rus ve Batı edebiyatının büyük isimlerinin eserlerini Kazakçaya çevirmiştir.

Başlıca edebî eserleri yayınlanma tarihleri ile birlikte şu şekildedir:⁹⁷

Hikâye: *Korgansızdın Küni* (1922); *Okıgan Azamat* (1923); *Kır Suretteri* (1922-1923); *Kır Angimeleri* (1923); *Üylenüv* (1923); *Sönip-Januv* (1923); *Kim Kineli* (1923); *Eskilik Köleñkesinde* (1925); *Jetim* (1925); *Barımta* (1925); *Kineşil Boyjetken* (1925); *Bürkit Añşılığınıñ Suretteri* (1925); *Karalı Suluv* (1925); *Juvandık* (1925); *Karaş – Karaş Okıygası* (1927); *Kökserek* (1929); *Üş Kün* (1934); *Bilekke Bilek* (1934); *Kasenniñ Kubılıstarı* (1934).

Tiyatro: *Eñlik – Kebek* (1956); *Beybişe, Tokal* (1923); *Karaköz* (1926); *Oktyabr Üşin* (1933); *Tüñgi Sarın* (1934); *Ayman-Şolpan* (1934); *Tas Tülek* (1935); *Sın Sagatta* (1941); *Kara Kıpşak Koblandı* (1943); *Asıl Nesilder* (1969); *Bes Dos* (1947); *Alva* (1953); *Asavga Tusav* (1957); *Abay* (1957).

Roman: *Abay Jolı* (1956); *Ösken Örken* (1962).

Deneme: *Türkistan Solay Tuvgan* (1955); *Oñtüstik Saparınan* (1959); *Amerika Eserleri* (1964).

Muhtar Avezov'un yakın takipçisi ve Kırgızların en büyük ediplerinden biri olan Cengiz Aytmatov, Avezov'un Kazak edebiyatındaki; hatta tüm Orta Asya edebiyatındaki yerini tespit ederken A. Puşkin'in Rus edebiyatındaki önemine dikkat çeker ve Avezov'u Puşkin ile özdeşleştirir: "Bence çağdaş Orta Asya edebiyatının düşüncesini ve komşularımızın ruhsal hayatını Avezov, zamanında Puşkin'in Rus edebiyatının gelişimini etkilediği gibi etkilemiştir. Büyük yazarın kitapları çok büyük güce sahiptir. Sen onları açarsın, onlar da seni."⁹⁸

⁹⁶ Aşur Özdemir, age., s. 205.

⁹⁷ Mustafa Öner, agm., s. 183-185.

⁹⁸ Ali Abbas Çınar, "Muhtar Avezov ve Sanatının Kaynağı", Bilig-5 / Bahar '97, s. 11-19

1.2.8. Sabit Mukanov (1900-1973)

Modern Kazak Edebiyatı'nın bir diğeri önemli ismi olan Sabit Mukanov, 22 Nisan 1900 tarihinde, bugün Kuzey Kazakistan'a bağılı olan Jambıl'da doğmuştur. Yetim olarak dünyaya gelen Mukanov⁹⁹, annesini de küçük yaşta kaybetmiş ve özellikle yaşamının ilk yıllarında yetimliğin ve öksüzlüğün tüm zorlularını yaşamıştır. İlk gençlik yıllarında zenginlerin kapısında sığırtmaçlık yaparak karnını doyurur.¹⁰⁰ İlk eğitimini köy mollasından alır. Zeki bir çocuk olan Sabit, kısa sürede okuma yazmayı öğrenir; halk arasında söylenen jırları ezberler; kendisi de jırşılık yapar ve toylarda eğlencelerde atışmalara katılır.

Yetim ve öksüz bir çocuk olduğu sıralarda Bolşeviklerden yardım gören Mukanov, 1917 yılında yayımlanan "Köñilim" adlı ilk şiirinden itibaren Bolşevik ve Sovyet ideolojisini destekleyen eserler vermiştir. 1917 yılındaki devrim ve sonradan 1920 yılında kurulan Sovyet yönetimi ile birlikte, önceden değer görmeyen kimsesiz ve yoksul insanlar da toplumsal hayatta önemli yerlere gelmiştir. Kendisi de bu kesime dâhil olan Mukanov, haklı olarak Sovyet idaresine karşı vefasını eserlerine yansıtmıştır.

1918-1919 yılları arasında Ombı'daki Öğretmen Okulu'nda okuduktan sonra bir süre köyde öğretmenlik yapar. 1922-1926 yıllarında Orınbor'daki İşçi Fakültesi'nde okur. 1926-28 yıllarında *Bostandık Tuvi* gazetesinde sorumlu yazı işleri müdürlüğü ve yönetici sekreterliği yapar. Aynı yıllarda *Eñbekşi Kazak* gazetesinde bölüm şefliği ve Kazakistan Devlet Yayınevi'nde başredaktörlük görevlerini yürütür. 1928 yılında Leningrad Filoloji Fakültesi'nde okur. Moskova'daki Mazer Dil Bilimi Enstitüsü'ne yazılır fakat daha sonra Kızıl Profesörlük Enstitüsü'ne geçer. Burayı da 1935'te bitirir. Kazakistan'a döndükten sonra 1935-36 yıllarında *Kazak Adebieti* gazetesinde başredaktör olarak çalışır. 1936-37 yıllarında Kazakistan Yazarlar Birliği başkanlığı yapar. 1937 yılında Almatı Devlet Üniversitesi'nde profesörlük unvanı alır ve 1941'e kadar burada hocalık yapar. 1941'de tekrar KYB başkanlığına gelir ve bu görevine 1951'e kadar devam eder.

⁹⁹ Uğur Gürsu, "Sabit Mukanov ve Botagöz Adlı Romanının Dil Özellikleri", İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 2011, s. 141-162.

¹⁰⁰ Aşur Özdemir, age., s. 213.

Uğur Gürsu'nun, Mukanov'un eşi Meriyam Mukanova'nın hatıratından aktardığına göre¹⁰¹, çiftin dört erkek ve iki kız çocuğu vardır. "Sagınışım Sabitim" (Hasretim Sabit'im) adlı bu hatıratta Meriyam Mukanova, gayet yumuşak huylu ve saf olan eşinin; çocuklarına karşı da yine yumuşak yüzlü ve müşfik olduğunu söyler. Zamanının çoğunu edebiyat ve ilme ayıran Mukanov, yine de çok sosyal bir insandır. Evinden misafir eksik olmaz, farklı milletlerden bir sürü arkadaşı sürekli onun evine gelip gider.

Yazarın Moskova'daki eğitim yıllarında ailesi büyük maddi sıkıntılar çeker. Eşi Meriyam, o günlerde yeni doğmuş olan üçüncü çocuklarının henüz iki yaşına gelmeden öldüğünü; cenazeyi mezarlığa götürmek için özel araç tutamadıkları için tramvayla götürmek zorunda kaldıklarını yazar.¹⁰²

1929 yılından itibaren aydınlar kovuşturma ve soruşturmalara maruz kalmaya başlayınca, Mukanov da bu durumdan etkilenir. Kendisinin her ne kadar Alaş hareketi ile organik bir bağı bulunmasa da, "Alaşçı" olarak damgalanan Muhtar Avezov, Saken Seyfullin gibi etkin isimlerle olan yakınlığı sebebiyle takibat altındadır ve sürekli karakola çağrılıp ifade vermek zorundadır. Bu süreçte çevresindekiler yavaş yavaş eksilmeye başlar ve yazar büyük bir yalnızlığa mahkûm olur. 1937 yılında Komünist Parti üyeliğinden de çıkarılınca geçim sıkıntısı yaşayan yazar, ailesiyle birlikte çok zor günler geçirir. 1938 yılında aydın temizliği hareketi son bulunca Mukanov ve ailesi de nispeten rahatlar.

Bu hatıratteki bir diğer dikkat çekici nokta ise, 1969 yılında meydana gelen bir olaydır: Kazakistan Pedagoji Enstitüsü'nde doktora yapan ve aynı zamanda eğitim bakan yardımcılığında bulunan Şerbakov soyadlı birinin doktora tezi tesadüfen Mukanov'un eline geçer. Edip, bu çalışmayı okuyunca çok sinirlenir. "*Bunlar Kazakların kökünü mü kurutmak istiyorlar! Kazak okullarını kapatmak gerek, onların geleceği yok, demek istiyorlar. Hayır, ben savunmaya katılayım. İlmî kurulun üyesi olmasam bile, kendi fikrimi gidip söyleyeceğim. Buna geçit vermemek gerek!*" diyerek tepkisini dile getirir. Eşinin ısrarlarına rağmen tez savunmasına katılır ve orada düşüncelerini şiddetle savunur. Mukanov'un bu savunma öncesi hazırladığı Rusça

¹⁰¹ Uğur Gürsu, agm., s. 144-145.

¹⁰² Uğur Gürsu, agm., s. 145.

notların orijinalinin Sabit Mukanov Müzesi'nde bulunduğunu söyleyen Gürsu, makalesinde yalnızca şu kısmı aktarmaktadır:

"Çarlık yönetimi devrinde açılan ilk Rus okulları sömürge halkları için misyonerlik okullarıydı. Bundan 200 yıl önce bile Rus tarihçileri azınlıklar için açılan misyonerlik okullarının bu halkları sömürmenin zalimce bir usulü olduğunu yazdı. Bundan yüz yıl sonra bu fikri Sibiryalı Buryat aydını Dorji Bonzarov ve diğerleri de ifade ettiler. Çarlık Rusyasının okullarındaki misyonerlik faaliyetleri 19. yy. sonuna kadar sürdü, daha sonra o, Ruslaştırma ile birleşti. Adayın yere göğe sığdıramayarak övmekte olduğu "Rus-Kırgız" veya "tek tipleştirme" okulları, bu son gerici akımın meyveleridir..."

"(...) Aday çalışması boyunca Kazak okullarına dil uzatarak, oradaki yüzlerce pedagoğu; parti, sosyalist gençlik teşkilatı ve diğer kurumlara üye olanları ve nihayet orada okuyan milyonlarca kişiyi; o okullarda okuyarak, eğitim alarak, hayatın tüm sahalarında çalışmakta olan öğrencileri yok saymaktadır... Bu mühim meseleyi göz ardı ederek, aday siyasî bir hataya düşmektedir..."

"(...) Adayın fikirlerine göre, gerçek anlamda enternasyonal terbiyeyi Kazak çocukları ancak karışık okullarda alabilirler. Ona göre, "Çoğunluğu oluşturan herhangi bir ulusun dilinin, devletin işleyişi açısından tüm uluslarca anlaşılır olması şarttır". Aday bununla ne demek istemektedir?

Yoksa sadece sömürgecilerin dillerinde konuşup, o dillerde mi yazmak gerekir? Kazak okullarını kapatmakla ilgili olarak aday açıkça bir şey söylemese de, tezin bütünlüğündeki mana böyledir..."

"(...) Millî okullar her halkın, her milletin kendisine can veren pınarlarıdır. Okul; dilin, edebiyatın ve basının, sanatın pek çok dalının, kısacası, milletin millet olarak kalmasının temelidir..."

"(...) Gençlerin enternasyonal terbiyesi denilen kutsal kavram söz konusu edildiğinde bile, ben millî Kazak okullarının kapatılmasına tamamen karşıyım..."

"(...) Benim vicdanım ideolojik temeldeki böylesi hatalara dayanamaz. Bu yüzden de ben kendi fikrimi ve muhalefetimi açıkça söylemeliyim."¹⁰³

¹⁰³ Uğur Gürsu, agm., s. 146-147.

Söz konusu okulların İbray Altınсарın döneminde açılan Rus-Kazak okulları olduğunu sandığımız bu tenkitte, Sabit Mukanov'un Kazak dili ve kültürünü koruma konusundaki hassasiyetini açıkça görebilmekteyiz. Nitekim aynı tutumu, oğlu Arıstan'ı Moskova'ya okumaya gönderirken de sergilemiştir. Oğlunu gönderirken, "Arıstan sen Rusların arasına gidip, Kazakçayı büsbütün unutacaksın. Bu yüzden, sen bize mektupları sadece Kazakça yaz. Hataların olsun varsın. Fikirlerini Kazakça ifade et, utanma. Öğrenirsin." Şeklinde öğüt vermiştir. Babasının bu öğüdünü tutan Arıstan mektuplarını daima Kazakça yazmış; birkaç "gülünç" mektuptan sonra Kazakçayı çok iyi kullanmaya başlamış ve sonrasında sadece Kazakça konuşur duruma gelmiştir.¹⁰⁴

Sabit Mukanov, Saken Seyfullin ile birlikte Kazak Sovyet Edebiyatı'nın kurucusudur. Seyfullin'in milliyetçi ve Alaşçı olduğu iddiasıyla tutuklanıp hüküm giydiğini göz önüne aldığımızda; Mukanov, Sovyet hükümetinin "güvendiği" ilk Kazak ediptir. Ancak bu durum, onların öz değerlerini yok saydığını göstermez. Bilakis, Seyfullin de Mukanov da Kazak halkının cehaleti ve gericiliği yenmesi; medeniyetini yükseltmesi için hem ilmî alanda hem edebî alanda ömürleri boyunca çaba sarf etmiştir. Onların Sovyet ideolojisini kabul etmesi, devrin bir dayatması olmakla beraber; her iki isim de halkının geleceğini kurmakta komünizmi amaç olarak değil bir yöntem olarak benimsemiştir.

Farklı türlerde kalem oynatan Mukanov'un yayınlanan ilk eseri "*Sovyet Ökimeci Jene Kazak Eyleli*" (*Sovyet Yönetimi ve Kazak Kadını*) adlı kitabıdır. Şiirler, makaleler ve çevirilerden müteşekkil bu kitap 1924 yılında basılmıştır.

Diğer eserlerini şu şekilde sayabiliriz:

Şiir: "*Jumastıñ Ölimi*" (Jumaş'ın Ölümü) (1988), "*Albom*" (Albüm) (1924), "*Balböne*" (1926), "*Oktayabr Ökilderi*" (Ekim Temsilcileri) (1924), "*Suluwşaş*" (1928), "*Ak Ayuw*" (Ak Ayı) (1935).

Hikâye: "*Asiya*" (1925), "*Azgın*" (1927), "*Ker Zaman*" (Kadim Devir) (1928), "*Altın Aymak*" (Altın Bölge) (1934), "*Til Aluwşılar*" (Öğüt Alanlar) (1942).

Uzun Hikâye: "*Akböpenin Zarı*" (Akböpe'nin Izdırabı) (1927), "*Dostar*" (Dostlar) (1937), "*Balwan Şolak*" (1941), "*Baktaşının Balası*" (Çobanın Çocuğu) (1953).

¹⁰⁴ Uğur Gürsu, agm., s. 147.

Roman: “*Adaskandar*” (Kaybolanlar) (1931), “*Temirtas*” (1935), “*Esil*” (1937), “*Jumbak Jalaw*” (Jumbak'taki Bayrak) (1938), “*Sirderya*” (1947) ve “*Ömir Mektebi*” (Hayat Okulu) (1930-1964) adlı üçlemesi. “*Jumbak Jalav*” adlı romanı “*Botagöz*” adıyla; “*Adaskandar*” adlı romanı ise 1959 yılında “*Möldir Mahabbat*” adıyla yeniden düzenlenip basılmıştır.

Tiyatro: “*Akan men Zayra*” (Akan ile Zayra) (1936, Muhtar Ewezov'la birlikte), “*Partbilet*” (1938), “*Altın Astık*” (Altın Buğday) (1940), “*Şokan Velihanow*” (1964), “*Kaşkar Kızı*” (1958).

Edebiyat tarihi ve folklor araştırmalarına dair akademik eserleri: “*XX. Gasırdagı Kazak Adebıyeti*” (20.Yüzyıldaki Kazak Edebiyatı) (1932), “*XVII.-XIX. Gasırdagı Kazak Adebıyeti Tarihi Oçerkteri*” (17.ve 19.Yüzyıllar Arasında Kazak Edebiyatı Tarihi Notları) (1941), “*Ösüw Joldarımız*” (Gelişme Yollarımız) (1960), “*Jarkın Juldızdar*” (Parlak Yıldızlar) (1964), “*Halık Murası*” (Halkın Mirası) (1974) ve “*Abay Kunanbayev*” monografisi.

Ayrıca Mukanov’un gazetelerde yayımlanan yazılarını bir araya getiren çalışmaları da vardır: “*Seyahattar*” (Seyahatler) (1954), “*Tuwgan Jerdin Tınında*” (Doğduğum Yerin Kırında) (1955), “*Tanda Tungan Baylık*” (Şafakta Donan Zenginlik) (1957), “*Alıptın Adımdarı*” (Kahramanın Adımları) (1959), “*Adam Atanın Şokısında*” (Âdem Baba Tepesinde) (1959), “*Zamandas Tuwralı Anız*” (Çağdaşım Hakkında Efsane) (1961).

Sabit Mukanov, Şokan Velihanov ve Abay Kunanbay adına verilen ödüllerin yanında; Kazakistan Onur Ödülü’ne de layık görülmüştür. 1950 ve 1957 yıllarında “*Emeğin Kızıl Sancağı*” nişanını alan Mukanov; 1960 ve 1970 yıllarında ise “*Lenin Nişanı*”na layık görülmüştür.

Mukanov, edebî yetkinliğinin yanı sıra Kazak folkloruna da hâkimdir. Kendisi de büyük bir nesir ustası, Mukanov’un yakın dostu ve aynı zamanda dünürü olan Gabit Müsirepov, bu büyük edibin kaybının ardından damadı Arıstan’a şöyle yakınmıştır: “*Arıstan, Sabit’le birlikte Kazakların tarihinin ve şeceresinin de bir kısmı gitti. Bizim aramızda halkımızın geleneklerini ve âdetlerini Sabit kadar derinlemesine bilen insan*

yok artık. Ben bazen "Sabit, ben falan yerde bir söz okudum, bunun manası nedir?" derdim, o hemen cevap verir, açıklardı."¹⁰⁵

1.2.9. Sattar Erüvbay (1914-1937)

1914 yılında Şımkent'e bağlı Türkistan ilçesinde doğan Sattar Erüvbay, 10 yaşına kadar çocuk yuvasında büyür. 1927 yılında Türkistan İlçe Komsomol Komitesi'nde çalışmaya başlar. Daha sonra, Leningrad'a giderek Felsefe ve Tarih Enstitüsü'nde okur. Buradaki eğitimini 1933 yılında bitirir. Memleketine döndükten sonra *Leninskaya Smena* gazetesinde sanat ve edebiyat bölümü şefi olur, ardından *Leninşil Jas* gazetesinde çalışmaya başlar. Bu sırada diğer taraftan da Almatı Ziraat Yüksekokulu'nda asistanlık yapar. 1934-35 yıllarında *Karagandı Proletariati* gazetesinde yazı işlerinde çalışır. Kazakistan Yazarlar Birliği'nin birinci kurultayında görev alır. 1935'te Leningrad Üniversitesi'nde asistanlığa başlar ancak hastalığı sebebiyle bir yıldan fazla devam edemez. 1936 yılı Eylülünde Kazak Eğitim Enstitüsü'nde Kazak edebiyatı tarihi ve kuram dersi vermeye başlar. Buradaki hocalığı sırasında onuncu sınıf öğrencileri için "*Adebiyet Hrestomiyası*" adlı kitabı hazırlar.¹⁰⁶

1937 yılında Almatı'da hayatını kaybeder.

Erüvbay, gazete ve dergilerde görülmeye başladığında 15-16 yaşlarındadır. Kısa süren ömrüne rağmen verdiği başarılı eserlerle Kazak edebiyatında novella türünün ustalarından biri¹⁰⁷ sayılan Erüvbay'ın eserlerinden bazıları şunlardır:

Hikâye: "*Jalkavlar*" (1933), "*Senbilikten Kaşgan Bateñke Kördiñder Me?*" (1933), "*Bakit*" (1934), "*Kelesi Sogıs Tuvralı*" (1934), "*Ömir Körkemdigi*" (1936).

Şiir: "*Traktorşı Komsomoldıñ Jırı*" (1932), "*Kolhoz Bazarında*" (1933), "*Üş Şahtyor Tuvralı Balada*" (1934), "*Merüvert Alka*" (1936).

¹⁰⁵ Uğur Gürsu, agm., s. 147.

¹⁰⁶ Aşur Özdemir, age., s. 246.

¹⁰⁷ Aşur Özdemir, "Yeni Kazak Nestinde Tahkiyevi Türler Üzerine", Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, Sayı: 5(1), s. 108-127.

Erüvbay'ın “*Meniñ Kurdastarım*” adlı romanı yarım kalmış olmasına rağmen, bu eser bugün bile herkesçe okunmaktadır.¹⁰⁸ Bu romanında Erüvbay, madencilerin hayatını ve Kazak işçi sınıfının oluşumunu anlatır.

Eserlerinde yeni devri coşkulu bir anlatımla destekleyen yazar, “*Askar Kayta Kurılıs Davirinde*” (1932), “*Kolgabıs*” (1933), “*Balalar Adebietinin Jasayık*” (1934) ve “*Akındarga Aşık Hat*” (1934) gibi yazılarında da devrinin önemli konularını ele almıştır.

Mizahi üslubu çok iyi kullanan Erüvbay, çeviri ile de meşgul olmuştur. *Sarıarkaniñ Erleri* adlı eserini Korney Çukovski'den; *Seksebbaydıñ Kıskaşa Ömir Tariyhı*'nı Y. Berezin'den; *Bir Katarda*'yı Aleksey Surkov'dan; *Kol Sokpagan Adam*'ı Japon yazar Ridzimori Si Kiti'den; *Faşistermen Sogıs*'ı Alman yazar C. Glets'ten; *Sınaluv*'u F. Voyskop'tan; *Avstriya Tavlarında*'yı İ. Erenburg'dan çevirmiştir.

¹⁰⁸ Aşur Özdemir, age., s. 247.

II. BÖLÜM

HİKÂYE İNCELEMELERİ

Çalışmamızın ikinci bölümünde, söz konusu dönemde yazılmış olan 13 hikâyeyi incelemeye çalıştık. Bu hikâyeleri seçerken, nesir türünde eser veren ediplerden Kazak edebiyatını ve toplumunu en çok etkileyenleri tespit edip onların eserlerinden örnekler seçtik.

Her hikâyeyi altı başlık altında inceledik:

“Olay Örgüsü” başlığı altında, eserlerde meydana gelen olayların birbiri ile bağıntısını tespit ettik. Durum öykülerinde ise, kahramanın veya kahramanların ruhsal, psikolojik zincir içerisindeki serüveni ile mevcut durumlarının arka planına; görülen görülmeyen yan unsurlara değindik.

“Özet” başlığı altında, hikâyeyi kısaca en iyi şekilde anlatmaya çalıştık. Bunu yaparken hikâyelerin dış yapı özelliklerini mümkün olduğunca koruduk. Örneğin, Mirjakıp Duvlatov’un “İki Kızın Kederi” adlı hikâyesi diyalog biçiminde yazıldığından dolayı, biz de özetini verirken daha çok diyalog biçiminde vermeyi uygun gördük.

“Şahıs Kadrosu” başlığı altında, hikâyelerdeki kahramanların fiziksel, duygusal ve psikolojik tasvirini vermekle birlikte hikâyedeki konumlarını ve rollerini, olay örgüsü içerisindeki önemlerini saptamaya çalıştık.

“Zaman ve Mekân” başlığı altında, hikâyelerdeki zaman ve mekân unsurlarını tespit ederek bu unsurların görevini ve önemini inceledik.

“Üslup, Anlatıcı ve Bakış Açısı” başlığı altında, hikâyelerin hangi anlatıcı yoluyla ve hangi bakış açısı ile yazıldığını tespit ettik. Diğer taraftan üslup kısmında, yazarların hikâyelerdeki konulara ve olaylara yaklaşımı, ideolojilerine göre bakış açıları, folklor ürünlerinden ne derece yararlandıkları, bireyci veya toplumcu tavırları gibi özellikleri değerlendirdik.

“Folklorik ve Çevresel Unsurlar” başlığı altında, hikâyelerdeki folklor unsurlarını tespit ettik. Söz konusu dönemde sözlü gelenekten yazılı geleneğe ve modern edebiyata yeni geçmiş olan Kazak edebiyatında, edipler yeni bir tür olan hikâyede yetkinleşmek

için çabalarken diğer taraftan da çok güç toplumsal şartlarla mücadele etmek durumundadır. Hâl böyle olunca, sözlü geleneğe ait unsurlar ve atasözleri ile deyimler ister istemez eserlerde kendine yer bulabilmektedir. Çevresel unsurlar olarak tespit ettiğimiz öğeler ise, kültürel varlıkların yanında hikâyeleri destekleyen somut varlıklar olarak dikkate değer bulunmuştur. Bu unsurların mekân kapsamında değerlendirilebileceği düşünülebilir. Ancak bizim dikkate aldığımız öğeleri mekân kapsamında değerlendirmek yanıltıcı olacaktır. Zira, söz gelimi, Seyfullin'in "Omar" adlı hikâyesindeki Berdana marka tüfek; yahut Maylin'in "Kavganın Başı – Dayrabay'ın İneği" adlı hikâyesindeki traktörler; yahut Mukanov'un "İki Gün" adlı hikâyesinde, iki farklı gündeki farklı hava şartları mekân kapsamında değerlendirilemeyecek öğelerdir. Diyelim ki traktör, elbette köy hayatına ait bir unsurdur, mekân kapsamına alınabilir; ancak hikâyedeki rolü itibarıyla mekân bilgisinden çok daha önemli mesajları yüklenmiştir ve asıl işlevi mekân bilgisini aktarmak değildir. Kaldı ki, diğer unsurları mekânla bağdaştırmak oldukça zordur. Bu başlık altında ele aldığımız unsurlara bu açıdan yaklaşmak gerektiğini bu noktada kısaca belirtmemiz gerekir.

2.1. Mirjakıp Duvlatov – İki Kızın Kederi¹⁰⁹

2.1.1. Olay Örgüsü

—Ulbosın adlı genç kız evlilik arifesindedir,

—Nurila, Ulbosın'ın yanına gelir, evlilik ve kadının toplumdaki yeri hakkında konuşmaya başlarlar,

—Başlangıçta iki genç kızın bireysel sorunları üzerine süren konuşma, daha sonra bütün Kazak kızlarının erken yaşta evlendirilmesi ve toplumdaki haksız muameleler konuları ile toplumsal bir boyuta ulaşır,

—İki genç kız, içinde yaşadıkları toplumun ilkel uygulamalarına karşı mücadele etme kararı alır,

—Nurila'nın heyecan dolu başkaldıran söylemleri ile hikâye sonlanır.

2.1.2. Hikâyenin Özeti

Hikâye baştan sonra diyalog şeklindedir. Nurila Ulbosın'ın yanına gelir,

—Elbiseni bitirdin mi? diye sorar.

Ulbosın, kahrolsun elbisesi, diyerek dert yanmaya başlar. Kadının ne kadar bahtsız olduğunu söyler ve parayla satılan, yaşlı adamlarla ya da istemediği kişilerle evlendirilen kadınlardan bahseder. Nurila ise ilkin Ulbosın'ı teskin eder ve ana-babasına zorluk çıkarmamasını yahut yasal bir yol bulmasını öğütler. Ulbosın, kendisine yardım edecek kimsesi olmadığını söyleyince Nurila ağabeyine ablasına danışmasını söyler. Ulbosın, ağabeyini ikna etmesi için ablasıyla konuşmuştur fakat ağabeyi hiç oralı değildir. Bilakis; ablası konuştuğundan sonra ağabeyi Ulbosın'ın yüzüne bile bakmamaktadır. Ulbosın, Nurila'nın fikirlerini sorar. Bunun üzerine Nurila Kazak kadınının toplumdaki yerine dair düşüncelerini anlatmaya başlar. Süleymen'in kendisine yeni çıkan kitapları okuduğunu ve artık gözünün açıldığını söyler. Kadınların da erkeklerle eşit olduğunu, onların da bir kalp taşıdığını, artık bütün Kazak kadınının

¹⁰⁹ Akt. Zhamilya Sultanbaikyzy, agt. Bu hikâye ilk kez 1911 yılında Aykap dergisinin 12. sayısında Azamat Alaşulı imzasıyla yayımlanmıştır. Daha sonra Duvlatov'un 2002 yılında çıkan şiir kitabında yer almıştır.

bunları anlayıp harekete geçmesi gerektiğini hararetle anlatır. Bu sırada, milleti kurtarmak bize mi kaldı, diyen Ulbosın'a "İşte, okusaydın böyle konuşmazdın," der. Ulbosın bu söze itiraz eder, üç yıl mollada okuduğunu; üstelik namaz kılmayı da öğrendiğini söyler. Nurila, Ulbosın'a acıyarak devam eder:

—Eski çağlarda insanlar bizim gibiymiş, kadınlara değer vermezmiş. Sonra onların içinden aydın insanlar çıkıp kitaplar yazmış; halkını aydınlatmış. Kadın anadır; okumuş kadının çocuğunun da akıllı olacağını, zihni karanlık kadının çocuğunun faydasız olacağını anlamışlar. Böylece kadınlara değer vermenin önemini halka anlatmışlar. İleride kadınlar da kendilerini geliştirerek üzerlerindeki baskıdan zulümden kurtulmuşlar. İçlerinde yöneticiliğe yükselenler de varmış.

—Kadın yöneticiler başlarını örtüyor muymuş?

—Sözümü kesme de dinle! Şimdi bu kadınlardan doktor avukat olan da var. Nogayların kadınları eskisi gibi değil. Onlar hakkında kitaplar yazılıyor. Onların öğretmenleri de hep kadınlardan. Senin gibi, mollada okudum ama okuma yazmam yoktur demiyorlar. O kadınlar istedikleri adamla evlenirmiş. Bizim gibi daha beşikteyken satılıp, büyüyünce de sus pus olup mecbur koşulluklarına rıza göstermezlermiş. Bu şeriata mı uygun; adalete mi yakın? Değil! Bu acımasızlık!

—Sessiz ol Nurila, annem duymasın!

—Duysun! Bütün Kazak kadınları duysun!

—Kızma, tamam. Bana akıl ver ben ne yapacağım?

—Sadece sana değil, bütün Kazak kadınlarına söylüyorum! Babasının kendisini bir mal gibi sattığı adamı istemiyorsa, başını da vursalar evlenmemeli! Yokluktan kuru soğan ekmek de yese sevdiği adamla evlenmeli! Bu şeriata da uygundur devletin ona tanıdığı özgürlüğe de uygundur! Kadınlarımız böylece babalarına karşı seslerini yükseltirse, büyükler de yaptıkları hatayı er geç anlayacaktır. İşte o zaman kadınınızın gözyaşları dinecektir. Bir gün bunların hepsi gerçekleşecek Ulbosın!

2.1.3. Şahıs Kadrosu

Nurila: Hikâyede fikir dünyası ile öne çıkan kahramandır. Genç yaşına rağmen altmış yaşındaki bir ihtiyarın karısıdır. Sülemen adlı mollanın yardımcıları sayesinde yeni

çıkan kitapları okumuş, zihni aydınlanmıştır. Kazak kızlarının istemedikleri adamlarla zorla evlendirilmesine, mal gibi alınıp satılmasına, toplum içinde ezilmesine karşıdır. İstemediği bir adamla evlenmek üzere olan Ulbosın'a da bu yönde telkinler vererek bu dayatmaya karşı çıkmasını söyler. Kadına toplumda hak ettiği değeri vermeyi savunan yazarın sözünü emanet ettiği kahraman¹¹⁰dır.

Ulbois: İki karısı olan bir adamın üçüncü karısı olarak evlendirilmek üzere olan çaresiz bir genç kızdır. Aile büyükleri onun isteklerini önemsemediği gibi yardım istediği ağabeyi de kendisinden yüz çevirmiştir. Toplumdaki bu bozuk düzenle baş edecek gücü yoktur. Çaresizdir. Bu özellikleriyle aynı zamanda devrin kadın tipini de temsil eder.

Sülemen: Hikâyede kendisi konuşmasa da gıyabında hakkında bilgi sahibi olduğumuz molladır. Giyimi kuşamıyla Ruslara benzeyen, genel molla kitlesinin aksine kadını hor görmeyen; Nurila'ya yeni çıkan kitapları okutup onun da zihnini açan akılcı bir adamdır.

2.1.4. Zaman ve Mekân

Hikâyede geçmiş zaman da gelecek zaman da belirsizdir; şimdiki zaman ise geçmiş ve gelecekle birlikte geniş zamanın etkisindedir. Kazak kadınının şimdiki hâli bilinmeyen bir geçmişten beri süre gelmektedir; ancak kadınların harekete geçmesiyle yine belirsiz bir gelecekte bu durum değişecektir. Eser, kaleme alındığı zamanın özelliklerini başarılı bir şekilde yansıtmaktadır.

Mekân bilgisi de tıpkı zaman bilgisi gibi belirgin değildir. Girişteki “Elbiseni bitirdin mi?” sorusunda yola çıkarak bir iç mekândan bahsedebiliriz. Hikâyeyi oluşturan diyalog, Ulbosın'ın evinde veya odasında geçmektedir. Diğer taraftan anlatıdaki ileti itibarıyla mekân bütün Kazak ülkesidir. Hatta aşağıdaki alıntıda mekân Kazakistan'ı da aşar, komşuları Nogaylara kadar uzanır:

“Şimdi de kadından doktor da var, avukat da, öğretmen de... Her türlü meclislere katılıp erkeklerin yanlışlarını düzelterek asla kendilerini ezdirmezlermiş. Şu anda Nogay kadınları eskisi gibi değildir. Onlar hakkında faydalı kitaplar yazıldı, çeşitli

¹¹⁰ İsmail Çetişli, “Metin Tahlillerine Giriş / 2”, Akçağ Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 2014, s. 93.

dergilere de çıkmaya başlamışlar. Okulları da var, öğretmenler de kızlardandır. Senin gibi “Ağaşayak” molladan okudum, ama okuma yazmam yok değildir. Nogay kızları on altıyı doldurmadıkça evlendirilmez, sevmediği kişilere verilmezmiş. Biz ise daha beşikteyken satılıp büyüyünce de korktuğumuzdan utandığımızdan sesimizi çıkarmayız. Hayatımızın en değerli günlerini ezilerek geçiriyoruz.”¹¹¹

2.1.5. Üslup, Anlatıcı ve Bakış Açısı

Hikâye hâkim bakış açısı ile yazılmıştır. Ancak tamamen diyalogdan oluştuğu için bir anlatıcıdan bahsetmek mümkün değildir. Bazı yerde, kahramanlar konuşurken onların duygularını aktaran ifadelere rastlasak da; parantez içinde verilen bu ifadeler hikâyede bir anlatıcıdan bahsetmek için yeterli değildir.

Üslup özelliğini şekil ve içerik olarak ayırırsak; şeklen diyalog biçiminde anlatılan hikâyede içerik son derece didaktiktir. Duvlatov, düşüncelerini belki bir gazete yazısı ya da makale olarak da kaleme alabilecekken; onları edebî bir form içerisinde kurgulayarak daha okunaklı ve daha etkili bir biçimde yazmıştır. Hikâyede düşüncelerini kadın kahraman üzerinden aktararak kadınlara “içlerinden biri” olarak yol gösterme düşüncesindedir.

2.1.6. Hikâyedeki Folklorik ve Çevresel Unsurlar

Duvlatov, “İki Kızın Kederi” adlı hikâyesinde Kazak kadınının trajik durumunu kısa ve etkili bir biçimde ele almıştır. Alaş ideolojisinin hedeflerinden biri de kadının toplumdaki değerini yükseltmektir ve kendisi sıkı bir Alaşçı olan Duvlatov da eserlerinde sık sık kadın temasını işlemiştir. “Ulusların modernleşme süreçlerinde ve ulus-devlet yapılarının inşasında kadınların işlevleri ve onlara atfedilen roller yazarlar için daima dikkat çekici olmuştur.”¹¹² Zira kadın toplum içerisinde erkekten daha önemli bir konumdadır; hem eş olarak erkeğin yoldaşı; hem anne olarak yeni nesillerin

¹¹¹ Mirjakıp Duvlatov, “İki Kızın Kederi” (çev. Zhamilya Sultanbaikyzy), agt.

¹¹² Yasemin Koç, “İsmail Gaspıralı'nın Eserlerinde Kadın Tipleri Bağlamında Anneler ve Annelik Roller”, Gazi Üniversitesi III. Genç Akademisyenler Sempozyumu, 23-24 Kasım 2015, Bildiriler, Ankara, 2016, s. 511-529.

ilk öğretmeni durumundadır. Bu anlamda, Alaşçı yazarlar mesajlarını vermek için sık sık kadın kahramanlara başvurmuşlardır.

Mirjakıp Duvlatov'un bu hikâyesinde hacim dar olmasına rağmen toplumsal yaşama dair çok önemli motifler görmekteyiz. Hemen girişte bahsedilen elbise, gelinliktir. "Elbiseni bitirdin mi?" sorusu; evlenecek genç kızların gelinliklerini kendilerinin diktiğine işaretler. Belki de en sevdikleri kıyafetleri olması gereken gelinlikler, evliliğe dair toplumdaki yanlış uygulamalar sebebiyle o genç kızların gözünde "kahrolası" bir sıfat kazanmaktadır. Bu çelişkili psikolojiyi Duvlatov çok iyi gözlemleyip aktarmıştır. Evlilikle ilgili bir diğer önemli unsur da Nogay kadınlarının hikâyedeki zamana göre artık on altısını doldurmadıkça evlendirilmemesidir. Nogay toplumunda kadınların mücadele sonucu kazandığı bu olumlu durum, karşılıklı konuşan iki Kazak genç kız tarafından kışkırıldığına göre; Kazaklarda genç kızların evlendirilme yaşı en iyi ihtimalle on dört on beştir. Kadınların, istemediği hâlde zorla evlendirildikleri yetmezmiş gibi bir de bu kadar erken yaşta evlendirildikleri bir toplumda, Duvlatov'un bu hikâyesi gibi geleneği tenkit eden didaktik eserlere duyulan ihtiyaç açıkça gün yüzüne çıkmaktadır. Öte taraftan, evlilikle ilgili diğer bilgiler olarak hikâyede kuma geleneği, beşik kertmesi geleneği ve başlık parası geleneği de yer almaktadır.

Müslüman bir toplum olan Kazakların sosyal yaşamında önemli bir figür olan hoca / molla tipi bu hikâyede de yer almaktadır. Eserdeki Süleyman, yeni çıkan kitapları Nurila'ya okutması ile olumlu bir molla tipini temsil etmektedir. Namaz ve başörtüsü de yine eserdeki dinî motiflerdir.

2.2. Mirjakıp Duvlatov – Kürk Hayırlı Olsun¹¹³

2.2.1. Olay Örgüsü

—Tokış, Hacı Efendi'nin yeni aldığı kürkünü görür, hayırlı olsun deyip fiyatını sorar,

—Kısa bir kürk ve palto fiyatı kıyaslamasının ardından konu, Tokış ve Hacı Efendi gibi mollaların halktan kazandığı paralar hakkında gazetecilerin yazdığı eleştirel haberlere gelir,

—Topladıkları bu paralar için kendilerince bahaneler üretip helal fetvası vererek kendilerini temize çıkarırlar,

—Bu sırada bir gazetecinin içeri girmesi ile Hacı Efendi kürkünü kaftanı ile örtüp tespah çekiyormuş gibi toparlanır.

2.2.2. Hikâyenin Özeti

Tek bir sahnede kısa bir diyalog ve arkasından gelişen kısacık bir olay olarak kurgulanan hikâye; Hacı Efendi ile Tokış'ın, Hacı Efendi'nin yeni kürkü üzerinden başlayıp süren konuşmalarından oluşmaktadır. Son bölümde genç bir gazetecinin üçüncü kişi olarak ortama girmesi ile konu kapanır ve iki molla hemen sıfatlarına uygun duruma bürünür.

Son paragraftaki açıklama cümlesi haricinde tamamen diyalog şeklinde süren hikâye, Tokış'ın, “Hacı Emmi, Kürk hayırlı olsun! Kaça aldınız?” sözleriyle başlamaktadır.

—Sağ ol. 350 som, el yakıyor.

—O kadar pahalı değilmiş, ben bu üstümdeki paltoyu 150'ye aldım.

—İnsan içinde üstümüze başımıza dikkat edelim de...

—Öyle diyorsunuz da, buradaki gazeteciler bizi suçluyor. Milletten para toplayıp o parayı kendileri için harcıyorlar, hiçbir iş yaptıkları da yok, diyorlar.

¹¹³ Akt. Ömer Küçükmehtetoğlu, “Çağdaş Kazakistan Öyküsü”, ed. Hüseyin Su, Hece Yayınları, 2013, Ankara, s. 155-156.

—Eee, ne olmuş? Biz kimseden zorla para toplamıyoruz! Halk kendi isteğiyle çıkarıp verdikten sonra şeriatımızda bu yasak değildir. Gazetecilerin ne dediği önemli değil, 2-3 som vermekle de kimse fakir düşmez.

—Gazeteciler Jorıkbay'ı utandırmışlar. Jorıkbay mülayim biridir, sesini çıkaramaz. Gelip sana da, bu parayı ne yapıyorsun diye sorarlarsa ne diyeceksin?

—Jorıkbay da, senin paran mı ne karışıyorsun diyememiş mi? Gözümün nuru Tokış, biz bu gibi durumları çok gördük. Burada sıkılacak bir şey yok, avukata verdik deriz, memurlara verdik deriz, tercümana verdik deriz...

Tam bu sırada, gazeteden genç bir muhabir selam verip içeri girer, Hacı Efendi hemen üstündeki kaftanıyla kürkünü örtüp tespih çekiyormuş gibi toparlanır.

2.2.3. Şahıs Kadrosu

Hacı Efendi: Hacı, hoca, molla tipinin temsilcisidir. Geçimini halkın kendisine layık gördüğü bahşış ve sadakalara yasladığı hâlde –gazetecilerin iddia ettiği ve kendisinin itiraz etmediği üzere- dişe dokunur, elle tutulur, halka faydalı bir iş yapmamaktadır. Moskova'ya alışverişe gidebilecek durumda olması da fakir halk ile molla sınıfının arasındaki uçurumu gösteren önemli bir ayrıntıdır.

Tokış: Yine molla tipi içerisinde genç bir temsilcidir. Artık işin kurdu olmuş ihtiyar Hacı Efendi'nin aksine, genç olması sebebiyle, hocalar hakkında gazetelerde çıkan kötüleyici haberlerden endişe duymaktadır.

Genç Muhabir: Hikâyenin son bölümünde, Hacı Efendi ile Tokış'ın yanına gelen gazetecidir. Hacı Efendi'nin toparlanıp kendini düzeltmesinden anladığımız üzere bu genç muhabir de mollaların dikkat etmesi gereken kalemi sivri bir kişidir.

Jorıkbay: Gazetecilerin para konusunda sıkıştırıp utandırdığı “koca” bir molladır. Molla tipi içerisinde üçüncü bir karakter olarak, –en azından hâlâ utanma duygusunu yitirmemiş- kötünün iyisi bir molladır.

2.2.4. Zaman ve Mekân

Hikâyede net bir zaman ve mekân bilgisi yoktur. Ancak mollaların üstlerindeki yeni kürk ve paltolardan sonbahar veya kış başlangıcında olduklarını anlamaktayız. İki molların muhabbeti esnasında haberleri olmadan bir gazetecinin içeri girmesi de gündüz vaktine işarettir; yine bu sebeple, mekân olarak içlerinden birinin evinde değil halka açık bir mekânda olduklarını düşünmekteyiz. Yani hikâye, bir sonbahar veya kış günü, camii, Kuran kursu ya da medrese gibi bir ibadethanede ya da ilim merkezinde geçmektedir.

Hikâye ilk olarak 1916 yılında *Kazak* gazetesinin 190. sayısında yayımlanmıştır.¹¹⁴ Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı bu yıl, 1912-1917 arasındaki ayaklanmalar ve 1917'de kurulup 3 yıl yaşayan bağımsız Alaş Orda Devleti¹¹⁵ ile beraber Kazakistan tarihinde *Alaş Dönemi* ya da *Alaş Orda Dönemi* olarak adlandırılan dönemin içinde yer almaktadır. Uyuyan halkı uyandırma gayreti içinde olan aydınlar bu yıllarda halkın içinde bulunduğu olumsuz şartları tenkit eden sayısız eser kaleme almıştır. Kürk Hayırlı Olsun adlı hikâyesinde Duvlatov, döneminin bu özelliklerini sivri bir üslupla dile getirmektedir.

2.2.5. Üslup, Anlatıcı ve Bakış Açısı

Kürk Hayırlı Olsun adlı bu kısa hikâyesinde Mirjakıp Duvlatov, Kazak aydınlarının en çok üstünde durdukları konulardan biri olan molla sınıfının eleştirisini yapmaktadır. Biri genç biri ihtiyar iki karakterin ağzından molla tipinin genel portresi çizilmekte ve yolsuzlukları ortaya konmaktadır. Molla ile gazeteci temsili üzerinden gerçek ile yalanın çarpıştırıldığı eserin son paragrafındaki tek cümle ile de mollaların riyakârlığı gözler önüne serilmektedir.

Üçüncü tekil anlatıcı ve hâkim bakış açısı ile yazılan hikâyede, anlatıcı ve yazar her ne kadar esere müdahale etmiyormuş gibi görünse de; Duvlatov, kahramanları

¹¹⁴ Zhamilya Sultanbaikyzy, agt.

¹¹⁵ Lazzat Auyessova, agt.

konuşturduğu diyaloglarda mollalara karşı eleştirisini yapmaktadır. Ayrıca hikâye, diyalog tekniğine yaslanması ile bir kısa film taslağı izlenimi de vermektedir.

2.2.6. Hikâyedeki Folklorik ve Çevresel Unsurlar

Sözlü kültür ürünü olarak hikâyede “*el yakmak*” deyimi ile beraber “*Hacı Emmi*”, “*gözümün ışığı*”, “*kerata*” ve “*gözümün nuru*” ünlemlerini görmekteyiz. Günlük yaşama ait olarak ise halkın mollalardan birkaç som karşılığında bazı dinî ve uygulamaya yönelik yardımlar aldığını okumaktayız.

İhtiyar Hacı Efendi'nin kürk giymesi ve genç Tokış'ın ancak palto alabilmesi iki molla arasındaki kıdem farkına işaret eden güzel bir ayrıntı iken, Tokış'ın da “doğru yoldan” sapmadığı sürece ileride kürkler alabileceğini görmekteyiz.

Gazetecinin içeri girmesiyle Hacı Efendi'nin sarıldığı tespih ve kaftan da yine molla tipinin kıyafetine dair bir bilgi olarak yer almaktadır.

2.3. Jüsipbek Aymavitov – Hayal¹¹⁶

2.3.1. Olay Örgüsü

—Yazar olan isimsiz kahramanımız, çalışma masasının başında, yetiştirmesi gereken bir yazıyı bitirmeye çalışmaktadır,

—Yorgunluktan kâğıdın başında uyuyakalır ve bir rüya görür,

—Rüyasındaki hayalî kahramandan yazı ve edebiyat üzerine bazı tenkit ve tavsiyeler dinler,

—Rüyadan korkuyla uyanır ve kendisini yine aynı hâlde, çalışma masasının başında bulur.

2.3.2. Hikâyenin Özeti

Kahramanımız elinde kâğıt kalemle masasında oturmaktadır. Bölge Gençlik Komitesi'nin isteği doğrultusunda iki gün içinde bir yazı hazırlaması gerekmektedir. Ne kadar çabalarsa çabalasın bir türlü yazısına başlayamaz. Dirseklerini masaya dayamış otururken bir ara uykuya dalar gibi olur, uyur uyanık bir hâlde iken gözünün önünde hayalî bir kişi belirir. Bu hayalî kişi, kahramanımıza ne yazdığını sorar ve böylece hikâyenin sonuna kadar sürecek bir soru-cevap ve öğüt faslı başlar. Ortaya çıkan bu hayalî kahraman adeta bir kanaat önderi gibi, bir yol gösterici gibi kahramanımıza şair ve yazarların neleri yazıp neleri yazmaması gerektiği konusunda yer yer emir sertliğine ulaşan tavsiyeler vermeye başlar: Gerçek edip ne geçmiş günleri yâd ederek yalancı bir iyimserliğe kapılmalıdır, ne yenilikçiyim diyerek eski edebiyatı bir çırpıda ateşe atmalıdır; ne şöyle böyle *-izmler* ile kalemini oyalamalıdır, ne de bir arada yaşayan Rus ve Kazakları birbirine kızıştırmalıdır; yazarlığın şairliğin tek ülküsü bugün olanı olduğu gibi anlatmaktır. Bunun yanında, dönemin şair ve yazarlarını da eleştiren hayalî kahraman, yazarı tamamen etkisi altına alır ve onu kendi bahsettiği şekilde yazmaya; eğer bunu beceremiyorsa da yazmayı bırakmaya ikna eder. Bir süre sonra gözlerini açan yazar, kendini masasının başında aynı şekilde otururken bulur.

¹¹⁶ Akt. Aşur Özdemir, age., s. 163-167.

2.3.3. Şahıs Kadrosu

Yazar: Hikâyedeki asıl kahramandır. Asıl kahraman, “ *hikâye, roman ve tiyatrodaki olay örgüsünün başlayıp gelişmesi, şu veya bu istikamette şekillenmesindeki en önemli ve birinci derecede rol oynayan kahramandır.*”¹¹⁷Jüsipbek Aymavitov’un dönem yazarlarında beğenmediği yönleri eleştirmek için seçtiği bu karakter, Bölge Gençlik Komitesi’ne bir yazı hazırlamak zorundadır ancak elinden pek bir şey gelmez. Yazısını yazamadıkça da kendi kendine öfkelenir. “Hayal” ile konuşmalarında yazarlığıyla büyüklenmesi ve yazdığı konular gibi ayrıntılara göre yorumlarsak çok yetenekli olmayan; ismarlama tekdüze yazılar yazan çıkarıcı ve burnu büyük bir kalem erbabıdır. Aynı zamanda dönemindeki büyük bir yazar kitlesini temsil etmesiyle hikâyede hem karakter hem tip olarak yer almaktadır.

Hayal: Asıl kahramanın zihnindeki bir hayalden yahut gördüğü bir düşten ibaret olmasına rağmen hikâyedeki rolüyle başkahramanın önüne geçtiğini söyleyebiliriz. Hikâyenin yazarı Aymavitov, hikâyede asıl kahraman olan yazar karakterinin karşısına Hayal’i koyar ve söylemek istediği her şeyi ona söyler. Hayal, hâlihazırda yapılan edebiyatın aksak yönlerini acımasızca eleştirirken bir yandan da yapılması gerekeni gösteren bir rehber konumundadır. Jüsipbek Aymavitov’un sözcülüğünü yapan Hayal, hikâyede *yazarın sözünü emanet ettiği kahramandır.*¹¹⁸ Aymavitov, protagonist kahraman olan yazarın karşısında, “*Hayal*” ile çok iyi bir karşı güç/antagonist karakter örneği vermiştir.

2.3.4. Zaman ve Mekân

Fazlasıyla soyut ve didaktik bir hikâye olması sebebi ile *Hayal*’de zaman ve mekân çok öne çıkan unsurlar olmamakla beraber zaman ve mekânın belirsizliği ile hikâyede vurgulanan tenkit ve öğütlerin her zaman ve her yerde geçerli olduğunu çıkarabiliriz.

¹¹⁷ İsmail Çetişli, age., s. 92.

¹¹⁸ İsmail Çetişli, age., s. 93.

1922-23 yılları arasında yazılan ve *Jas Kazak* gazetesinde yayımlanan¹¹⁹ Hayal’de, *vaka zamanı*¹²⁰, herkesin uykuda olduğu sıradan bir gecede, “*saatin ikiyi, üçü vurduğu*” sıralardır; ancak hikâyenin geçtiği geceden çıkıp daha geniş zamanda düşündüğümüzde Ekim Devrimi’nin üzerinden altı yıl geçmiştir ve devir Sovyet Devri’dir. Mekân ise zamana göre daha belirsiz bir durumdadır: Kahraman, masada oturmuş bir yazı yetiştirmeye çalışmaktadır. Buna göre bir iç mekândan, bir çalışma odasından; bir ofisten yahut evin herhangi bir odasından bahsetmek yanlış olmaz.

2.3.5. Üslup, Anlatıcı ve Bakış Açısı

“Neyi yazmalı?”, “Nasıl yazmalı?” “Yazarken nelere dikkat etmeli?” gibi sorulara cevap olarak kaleme alınan *Hayal*’de bir olaydan çok düşünceler dile getirilmektedir. Bu yönüyle yer yer denemeye eğilen bu didaktik hikâyeye, yazarın kendini ve durumunu tasviriyle başlar. Hayalî kahramanın ortaya çıkıp, “*E yoldaş, ne yazıyorsun?*” diye sormasıyla gerilim artar.

Bu soru aslında hikâyenin varmak istediği noktayı da işaret etmektedir. Buradan itibaren edebiyatı ve edebiyatçıları “silkelemeye” başlayan Aymavıto, ilkin kendine yazar ve şair diyenleri eleştirir. Daha sonra kahraman ile hayali, küçük bir iktidar mücadelesine girer ve atışma sırasında Yazar’ın “*Benim yolum devrim yolu.*” dediği noktada durum yumuşar. Yazar ile Hayal, karşılıklı iki arkadaş olarak devrimden konuşmaya başlar.

Aymavıto, hikâyesinde önce mevcut edebiyatı eleştirir, ardından da olması gereken edebiyatı işaret eder:

Hayal, Yazar’a devrimden bu yana neler yazdıklarını sorar. Diyalog şeklinde süren bu bölümde, kahramanın ağzından Kazak hikâyecilerin üzerinde durduğu konular; hürriyet, eşitlik, devrim için yapılan fedakârlıklar, emekçiler, mülkiyet ortaklığı, kadın hakları, eğitim öğretim gibi konular ve zenginlerin; ağaların; mollaların; geleneklerin yerildiği başlıklar ele alınır. Fakat karşısındaki hayalî arkadaşı, yazarın bu söylediklerinden çok hoşlanmaz ve onu alaya alır. Yazarın şahsında tüm edebiyatçıları

¹¹⁹ Zhamilya Sultanbaikyzy, agt.

¹²⁰ İsmail Çetişli, age., s. 96.

devrimi anlamamakla suçlayan hayalî kahraman, neleri yazmaları gerektiğini yazara hiddetli bir şekilde anlatmaya başlar. “Başka ne yazabiliriz ki?” sorusuyla başlayan bu bölümde, Aymavitov’un mevcut duruma alternatif önerilerini okuruz. Hayalî kahramanın dilinden peş peşe verilen paragraflarda geçmiş kahramanları, kahramanlıkları överek oyalanmak yerine bugünkü durumu anlatmanın doğru olacağı; fakat bugünü anlatırken dünü de çöpe atmamak gerektiği; bugünün dünden beslendiği aktarılırken bunların yanında bir ülküye tutunamayan, orta yerde bir o yana bir bu yana savrulan, yağmur nereye yağarsa tarlayı oraya çeken yazarlar da sert bir şekilde tenkit edilir.

Edebiyata konu edilmesi gereken asıl meseleler üzerine salık verilen bu bölümde, “*Şair, yazar, zamanın aynasıdır.*” şeklinde bir tanımlama yapılır.¹²¹ Bu tavır, Sovyetlerin resmî ideolojisi hâline de gelen toplumcu gerçekçiliğin (sonradan sosyalist gerçekçilik) temelidir. “*Bazıları sanatı sanat yapan özellikleri, eserin dış dünya ile olan ilişkilerinde bulur ve bir aynaya benzetir sanat eserini; insanı, hayatı, toplumu yansıtan bir aynaya.*”¹²² Aymavitov’un da benimsediği ve Fransa’dakinden biraz farklı olarak Sovyetlerde “toplumcu” öntakısı ile gelişen bu gerçekçilik yaklaşımına göre, “(...) *Sanat eserinde yansıtılan gerçeklik insanlar için önemli olandır ve gerçek hayattan alınmıştır. Bundan başka, yazar sosyal gerçekliği yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda bunu açıklar ve yargılar da.*”¹²³ Nikolay Gavriloviç Çernişevski’nin bu savunusuna uygun olarak Jüsipbek Aymavitov da, hikâyesinde ortaya koyduğu baskın ikincil karakter yolu ile –Batı’dakinden farklı olarak- tarafsız olan değil toplumun tarafında olan bir gerçekçiliği desteklemektedir. Nitekim hikâyede, bir yandan Bolşevik-Menşevik mücadelesinde zarar gören Kazaklardan, Sovyetlerin kurulmasıyla halka yüklenen ağır vergilerden, kendine bile faydası olmayan öğretmenlerden, ikiyüzlü siyasetçilerden bahsedilirken; bir yandan da devrimin iyi taraflarından bahsedilerek bütün bunların neden yazılmadığının hesabı sorulur.

İlk bölümde olanın; ikinci bölümde ise olması gerekenin verildiği hikâyenin son bölümünde Aymavitov, iletisini pekiştirmek için son kozunu oynar: Hayalî kahraman,

¹²¹ Jüsipbek Aymavitov, “Hayal” (Akt. Aşur Özdemir), age., s. 166.

¹²² Berna Moran, “Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi”, İletişim Yayınları, 7. Baskı, 2002, İstanbul, s.

10.

¹²³ Berna Moran, age., s. 41.

karşısında şaşkına dönen yazarın göğsüne silahını dayayarak kendi tarif ettiği şekilde yazması için onu tehdit eder. Kahraman, “*Gücüm yetmiyor,*” deyince; “*O hâlde yazmayı bırakacaksın!*” der. Bu diyalog Jüsipbek Aymavıtov’un çağdaşlarına açık bir çağrısıdır.

Mizahi benzetmelerin ve iğneleyici dilin dikkat çektiği *Hayal*’de, Kazak toplumunun günlük hayatından motiflere de yer verilirken dönemin önde gelen mevki sahipleri, şair ve yazarları alaycı yergiler ile eleştirilmektedir. “*Hazinenin malını yiyerek ceza çeken demirbaş müdüründen daha beter yeise düştüm.*” cümlesinde yaptığı taşlama örneği yahut “*Gazete veya dergide bir iki yazısı çıksa yazarım, şairim diye kendini beğenmiş burnu büyük az mı? Bu hastalık bana da az çok bulaşmış; neden alttan alayım ki? Bundan dolayı mali işler müdürü gibi kaşlarımı çatarak (...)*”¹²⁴ alıntısında gördüğümüz üzere kendini kayırmaksızın yazar ve şairleri tenkit etmesi Aymavıtov’un üslubunu yeterince ortaya koymaktadır diye düşünüyoruz.

Gerilimin baştan sona artarak devam etmesi ve hikâyenin sonunda olaya silahın dâhil olması, verilmek istenen iletiyi daha da çarpıcı kılmaktadır. Özellikle diyalogların samimi cümlelerle örüldüğü hikâye, *kahraman bakış açılı birinci tekil anlatıcı*¹²⁵ tarafından anlatılmıştır.

2.3.6. Hikâyedeki Folklorik ve Çevresel Unsurlar

Hikâyenin daha girişinden itibaren Aymavıtov ustaca bir benzetme yapar: “*(...) Sevke tabi tutulan N. Yoldaş gibi düşüncem bir türlü dur durak bilmiyor, oradan oraya atlayıp duruyor. (...)*”¹²⁶ Bu alıntıyı üslup bölümünde de ele alabilirdik ancak buna benzer zekice kurgulanmış cümleler eserin diğer bölümlerinde de sıkça karşımıza çıktığı için yani üslup yönünden benzerleri olduğu hâlde dönemin aydın diyebileceğimiz kesimine uygulanan “sevke tabi tutulma” yani kovuşturma ve sürgün uygulamalarından sadece bu cümlede bahsedilmesi sebebiyle, bu cümlenin önemli bir dış unsur olarak bu bölümde yer almasını daha doğru buluyoruz. Bu ifadenin daha başlangıçta birkaç kısa giriş cümlesinden sonra özellikle yer alması, *Hayal* de dâhil, o dönemde edebi eserlerin nasıl bir baskı altında kaleme alındığına dair önemli ipuçları vermektedir. Hemen

¹²⁴ Jüsipbek Aymavıtov, “Hayal” (Akt. Aşur Özdemir), age., s. 163.

¹²⁵ İsmail Çetişli, age., s. 108.

¹²⁶ Jüsipbek Aymavıtov, “Hayal” (Akt. Aşur Özdemir), age., s. 163.

arkasından da yazar, içinde bulunduğu mecburiyeti açıkça ifade etmektedir zaten: “(...) *Bölge Gençlik Komitesi iki gün içinde bitirmek şartıyla bir yazı yazma vazifesi yükledi omzuma... (...)*”¹²⁷

Başkahramanımızın, bir yoldaşın evinde tereyağlı pişi yiyip yanında “aslan sütü” içmesi, Kazak toplumunun yemek kültürüne dair hikâyede yer alan bulgulardandır.

“*Yer ocağına ayağını sokmuş köşek gibi*”, “*Cin çarpmış toygat gibi*” ve “*Kaz ayağı yakan avıl gibi*” deyimleri de yine hikâyedeki folklorik unsurlardandır.

Jüsipbek Aymavıto, hikâyede eleştirdiği romantik-milliyetçi ediplerin hâlini, Kazakların ilk şairi sayılan¹²⁸ halk şairi Asan Qaygı'nın ve “1808-1881 yılları arasında yaşamış ve milletin sorunlarını en yüksek perdeden dile getirmiş”¹²⁹ olan Şortanbay'ın sürekli geçmişî yâd eden terennümlerine benzetmektedir. Dönemindeki ediplerin bu faydasız devinimlerini eleştirmek yolu ile aynı zamanda milletin iki büyük halk şairini de ustaca telmih etmiştir.

Benzer bir kurguyu hikâyenin son bölümünde de görmekteyiz: Romantik milliyetçilerin, anlatılacak bunca yeni gelişme varken “Kara Boran”, “Zar Zaman”, “Âşık Yar”, “Kaygı-Zar” gibi konulara eğilmesi eleştirilir; fakat bu ifadeleri Aymavıto “gericilik” remizleri olarak kullanırken aynı zamanda bazı konulara da telmih yapmaktadır. Zira “Zar Zaman” Muhtar Avezov'un 19. yüzyıldaki Rus hâkimiyetinin sıkıntılarını anlatmak için ürettiği “zor zamanlar” anlamında bir ifadedir. Zar Zaman ile beraber diğerleri de yine 20. yüzyıl başlarında Alaşçıların kullandığı milliyetçi remizlerdir.

¹²⁷ Jüsipbek Aymavıto, “Hayal” (Akt. Aşur Özdemir), age., s. 163.

¹²⁸ Aşur Özdemir, age., s. 165.

¹²⁹ Aşur Özdemir, age., s. 165.

2.4. Magjan Jumabay – Şolpan'ın Günahı¹³⁰

2.4.1. Olay Örgüsü

—Evlendikten sonra Şolpan, kocası ile aralarını açacak korkusuyla çocuk sahibi olmak istemez,

—Kocasını Sarsenbay, bir akşam arkadaşı Nurjan'ın evinde Nurjan'ın çocukları ile çok iyi vakit geçirir, bunu da eve gelince karısı Şolpan'a anlatır, böylece Şolpan'ın çocuk konusunda fikri tamamen değişir,

—Şolpan, çocuğu olmaması için dua ettiği üç yılın ardından bu sefer çocuk sahibi olabilmek için beş yıl boyunca her türlü yolu dener; ne var ki hamile kalamaz,

—Sarsenbay'dan hamile kalamayan Şolpan, kocasını aldatma pahasına da olsa çocuk sahibi olmayı kafasına koyduğu için; uzunca süredir kendisiyle ilgilenen Azimbay isimli gençle yakınlaşır,

—Yalnızca çocuk sahibi olabilmek için Azimbay'la beraber olan Şolpan, zaman içinde Azimbay'a bağlanır ve hamile kaldıktan sonra da ilişkileri devam eder,

—Bir süredir avılda süren dedikoduların da etkisiyle, Şolpan'ı delicesine seven Sarsenbay, artık karısından iyice uzaklaşmıştır,

—Sarsenbay'ın evden erken çıktığı bir gün Şolpan Azimbay ile yine buluşur fakat Sarsenbay beklenenden erken döner ve Azimbay'ın koşarak evden çıktığını görünce içeri girip Şolpan'ı öldüresiye dövmeye başlar,

—Gürültüye yetişen komşular Şolpan'ı Sarsenbay'ın elinden kurtarır, bir hocanın tavsiyesi ile –affedilmesi için- Şolpan'ın başından aşağıya kırk kova su dökerler,

—Hamile hâliyle öldüresiye dövülen ve bozkırın güz soğuşunda çırılçıplak soyulup kırk kova su ile yıkanan Şolpan, fazla dayanamaz ve ertesi gün hayatını kaybeder.

¹³⁰ Akt. Aşur Özdemir, age., s.170-184.

2.4.2. Hikâyenin Özeti

Şolpan ile Sarsenbay, yeni evli iki gençtir. Yeni evlendiği zamanlarda kendisi gibi yeni gelinlerle konuşurken çocuksuz hayatın bir anlamı olmadığını söylese de, diğer Kazak kadınların aksine Şolpan; çocuğu olsun istemez. Çünkü onlar Sarsenbay ile severek evlenmiştir ve çocukları olursa aralarındaki aşka gölge düşeceğini, belki de Sarsenbay'ın kendisini bırakıp tamamen çocuğuyla alakadar olacağını düşünür. Açıkçası Şolpan, Sarsenbay ile mutlu mesut süren evliliklerine ortakçı çıksın istemez. Üç yıl boyunca hep çocuğu olmasın diye dua eder, kocası da çocuk konusunu hiç açmaz; bu süre boyunca da çocukları olmaz. Fakat bir gün, *“tıpkı güzün gelişini iki ay üç ay fark etmeyip de yazdan sonra ilk yağmurun yağdığı serin bir gecede güzün geldiğini mevsimin değiştiğini anladığımız gibi”*¹³¹, Şolpanın çocuk olmasın isteği de öyle birden değişir.

Sarsenbay, bir kış günü işlerini bitirdikten sonra akşamına arkadaşı Nurjan'ın evine gider. Nurjan, beş yıllık evli bir adamdır ve ikisi erkek biri kız üç çocuğu vardır. Çocukların oyunlarına dalan Sarsenbay orada uzun süre kalır. Geç vakitte eve döner, olanı biteni çocukların hâllerini karısı Şolpan'a güle eğlene anlatır. Bunları konuşurken ikisinin de herhangi bir iması veya kaygısı yoktur fakat Sarsenbay “Balalı ev pazar balasız ev mezar, sözü doğruymuş.” deyince Şolpan'ın fikirleri, düşünceleri tamamen değişir. Çocuğun, karı koca arasında bir parazit değil aksine onları birbirine daha çok bağlayan bir bağ olduğunu; aşklarının ömür boyu aynı heyecanla devam etmeyeceğini, yaşlandıkları zaman onları birbirine bağlayacak en önemli şeyin çocuk olduğunu düşünmeye başlar.

O geceye kadar çocuğu olmasın diye dua eden Şolpan, o geceden sonra çocuğu olması için her yolu denemeye başlar. Gecelerden sabahlara kadar secdede gözyaşı döküp dualar eder, üfürükçü hocalara gidip muska yazdırır, şamana görünür; hatta adı “Sofu Yenge”ye çıkar... Kocasının kendisiyle “derviş”, “sofu” diye alay etmesine aldırmadan, onunla artık eskisinden daha farklı yattığı için “yaşlandıkça yürük kısrak gibi oldun” diye gülüp eğlenmesine aldırmadan çocuk için çabalar durur Şolpan; fakat ne yapsa ne etse bir türlü hamile kalamaz. Bu şekilde nafîle çabalarla beş yıl geçer.

¹³¹ Magjan Jumabay, “Şolpan'ın Günahı”.

Şolpan sonunda Sarsenbay'ın kısır olduğuna kanaat getirir. Ama evliliğini sürdürmek, kocası ile arasındaki sıcaklığı hayat boyu korumak için ne yapıp edip çocuk sahibi olmak zorundadır. Bu düşüncelerle, çok sevdiği sekiz yıllık kocasını aldatarak da olsa çocuk sahibi olmayı kafasına koyar.

Kocasını aldatıp çocuk sahibi olma fikri üç aydır aklını kurcalayan Şolpan, bir aydan beridir artık kendinden emin bir fırsat kollamaktadır. Bu iş için uygun adamın kim olduğunu düşünürken ince bir mayıs günü Şolpan, nicedir peşinden koşam Azimbay isminde bir gençle rastlaşır. Azimbay, her zaman olduğu gibi yine Şolpan'a sataşır, koluna bacağına sürtünür. Azimbay ve Şolpan, atışa sataşa konuşa eğlene sonunda o günün gecesine sözleşirler. Günden güne her fırsatta Azimbay Şolpan'ı ziyaret eder ve Şolpan nihayet hamile kalır. Fakat başlarda yalnızca bir hamilelik planı olarak başlayan bu buluşmalar boyunca Şolpan Azimbay'a bağlanır ve Sarsenbay'a rağmen ilişkileri devam eder. Bu süre zarfında da Sarsenbay'ın Şolpan'a karşı tutumları giderek değişir ve araları soğur. İşin doğrusu, Sarsenbay da tüm avılda yayılan dedikodulara paralel olarak karısından şüphelenmektedir.

Eylül ayının son günlerinde serin bir gün... Sarsenbay'ın sabah erkenden şehre gittiği bir günde, Şolpan ve Azimbay yatakta beraberdir. Aniden dışarıdan bir ses duyulur. Sese uyanan Şolpan Sarsenbay'ın geldiğini anlar. Hemen Azimbay'ı uyandırır ve Azimbay avılın arkalarına doğru kaçır. Onu kaçarken gören Sarsenbay bir hışımla içeri girer ve Şolpan'ı dövmeye başlar. Kavganın gürültüsüne bütün avıl oraya toplanır, Sarsenbay'ın elinden Şolpan'ı zor alırlar. Hocanın, böyle bir günah işleyenin tepesinden aşağı kırk kova su dökülürse o kişi affolunur, demesiyle oradaki birkaç kadın Şolpan'ı alıp götürüp soyarlar. Tepesinden aşağı kova kova su dökerler. Netice itibarıyla, bozkırın o soğuşunda hamile hâliyle yediği ağır dayanın ardından kovalarca soğuk suyu yiyen Şolpan, ertesi güne zor çıkar. Ertesi gün, çocuğunu sayıklaya sayıklaya hayata gözlerini yumar.

2.4.3. Şahıs Kadrosu

Şolpan: Hikâyede asıl kahramandır. Mantığı ve kararlılığı ön plana çıksa da bu ikisi, ikisinden daha güçlü olan duygusal dünyasına hizmet etmektedir. İlkın mutlu

evliliği bozulmasın diye çocuk istemez, daha sonrasında ise yine evliliğinin sağlığı için çocuğu olsun diye elinden geleni yapar; hatta çok sevdiği kocasını aldatarak hamile kalır. Tüm bunlar, onu duygusal bir karakter olarak karşımıza çıkarmaktadır. Evliliğinin sağlığı için her şeyi yapan Şolpan'ın; çocuk sahibi olmak istememesi de, sonradan hamile kalmak için her türlü yolu deneyip nihayet başkasından hamile kalması da, yalnızca kocasına olan aşkı sebebiyledir. Bu yönüyle, evine ve kocasına bağlılığını dönemin geleneksel toplum kuralları çerçevesinde sürdüren kadın tipinden açık bir biçimde ayrılır ve çok güçlü bir karakter olarak karşımıza çıkar. Güzelliği ise, evli olduğu hâlde genç bir erkeği peşinden koşturacak seviyededir.

Sarsenbay: Şolpan'ın kocasıdır. Hikâyede Şolpan'ın, kendisi uğruna her şeyi göze aldığı kişi olmasıyla, bir sözüyle Şolpan'ın çocuk sahibi olmak istemesiyle, sonradan Şolpan'ın ölümünde –hoca ile beraber- pay sahibi olmasıyla diyebiliriz ki Sarsenbay bu hikâyedeki “*yönlendirici kahraman*”dır¹³². Karısıyla konuşmalarında biraz patavatsız, sözünün nereye varacağını çok düşünmeyen biridir. Fiziksel özellikleriyle ilgili açık bir bilgi yoktur. Bunların dışında, kısır olması hikâyeyi çok farklı bir yöne sokar.

Azimbay: Şolpan'ın çocuk sahibi olmak için beraber olduğu gençtir. Henüz on sekiz, on dokuzundadır. Fiziksel olarak güçlü kuvvetli olan Azimbay aynı zamanda asil bir ailenin oğludur. Ne var ki aşk konusunda çok toydur: Yaşıtı genç kızları beğenmez ve arkadaşlarından öğrendiği ayartıcı sözlerle sürekli Şolpan'ın etrafında döner durur. Şolpan'ın çocuk konusunda fikrini değiştirmesi ile ilk gençliğinden beri hayalini kurduğu şeye kavuşur: Şolpan'la beraber olur. Bununla birlikte ruhsuz ve kaba birisi olarak tasvir edilen Azimbay, Sarsenbay'a yakalandıkları gün avılın arkalarına doğru kaçar ve böylece başına hiçbir bela gelmeden hikâyeden de çıkmış olur.

Temir Hoca: Tesadüfen geceyi o köyde geçiren, sadaka ve zekât toplayan bir hocadır. Şolpan'ın günahına karşılık tepesinden kırk kova su dökülmesi gerektiğini söyleyerek olay örgüsünü yönlendirir.

Nurjan: Sarsenbay'ın arkadaşıdır. Beş yıllık evli, iki erkek ve bir kız çocuk babasıdır.

¹³² İsmail Çetişli, age., s. 92.

Nurjan'ın babası, Sarsenbay'ın annesi, Badırak, Kadınlar ve Komşular: *Figüran karakterdirler, hikâyenin ve atmosferin gerçekçiliğini sağlamakla yükümlüdürler.*¹³³

2.4.4. Zaman ve Mekân

Hikâyede vaka zamanı, çok geniş bir aralığı kapsamaktadır. Şolpan ile Sarsenbay'ın evlendiği tarih belli olmamakla birlikte hikâye, Şolpan'ın çocuk istemediği evliliklerinin ilk üç senesi; Şolpan'ın Sarsenbay'dan hamile kalabilmek için çabaladığı sonraki beş senelik süreç ve bu sekiz yıllık kaba zaman diliminin ardından Azimbay ile beraber olduğu mayıs-eylül arasındaki dört-beş aylık zaman dilimi olarak üçe ayrılabilir. Bunların yanında, mayıs ayındaki bahar havası ile eylülün güz havası da zaman bilgisi olarak verilebilir. “Gece,” “gün”, “sabah”, “yarın” gibi kelimeler de günlük hayatın anlatımında zamana dair unsurlar olarak yer almaktadır.

Mekân olarak ise en geniş olarak bir Kazak köyünden (avılından) bahsedebiliriz. Bir Kazak köyünde geçen hikâyede yeri geliyor bir komşuda, Nurjan'ın evinde, misafir oluyoruz; yeri geliyor Sarsenbay ile beraber sabah erkenden şehre hayvan götürüyoruz. Mekânın Şolpan'ın bazen Sarsenbay ile bazen de Azimbay ile paylaştığı bir yatağa kadar daraldığı hikâyede, kışlak; ak otağ ve evlerin içleri mekâna dair diğer bilgiler olarak karşımıza çıkıyor.

2.4.5. Üslup, Anlatıcı ve Bakış Açısı

Hikâyenin farklı bölümlerini incelediğimizde, hikâyede birden fazla bakış açısı kullanıldığını görmekteyiz.

“Çocuk doğurursam şu güzel hayatım bozulur, diye düşünürdü Şolpan... Çocuk, kocası ile kendisi arasında bitmiş bir diken gibi gelirdi ona.

(...) Aylar ayları, yıllar yılları kovaladı. Şolpan'ın ‘Çocuk olmasın!’ dileği gerçekleşti. Fakat gerek tabiatta, gerek insan hayatında ve düşüncesindeki değişiklikler, hazırlık safhası sayılmazsa birdenbire ortaya çıkar. Değişiklik her zaman aniden olur.

¹³³ İsmail Çetişli, age., s. 93.

İki ay, üç ay güz diyoruz. İnsan, güzün gelmekte olduğun iki, üç ay boyunca hiç hissetmez. Bir anda, mesela bir gecede buruşuk yüzlü, sulu gözlü güzün geliverdiğini anlarız.

(...) Sarsenbay... Canı gibi sevdiği Sarsenbay... Sarsenbay, Şolpan'a eskisi gibi mi davranıyor? Neden eskisi gibi neşeli değil? Niçin devamlı düşünceli? İki yüreği birleştiren ipek gibi nazik aşk bağı kopmuş değil mi? Çocuğu batsın! Sütten ak bir aşkı, baldan tatlı bir hayatı ağılayan çocuğu batsın!"¹³⁴

Alıntıladığımız yukarıdaki kısımlarda sırasıyla *hâkim bakış açısı* ve kahraman bakış açısı (Şolpan) kullanılmıştır. Anlatımda zaman zaman anlatıcının araya girip kendi duygu-düşüncelerini ve kendi söylemini aktardığı, zaman zaman da kahramanların gözünden olayların yansıtıldığı hâkim bakış açısı ile kurgulanmış bu hikâye *çoğulcu bakış açısı* ile yazılmıştır diyebiliriz.¹³⁵

Olay kısımları sade ve görece düz bir şekilde anlatılırken; hikâyenin duruma doğru kayan bölümlerinde anlatıcı kendi görüşlerini ve yorumlarını da içeren daha yoğun bir anlatımı tercih etmiştir. Magjan Jumabay'ın folklordan ve toplumsal yaşama ait unsurlardan bolca yararlanması, hikâyedeki mevcut yaşam biçimini tasavvur etme konusunda okuyucuya büyük kolaylık sağlamaktadır.

2.4.6. Hikâyedeki Folklorik ve Çevresel Unsurlar

Sözlü kültür ürünlerinden yeri geldikçe faydalanılan hikâyede, “*balalı ev pazar balasız ev mezar*”, “*Hırsızlık et de mal kazan, oynaş bul da çocuk kazan*”, “*Kumadan kuma; köleden köle doğar*”, “*şeytanın saçı gibi uzamak*” gibi atasözü ve deyimlere rastlamaktayız. *Kur'an, Allah, sofu, hoca, suphanallah, Levhimahfuz, secde, dua, şaman, İblis, Ezazil, Âdem, kulun, ağıl, kuzu* gibi kelimeler de toplumsal yaşamı anlama noktasında önemli verilerdir.

¹³⁴ Şolpan'ın Günahı, Magjan Jumabay (Akt. Aşur Özdemir), age., s. 170-172.

¹³⁵ İsmail Çetişli, age., s. 108-111.

2.5. İliyas Jansügirov – Halayığın Ölümü¹³⁶

2.5.1. Olay Örgüsü

Hikâye, yazarı tarafından numaralandırılarak yedi bölüme ayrılmıştır, olay örgüsü de buna paralel olarak yedi bölümdür:

—İlk bölümde, halayık olan Alka'nın kısa bir tasvirinden sonra ailevi durumundan, hayat şartlarından, ailesinden ve kocası Kırıkbay'ın ölümünden bahsedilmektedir. Kırıkbay elli yaşında ölünce, Alka iki çocuğuyla 35 yaşında dul kalır,

—Kocasını öldükten sonra iyice Sandıbay'a bağımlı duruma düşen Alka, esas vazifelerinin yanında diğer angaryaları da görmek zorundadır, bazen çocukları Kasen ve Marjan, beyden ve ailesinden gördükleri eziyetleri annelerine şikâyet etseler de Alka, uslu olmalarını tembihlemekle yetinmek zorundadır,

—Aylar, yıllar geçmiş ve küçükler büyümüştür, Sandıbay'ın işlerini oğlu Jonkabay devralmıştır. Kasen artık büyükbaş hayvan sürülerine de çobanlık yapmakta ve “büyük hizmetçi” konumunda iken Marjan başlık parası ile kandırılıp Jonkabay'ın oyunu ile evlendirilmiştir; ne var ki Marjan'ın başlık parası karşılığında gelen hayvanlar yalnızca Sandıbay'ın sürülerini çoğaltmıştır. Alka, evlenip gittiğinden beri kızını görmemiştir,

—Bir yaz mevsiminde, askere adam alındığı haberi gelince Jonkabay yaşı tutmadığı hâlde hile yoluyla Kasen'i askere yazdırır. Ne kadar itiraz etseler de kandırarak aldatarak Alka ve Kasen'i susturur. Alka, kızının ardından oğlunu da bir daha görememek üzere kaybeder,

—Zaten kendini bildiğinden beri sıcak bir çorba tatmamış, bir döşek yüzü görmemiş olan Alka'ya, kocası Kırıkbay'ın ölümünün ardından aldatılarak iki çocuğundan da ayrı düşmek çok ağır gelir, bir hayli ihtiyarladığı için iş de görememektedir ve bir kış mevsiminde hastalanıp yatağa düşer. Artık Sandıbay ve ailesi de onu sevmemektedir, soğuk kış gecelerinde bir ateş yakıvereni dahi yoktur,

¹³⁶ Akt. Aşur Özdemir, age., s.193-197

—Alka, güçlü bir tipinin karla doldurduğu çatısız, yıkık eski kilerde, ateşler içinde yanarak hasta yatağında yatmaktadır; ölümle dirim arasında sürekli oğlunu sayıklamaktadır,

—Gece yarısı tipi hafifler ve kesilir, Alka hâlâ Kasen’i sayıklıyordur.
Halayık Alka, sabaha doğru son nefesini verir.

2.5.2. Hikâyenin Özeti

I

Alka, ihtiyar, zayıf bir kadındır. Ömründe güldüğü anlar sayılıdır; çok konuşmayan, konuşunca da güzel konuşan ama çoğunlukla kendi derdinden bahseden, sık görüştüğü birkaç kişi dışında kimsenin adını bile bilmediği – insanların kendisine sürekli “Sandıbay’ın halayığı” diye seslendiği biridir.

Alka’nın kocası Kırıkbay, Sandıbay’ın yanında hizmetçidir; Alka ise halayık olarak Sandıbay’ın ahırını temizler, hayvanlarına bakar, ocağını yakar ve daha pek çok günlük işleri hâlleder. Kırıkbay’ın elli yaşındayken ölümünden sonra 35 yaşındaki Alka, bir yaşındaki oğlu Kasen ve üç yaşındaki kızı Marjan ile bir başına kalır. Başlarını sokacak bir evleri, sırtlarına giyecek doğru dürüst kıyafetleri bile olmayan Alka ve çocukları, Kırıkbay’ın ölümüyle tamamen sahipsiz ve kimsesiz kalarak Sandıbay’a mahkûm olurlar.

II

Alka’nın esas görevi ateş yakıp yemek pişirmek, hayvanlara bakmak gibi işler olsa da; darı dövmek, koyun kırkmak ve göçleri idare etmek gibi işleri de üstlenir. Sandıbay’ın avılı güzleğe göçtüğü zaman Alka ağıl bekçiliği de yapar. Bu sıralarda eskileri yamama, sökükleri dikme işlerini de görür ve etrafına toplananların ısrarları üzerine bazen hikâyeler de anlatır.

Avıl kışlağa göçünce Alka’nın bekçilik görevi de biter, döşeğini getirip eski kilere serer.

Gün boyu işlere koşturmaktan göremediği çocuklarını da ancak gece olup herkes köşesine çekildiği vakit görebilir. Kilerde ateş yakıp çocuklarına sıcak bir şeyler içirdikten sonra onları yatırır, kendi uyumadan bir süre daha işlenir. Bazı akşamlar

çocuklar, Sandıbay'ın çocuklarından ve eşlerinden gördükleri eziyetleri annelerine şikâyet etseler de Alka'nın elinden çocuklarına uslu olmalarını, yaramazlık yapmamalarını tembihlemekten başka bir şey gelmemektedir.

III

Yıllar geçmiş, zaman değişmiştir. Defalarca bey seçilen Sandıbay artık her şeyden elini ayağını çekmiş, insanların saygı duyduğu bir “aksakallı” olarak yaşamına devam etmektedir. Ancak oğlu Jonkabay babasının yerindedir ve avılda her işe koşmaktadır.

Küçük bir kuzu çobanı olan Kasen artık büyümüş, yılmıç olmuştur. Alka her zamanki işleriyle meşgul olmaktadır. Marjan ise, başlık parası gelecek vaadi ile daha on üç yaşındayken Jonkabay'ın marifetiyle Sandıbay'ın küçük karısının bir yakınına, Kel Japar'a satılmıştır. Bahsi geçen başlık parasından Alka'nın bir şey gördüğü yoksa da, Sandıbay'ın ve birkaç yakınının malları birden çoğalmıştır. Alka, küçük kızının nereye gelin gittiğini bile bilmemekte, kendisinden hiç haber alamamaktadır.

IV

Aylar geçer, yine yaz gelir.

Askere adam alındığı haberi gelince, Jonkabay yaşı tutmamasına rağmen kendi avıllarından Kasen'i askere yazdırır. Yazıcı, Jonkabay'ın talimatıyla Kasen'in yaşını büyötmüştür. Kasen'i ve Alka'yı türlü yalanlarla kandıran Jonkabay ve Sandıbay, bir ay sonra döneceğini söylerler; yazıldıktan sonra artık sildirmek mümkün değildir, derler. Her ihtimale karşı da erkenden yola çıkıp avıldan şehre kadar Kasen'e eşlik ederler.

Fakat Kasen'den ayrılırken Alka'nın attığı çığlıkları kimse unutamayacaktır. Sanki hissetmiştir; bu, oğlunu son görüşüdür.

V

Kocası Kırıkbay'ın ölümü, kızı Marjan'ın bir meta gibi evlendirilmesi; üstelik bir daha da ondan haber alamaması, en son da oğlu Kasen'in gidişi Alka'ya çok ağır gelmiştir. Artık yaşı da hayli ilerlemiş olduğundan eskisi gibi çalışmamaktadır ve bu yüzden yanlarında sığıntı gibi yaşadığı Sandıbay ve ailesi de kendisini eskisi gibi sevmemektedir.

Sağlığı günden güne bozulan Alka, yılın sonuna gelindiğinde iyice elden ayaktan düşmüş; yatak diye yattığı kuru kamların ve ot yastığın üstünde tir tir titremektedir.

Bu hasta günlerinde kendisine bakacak ne Marjan'ı ne de Kasen'i yanındadır, üstelik ısınsin diye bir ateş yakarı dahi yoktur başucunda.

VI

Sabahtan beri yağmur yağdığı bir gün, akşama doğru kar fırtınası başlar. Tavansız kilerde, dört duvardaki deliklerden içeri dolan fırtına yüzünden, içerideki her şeyle ve başucundaki donmuş çorbayla beraber Alka da yavaş yavaş kara gömülmektedir.

Durumu gittikçe kötüleşen Alka'nın nefes alması zorlaşmaya başlar. Nefesleri kısılır ve hızlanır. Çadırın keçesine sarınmış kıvranırken solgun yüzünde gözleri yuvalarından çıkacakmış gibi büyür, etrafına bir şey aranır gibi bakmaya başlar. Kasen'i sayıklar:

“Ka-Ka-sen! Görecek miyim? Kasen'im?”

VII

Gece yarısıdır, herkes uyumuş; karlı bozkırda birkaç tavşandan başka hareket eden hiçbir şey kalmamıştır. Fırtına dinmişse de hâlâ karları biraz biraz savurmaktadır.

Alka artık son nefeslerini alıp vermektedir. Gücü yettiğince “Kasen!” diye sayıklar durur.

“Neredesin?”

“Bir göreyim...”

Yattığı yerden bir kere daha oğlunu çağırarak ister. Başaramaz. Acı ve derin bir “Ah!” çekerek son nefesini verir.

2.5.3. Şahıs Kadrosu

Alka: Hikâyenin başlığında belirtilen halayıktır. Başkahraman olan Alka, doğdu doğal boğazından sıcak bir lokma geçmemiş; sıcak bir yer görmemiş; genç yaşta iki çocuğuyla dul kalmış saf, kendi hâlinde bir hizmetçidir. Yalnızca yaptığı iş miktarınca sevilmiş, yanında çalıştığı beyden ve ailesinden türlü zulüm görmüş, iki evladını da onlar yüzünden kaybetmiştir. Çok sık görüştüğü yakın çevresi dışında kimsenin adını bile önemsemediği Alka, güçlü bir karakter olmanın ötesinde; hem anne olması hem de halayık olmasıyla Kazak toplumunda iki önemli tipin de temsilcisidir.

Sandıbay: Alka'nın karşısında hikâyenin diğer önemli unsurudur. Alka hizmetçi tipini temsil ederken Sandıbay da bey tipini temsil eder. Hikâyede çok etkin olmasa da oğlu ve ailesi aracılığı ile bey tipinin ve beylik sisteminin olumsuz yönleri anlatılmıştır.

Jonkabay: Sandıbay'ın oğludur. Asıl bey olan Sandıbay'ı çok fazla eleştirmeyen yazar, oğlu Jonkabay aracılığı ile Kazak toplumunda beylerin hizmetçilere ettiği eziyeti işlemiştir. Alka'nın önce kızından sonra da oğlundan ayrılmasına sebep olan düzenbaz Jonkabay, bir anlamda halayığın ölümünü hazırlamıştır. Hikâyede yönlendirici kahraman olarak yer almaktadır.

Kırıkbay: Küçüklüğünden itibaren Sandıbay'ın sadık hizmetçisidir. Elli yaşında ölümünden sonra karısı Alka ve çocukları Marjan ve Kasen çok zor günler geçirmiştir.

Marjan: Alka'nın kızıdır. Günlük işlerinde annesine yardım eder. On üç yaşında başlık parası gelecek vaadi ile kandırılıp evlendirilmiştir. Evlendiği günden sonra bir daha ailesini görememiştir.

Kasen: Alka'nın oğludur, Marjan'dan iki yaş küçüktür. Küçüklüğünden itibaren çobanlık yapmıştır. Yaşı tutmamasına rağmen Jonkabay'ın hilesi ile kâğıt üzerinde yaşı büyütülür ve askere gönderilir. O da ablası gibi, annesini bir daha görememiştir.

Kel Japar: Sandıbay'ın küçük karısının bir yakını, Marjan'ın evlendiği adamdır.

Nuriş: Sandıbay'ın çocuğudur, Kasen'e çok eziyet etmiştir.

Sandıbay'ın Küçük Karısı: Zaman zaman Marjan'ı tehdit eder ve döver.

2.5.4. Zaman ve Mekân

Hikâyenin yazıldığı yıl 1922 ve Jansügirov'un doğum yılı da 1894 olduğuna göre bu hikâyeyi 28 yaşında yazmış olduğunu söyleyebiliriz.

Kocası Kırıkbay ölünce Alka otuz beş yaşında dul, bir yaşındaki Kasen ile üç yaşındaki Marjan adlı iki çocuğu ise yetim kalmıştır ve Alka'nın kızı Marjan, kalın¹³⁷ gelecek diye kandırılarak on üç yaşında, gizlice yedi deve ile bir ata Sandıbay'ın küçük karısının yakını Kel Japar'a Jonkabay'ın marifetiyle satılmıştır. Buna göre, hikâyede Alka'nın uzak geçmişinden gelip öldüğü güne dek dayanan geniş zaman aralığını 19.

¹³⁷ Kalın: Gelin olacak kızın ailesine erkek tarafından verilen koyun, at, deve, para veya mal mülk; başlık parası; ağırlık.

yüzyılın son çeyreğinden alıp 1922'ye kadar genişletebiliriz. İşlenen toplumsal yapı itibarıyla daha önceki yıllara ait bir hikâyeye de olabilirdi ancak Sandıbay için söylenen şu cümle bizi bahsettiğimiz dönemde sabit kılmaktadır: *“Nikolay'ın seçimlerinde defalarca biy seçilen Sandıbay artık ‘makam ve mevki sevdasından vazgeçerek’ herkesin saygı gösterdiği bir aksakal oldu.”*¹³⁸ Burada bahsedilen Nikolay, 1894'te tahta çıkan ve 1918'de Bolşevikler tarafından öldürülene dek iktidarda kalan, Romanov Hanedanı'nın son çarı II. Nikolay'dır.

“Yaz yine geldi. Koyunlar kuzuladı, herkes kurut yapmakla meşgul...

*‘Askere adam alınıyormuş.’ deyince Jonkabay, Sandıbay'ın avılından yalkıcı Kasen'i yazdı. Kasen'in yaşı biraz küçüktü fakat Jonkabay'ın talimatıyla yazıcının kalemi bir darbeyle yaşını büyülttüverdi... Sandıbay ile Jonkabay, Alka ve Kasen'i bin türlü yalanla aldattılar. Önce, ‘Bir ay sonra gelirsin.’ dediler; sonra ‘Vazgeçmek istesen de faydası olmaz artık, yazıldın bir kere, yazılan yazıyı silmezler.’ diyerek korkuttular. Bir aksilik çıkmasın diyerek avıldan erken çıkararak şehre kadar götürdüler Kasen'i.”*¹³⁹

Yukarıdaki alıntıda bahsedilen askere adam almanın sebebi ise Birinci Dünya Savaşı olmalıdır; zira açıkladığımız üzere dönem olarak uyuşmakla beraber hikâyedeki yaz mevsimi ile Çarlık Rusya'nın savaşa girdiği Ağustos-1914 tarihi de örtüşmektedir.

Bütün mevsimlerle beraber aylar ve yıllar da zamana konu olurken zaman bilgisi yer yer bir güz sabahına, halayığın ölümünün tasvir edildiği son iki bölümde bir kış gecesine; hatta bir nefes verme anına kadar daralabilmektedir.

Mekân olarak yine geniş bir mekân bilgisiyle karşı karşıyayız. Bütün bir avıl bazen anlatıya konu olurken, yeri geliyor Kasen'i askere uğurlamak için yollara düşüyoruz; yeri geliyor soğuk bir kilerde Alka ve çocuklarıyla oturuyoruz; yeri geliyor bir çanakta donmuş çorba oluyoruz.

¹³⁸ İlyas Jansügirov, “Halayığın Ölümü” (Akt. Aşur Özdemir), age., s. 194.

¹³⁹ İlyas Jansügirov, “Halayığın Ölümü” (Akt. Aşur Özdemir), age., s. 195.

2.5.5. Üslup, Anlatıcı ve Bakış Açısı

Hikâye –iki cümlesi hariç- hâkim bakış açısı ile üçüncü tekil anlatıcı tarafından anlatılmaktadır. Yanız ilk paragrafın son cümlesi ile ikinci bölümün ilk paragrafının son cümlesinde Jansügirov, kahraman bakış açılı birinci tekil anlatıcı kullanmıştır:

“(…) Adının Alka olduğunu bizim gibi çok sık görüşenlerden başkası bilmez, diğer insanlar ona Sandıbay’ın Halayığı derlerdi.

(…) Alka’nın esas vazifesi ateş yakmak, yemek pişirmek, odun taşımak, hayvanları suvarmak gibi işler olmasına rağmen koyun kırkma, darı dövme, göç idare etme gibi işleri de görürdü. Alka, Sandıbay’ın avılı güzleğe konduğu zaman ağıl bekçiliği yapardı. Çocuklarını sarıp sarmalayıp ateşin başında bırakarak uzun sarı güz sabahlarında tezekleri toplar; devenin çulunu, koçun küyeğini¹⁴⁰, çobanların çarıklarını dikerdi. İşte böyle zamanlarda yanına oturup hikâye anlat diyerek biraz yalvardıktan sonra Alka Teyze, ağzımızın suyunu akıtarak uzun ve tatlı hikâyeler anlatırdı.”¹⁴¹

Şu durumda İlyas Jansügirov, hikâyesinde çoğulcu bakış açısı ve anlatıcı tekniğini kullanmıştır. Birinci tekil anlatıcı diliyle aktarılan bu iki cümle inandırıcılık konusunda hikâyenin kilit noktasıdır. Anlatıcı, bir şekilde Alka ile çok sık görüşmüştür, Alka’nın güzlekte ağıl bekçiliği yaptığı zamanlarda ateş başında anlattığı hikâyelerle büyümüş, hayatı boyunca onun çektiği sıkıntılara şahit olmuş ve nihayet ölümünü de görmüştür. Hikâyesi anlatılan kahraman ile anlatıcının son derece yakın olduğunu göstererek Jansügirov, okuyucuyu hikâyesine bağlamakta; gerçekçiliğine inandırmaktadır.

Alka ve ailesinden bahsedilen kısımlarda söylemler son derece müşfik iken Sandıbay ve ailesinden bahsedilen kısımlarda kalemin iyice sivrildiği “Halayığın Ölümü” adlı hikâyesinde İlyas Jansügirov, o yıllardaki Kazak toplumunun çarpık yapısını, zengin-fakir; efendi-köle ilişkisini büyük bir ustalıkla gerçekçi bir şekilde aktarmaktadır. Yedi bölüme ayrılan hikâyede özellikle Alka’nın ölümünün anlatıldığı son iki bölüm, mükemmel bir durum öyküsü örneği teşkil etmektedir.

¹⁴⁰ Küyek, vakitsiz çiftleşmeyi önlemek için koçun beline bağlanan özel keçeye verilen addır (Aşur Özdemir, age., s. 193).

¹⁴¹ İlyas Jansügirov, “Halayığın Ölümü” (Akt. Aşur Özdemir), age., s. 193.

2.5.6. Hikâyedeki Folklorik ve Çevresel Unsurlar

Hikâyede, “*güçten kuvvetten düşmek*”, “*yatağa düşmek*”, “*suratı asılmak*” deyimlerini görmekteyiz. Bunların, her ne kadar Türkiye Türkçesine aktarılırken eklenmiş olabilme ihtimali varsa da, biz kullandığımız metinde yer aldıkları için buraya almayı uygun gördük. Alka'nın ateş başında veya iş yaparken oturduğu yerden yanındakilere anlattığı hikâye ve masallar da sözlü edebiyat geleneğinin devam ettiğini gösteren önemli detaylardır.

Koyun kırkma, darı dövme, göç idare etme, güzlek, kışlak gibi dönemin yarı göçebe hayatına işaret eden motifler de bolca yer almaktadır.

Son Rus çarı II. Nikolay, onun düzenlediği seçimler, *aksakal*, Marjan'ın kaybına sebep olan erken yaşta zorla evlendirilme ve *kalın*, Kasen'in kaybına sebep olan askerlik ve savaş gerçekliği, *Sandıbay'ın küçük karısı* (çok eşlilik), Alka'nın hastalığının ölüm döşegine düştüğü sırada kullandığı *saman yastık ve kamış döşek*; hikâyedeki toplumsal yaşama dair pek çok bulgudan sadece birkaçıdır.

Geçimin sağlanmasında kullanılan koyun, deve, at (ya da yıldı) gibi küçükbaş ve büyükbaş hayvanların yanı sıra evcil hayvanlar da hikâyede yer almaktadır: *Alka karın altında, duvarları kedi girecek kadar deliklerle dolu olan çatısız kilerde hasta yatarken; bu tipide ona en yakın canlı, kilerin üstündeki ot döşeginde yatan sarı köpektir.*

2.6. Saken Seyfullin – İki Buluşma¹⁴²

2.6.1. Olay Örgüsü

—Anlatıcı olan kahramanımız, 1919 yılının bir yaz günü, Akmola ve Semey sınırındaki bir köye doğru yolculuk yapar,

—Köye gelir, büyük çadıra girer, selam verip oturur ve orada; babasının ille de zengin biriyle evlendirmek isteyerek kimselere layık görmediği, sonunda buradaki zengin beyle kuma olarak evlendirilen Cibek’i görür,

—Yemek yenip misafirler misafir odasına geçince, beraberindeki adamın bir ibrik su istemesiyle anlatıcı kahraman tekrar ev sahiplerinin yanına gider ve su ister, bu sırada Cibek de anlatıcıyı görür ve tanır,

—O gece hem Cibek hem anlatıcı için uzun bir gece olur, ikisi de geç vakte kadar uyuyamaz ve sabahın erken saatinde anlatıcı o köyden ayrılır,

—Bu hatıranın üzerinden iki yıl geçmiştir, 1921 yılında Sovyet hükümeti döneminde anlatıcı kahraman, bir Sovyet toplantısını yürütmektedir ve konuşması boyunca kendisini ilgiyle izleyen bir çift göz dikkatini çeker,

—Konuşmasının ardından, yürütme komitesi başkanına o kişinin kim olduğunu sorar; başkanın kısaca, kuma olarak evlendirildiği kocasından ayrıldıktan sonra delege seçildiğini ve şimdiki amacının ise okuyup kendini yetiştirmek olduğunu anlattığı o kişi Cibek’tir.

2.6.2. Hikâyenin Özeti

Hikâye bir hatıra ile başlar: 1919 yılının bir yaz günü, gün geceye dönerken kahramanımız Akmola ve Semey sınırında bir köye doğru yol almaktadır. Kolçak hükümeti iktidardadır; ancak Ejderhalı Bel diye anılan bu küçük coğrafyada kurulmuş beş altı köy her şeyden uzak, bağımsız birer devlet gibi, her çeşitten sahip olduğu zengin hayvan sürüleriyle kendi hâlinde yaşamaktadır. Kahramanımız bir yandan

¹⁴² Akt. Ömer Küçükmehtemoğlu, “Çağdaş Kazakistan Öyküsü”, age., s. 151-154.

hatırasını anlatırken bir yandan da Cibek'in kendisini nasıl tanımadığını kendi kendine tartışmaktadır.

Köye gelip çadıra girer, selam verip oturur. Büyük hanım usulen hâlini hatırını ve nereden geldiğini sorar, kısaca sohbet ederler; yolcu, kendisinin fabrikadan gelen işçi olduğunu söyler. Kör ışıktaki çadıra biri girip biri çıkmaktadır. O sırada ocağı yakmaya çalışan genç bir gelin kahramanımızın ilgisine takılır. Bu geline daha dikkatli baktığı zaman onun Cibek olduğunu anlar. Cibek, önceleri zengin iken sonradan fakir düşen Karsakbay'ın kızıdır. Babası Cibek'i zengin ve güçlü biri ile evlendirmek istemiştir. Karsakbay kızını fakirlere yakıştırmadığı gibi zenginler de Cibek'i beğendiği hâlde babasının fakir oluşundan dolayı onla evlenmeye yanaşmamaktadır.

Zamanında güzelliği dillere destan olan Cibek, nihayetinde zengin bir adamla kuma olarak evlenmiştir ve işte şimdi de onun çadırında ateş yakıp yemeği pişirmekle meşguldür. Biraz sonra da, dışarıda hizmetçilere bağırıp çağırarak şişman kocası çadıra gelip başköşeye oturur, yanındaki iyi giyimli biriyle sohbete dalar. Ocağın üstünde asılı kazanda yemek pişince Cibek kazanı olduğu yerden indirir, başköşede oturanların önüne yemeği koyar. Kahramanımız da yemeğe davet edilir, yemek yendikten sonra misafir odasına yatak yapılır, yatılır.

Kahramanımız, odaya yeni geçtikleri sırada aynı odada kaldığı bir başka adamın sabah namazına abdest almak için su istemesi üzerine kalkar, su bulmaya çıkar. Ev sahibi zengin odasına girer, o sırada adam ve ilk karısı ile beraber Cibek de oradadır. Kahramanımız su ve ibrik sorduğu zaman Cibek ilk defa onun yüzüne dikkatle bakar ve onu tanır. Misafir hemen su dolu güğümü alıp çıkar.

O gece her ikisi için de uzun olmuştur; Cibek bir odada kahramanımız bir odada, ikisi de sabaha kadar zor uyumuştur.

Aradan günler, aylar geçer. 1921 senesine gelindiğinde Kolçak hükümeti düşmüş, tekrar Sovyet iktidarı kurulmuştur. Cibek'i son gördüğü o günden bugüne kahramanımız Kazakistan'da ve Kazakistan dışında pek çok yerde bulunmuştur. 1921 yılında Kazakistan'ın bir şehrinde bir Sovyet toplantısını yönetmektedir. Toplantıda konuşmasını yaptığı sırada gözlerini kendisinden ayırmayan bir kadın dikkatini çeker. Konuşmasını bitirdikten sonra beraberindeki yürütme komitesi başkanına o kadının kim olduğunu sorar. O kadın, Burjık adlı zengin bir adamın ikinci karısı iken o yıl

kaymakamlık seçimlerinde halkın önünde kocasından boşanmıştır. Sonrasında delege olarak seçilmiştir ve işte şimdi orada bulunmaktadır. Şimdiki amacı ise okuyup tahsilini ilerletmektir.

O kadın Cibek'tir. Babasının zoruyla evlendiği adamdan şartlar elverdiği an boşanmıştır ve Sovyet politikalarıyla beraber hayatında yeni bir sayfa açılmaktadır. O hâlde bahtı açık olsunur!

2.6.3. Şahıs Kadrosu

Anlatıcı Kahraman: Hikâyede baştan sona her aşamada etkin olan, asıl kahramandır. İlk bölümde Kolçak döneminde üstü başı perişan bir fabrika işçisi şeklinde tasvir edilirken ikinci bölümde yani Sovyet döneminde parti toplantılarını yöneten önemli bir kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sırada, 1919'dan 1921'e kadar yurt içinde ve dışında pek çok yer görmüştür.

Cibek: Kazak toplumundaki genç kadınları temsil etmektedir. Çok güzel olduğu için kendisiyle evlenmek isteyen de çoktur; ancak babası onu zengin biriyle evlendirmek ve böylece kendisi de zengin olmak istemektedir. Sonunda zengin bir adamla kuma olarak evlendirilir. Sovyet iktidarı yerleştikten sonra kocasından boşanarak siyaset ve eğitim alanlarına yönelir. Sabırlı, idealist ve çalışkandır. Yazarın ideolojisini ve iletmek istediği mesajı yüklediği karakterdir ve tam anlamıyla başarılı bir *yuvarlak kahraman*¹⁴³ örneğidir.

Cibek'in Kocas: Anlatıcı kahramanın gecelediği köyün muhtarıdır. Kazak toplumundaki zengin bey / ağa tipini temsil etmektedir ve yazarın ideolojisi doğrultusunda çirkin tarafları ön plandadır: Şişman, çirkin ve saygısızdır. Sürekli olarak yiyip içerken ve eşleri kendisine hizmet eder hâlde tasvir edilmektedir.

Kahramanın Oda Arkadaşı: Hikâyede öne çıkan bir görevi yoktur; ancak yönlendirici kahraman olarak, abdest almak için su getirmesini buyurarak kahramanın Cibek'in bulunduğu odaya gitmesine ve Cibek'in onu görüp tanınmasına sebep olması açısından önemlidir.

Yürütme Komitesi Başkanı: Cibek'in radikal değişimini anlatan kahramandır.

¹⁴³ İsmail Çetişli, age., s. 91.

Diğer Kişiler: Zengin ev sahibinin ilk karısı, hizmetçiler.

2.6.4. Zaman ve Mekân

Hikâye, 1919 ve 1921 yılları arasında geçmektedir. Önce 1919 yılında Menşevik güçlerin iktidarda olduğu Kolçak yönetimini temsil eden bir manzara ile; ardından 1921 yılında Sovyet iktidarını temsil eden bir manzara ile karşılaşmaktayız. Kolçak iktidarı yıllarındaki sosyal yaşam beylik düzenidir; bir bey ve etrafında ona pervane dönen insanlar vardır, hikâyenin odak noktasındaki Cibek beyin kuması durumundadır. Ancak Sovyet iktidarı döneminde Cibek kocasını boşar ve köle hayatından kurtularak hem yönetimde etkin duruma gelir hem de bilgisini görgüsünü ilerletir. Detay olarak, ilk bölümde 1919 yılında mevsim yazdır ve bir yaz akşamı ile o akşamın gecesi anlatılmaktadır; ikinci bölümde ise bir toplantı günüdür.

Mekân bilgisi olarak, ilk bölümdeki hatıra, Ejderhalı Bel ve çevresindeki köylerde geçmektedir. Merkezî yönetime uzak olan bu köylerden birinde bir çadırda geceyi geçirdikten sonra ikinci bölümde Kazakistan'ın bir şehrinde gerçekleşen Sovyet toplantısına gitmekteyiz.

Bu hikâyesinde Seyfullin, zaman ve mekân unsurlarını da ideolojisine hizmet edecek biçimde ustalıkla kullanmaktadır. Kolçak iktidarının getirdiği köy hayatı ve sosyal yaşamın ardından Sovyet iktidarının hâkim olduğu ikinci bölümdeki mekân büyük bir Kazakistan şehridir ve sosyal yaşama dair unsurlar da çok daha üstündür.

2.6.5. Üslup, Anlatıcı ve Bakış Açısı

Hikâye, kahraman bakış açısı ile birinci tekil anlatıcı tarafından anlatılmıştır. Hikâyesini “ben” diliyle daha etkili kılan Saken Seyfullin, siyasi açıdan dar bir süre sayılabilecek iki-üç yılda sırayla iktidarda bulunan iki zıt yönetimin karşılaştırmasını yapmakta ve Kolçak yönetimine karşı Sovyet yönetimini övmektedir. Başkahraman olan anlatıcı, Kolçak döneminde üstü başı perişan hâlde bir zenginin evinde misafir olarak kalırken; Sovyet dönemine gelindiğinde, pek çok yer gezip görmüş ve toplantıları yöneten saygın bir kişi durumuna gelmiştir. Fakat asıl önemli nokta

Cibek'in durumudur. Kazak toplumunda genç kadınları temsil eden Cibek, Kolçak döneminde babasının isteği ile bir zenginle –üstelik ikinci karısı olarak- evlendirilip ona hizmet etmek durumunda iken; Sovyet yönetimi geldikten sonra kocasından boşanmıştır ve güçlü bir kadın olarak yönetime katılmıştır, aynı zamanda eğitimine devam etmektedir.

Zengin bey için kullandığı “*porsuğun kemirdiği ağacın kökü gibi kara*”, “*davar iti gibi (hırlayıp ...)*” örneklerinde gördüğümüz üzere benzetmelerden de faydalanarak yazdığı *İki Buluşma* adlı hikâyesini Seyfullin, Cibek gibi diğer kadınların da en kısa zamanda özgürlüklerine kavuşmalarını dileyen bir temenni ile bitirir; bu anlamda erken dönem ideolojik Sovyet edebiyatında başarılı bir örnek eser vermiştir.

2.6.6. Hikâyedeki Folklorik ve Çevresel Unsurlar

Hikâyenin girişinden aldığımız aşağıdaki cümleler, gerek Ejderhalı Bel ve çevresini gerek anlatıcı kahramanı çok iyi bir şekilde betimlemektedir:

“Cibek beni tanımadı. Tanıması da imkânsızdı. Yaz günü, kızıl güneş dağı aşır batarken ben, Ejderhalı Göl olarak bilinen yamaçlı gölün üst başında yaşayan zenginin köyüne gidiyordum. Ejderhalı Bel, o kadar da yüksek değildi; tepeli dağın doğu tarafındaydı. Ejderhalı Bel'in etrafına yerleşmiş beş altı köy var, hepsi de zengin köyler. Her köyün biner tane koyunu var. Sürü sürü atları var. Her köyün karşısında mallar ağır ağır yayılıyordu. Koyunlar kuzularla birlikte meleşip koklaşarak otluyorlardı. Sığırlar küçük sürüler hâlinde dağınk yayılıyor bir kısmı da sakın bir şekilde yatıyordu. Bir sürü deve çökmüş, dinleniyordu. Yaylada kişneyerek kara kurt gibi kaynayıp yayılan at sürüleri görünüyordu.”¹⁴⁴

Pastoral bir çerçeve içinde kahramanın yolculuğunun ve çevresinin anlatıldığı bu paragrafta, “Ejderhalı Göl” ve “Ejderhalı Bel” olarak anılan coğrafyaların bir ejderha efsanesine konu olduğu anlaşılmaktadır.

“Yayayım, kolumda asa, başımda kötü kuzu derisinden tumak, ayağымda eski asker çizmesi, üstümde eski koyun derisinden pantolon ve eski püskü yırtılmış mavi

¹⁴⁴ Saken Seyfullin, “İki Buluşma” (Akt. Ömer Küçükmehtetoğlu), age., s. 151.

kumaş çapan var. Belimde eski, kirli paçavralaşmış bel yağı var. Cibek beni nerden tanısın?"¹⁴⁵

Bu tasvirde ise, hem dönemin toplumsal yaşamına dair hem de bir işçinin giyim kuşamına dair birçok bulguya rastlamaktayız. Kahramanın kıyafetlerinde, ağırlıklı olarak hayvancılıkla geçinen göçebe bir kültürün izlerini sürmek hiç de zor değildir.

Kiyizüy, yemek kazanı, kızıl yelekli genç gelin, ocakta tezek yakmak, abdest almak, güğüm, ibrik, kımız, namaz, kulüp binası, kaymakam seçimleri; hikâyedeki toplumsal yaşamı yansıtan diğer önemli motiflerdir.

Hikâyedeki en önemli unsur elbette *kuma geleneği*dir. Genel olarak geri kalmış feodal toplum yapılarında görülen bu gelenek, kadını bir birey olarak tanımayan toplumlarda görülür. Hikâyenin özellikle ilk bölümde çeşitli yönleriyle ele alınan, genç kızların kuma olarak evlendirilmesi geleneği ve Cibek'in kumalığı, ikinci bölümde Sovyet dönemine gelindiğinde yazar tarafından derhâl kaldırılır ve Cibek'in geçmiş kaderini paylaşan bütün kadınlar için de aynı temenni paylaşılır.

¹⁴⁵ Saken Seyfullin, "İki Buluşma" (Akt. Ömer Küçükmehtemoğlu), age., s. 151.

2.7. Saken Seyfullin – Omar¹⁴⁶

2.7.1. Olay Örgüsü

—Omar'ın, içinde yetiştiği ortamın ve ailesinin tasviri yapılır, Omar'ın zengin mujiklerle¹⁴⁷ olan yakın ilişkisi ve kurnazlığı ile kendisini ve ailesini nasıl zengin ettiği anlatılır,

—Omar, Meşke'nin tüfeği ile avlanırken yanlışlıkla İymankul'un devesini vurur,

—İymankul'un oğlu, Omar'ı mahkemeye verir ve hâkim Stepan, Omar'ı mahkûm eder,

—Hâkim Stepan'ın, Omar'ın yakın dostu İvan'ın kızı Anna'da gözü olduğu bilinmektedir, Omar, Anna'yı kullanarak Stepan'ı aldatır ve kendine borçlu duruma getirir,

—Sonunda Hâkim Stepan, Omar'ın cezasını unutmak zorunda kalır.

2.7.2. Hikâyenin Özeti

Uzun boylu, iri yapılı olan Omar, küçük yaşlarından itibaren, Kazak topraklarına yerleşmiş Rus göçmenlerle iç içe büyümüştür. Ailesi sığır çobanlığı yapan Omar, çocukluğundan beri zengin Rus ailelere işlerinde yardım etmiş ve böylece Rusça öğrenmiş, kendi çapında mal mülk edinmiş, ailesini de kalkındırmıştır. Günden güne elini güçlendiren Omar; bazen Domuzlu İvan gibi zengin Rus dostlarına güvenerek kendi köylülerinden haraç mal almaya bile başlar. Gerek çalışarak gerekse çeşitli hilelerle edindiği zenginlik sayesinde ailesini de çobanlıktan kurtarır ve ailesi, Rus köyüne komşu olan kendi köylerine dönerek tarımla uğraşmaya başlar. Omar ise Rus dostlarıyla bağıni koparmaz, Şodır'ın evinde kalmaya devam eder ve bu sırada Meşke'nin işlerini de görmeyi ihmal etmez. Bir iki yıl sonra ise bu işi bırakıp başka işlerle meşgul olmaya başlar.

¹⁴⁶ Akt. Aşur Özdemir, “Kazak Edebiyatında Hikâye”, age., s.187-190

¹⁴⁷ Mujik: Rus köylüsü

Her ne kadar artık onların işlerini görmüyorsa da zengin Rus dostlarıyla ilişkisini kesmeyen Omar, onlarla sık sık görüşür. Meşke'ye yardım ettiği gibi babasına da yardım eder, eskiden olduğu gibi Meşke'nin av tüfeğiyle kuş avlamaya çıkar. Ancak bir gün av sırasında yanlışlıkla İymankul isimli bir Kazak'ın devesini vurur. Deve birkaç gün sonra ölür ve İymankul'un oğlu, Omar'ı mahkemeye şikâyet eder. Hâkim Stepan, Omar'ı suçlu bulur ve hapis cezasına çarptırır; Stepan ile İymankul'un arası iyi olduğu için de hâkimin kararı hiçbir şekilde değişmez.

Hâkim Stepan'ın, Domuzlu İvan'ın kızı Anna'da gözü olduğu herkesçe bilinmektedir. Omar'ın İvan'ın evinde kaldığı bir gece, ev halkı bir bir uykuya dalar, Omar da herkesle bir yatar. Gecenin ilerleyen saatlerinde sokakta bir gölge belirir, ay ışığında bir sağa bir sola gizlenerek İvan'ın evine gelir. Kilidi açık kapıdan sessizce içeri süzülür, Anna'nın yatağına sokulur. Bir iki seslendikten sonra Anna uyanır ve korkuyla Omar'a seslenir. Telaşlanan Stepan kapıya yönelir fakat Omar hemen kalkıp onu yakalar. Biraz boğuşurlar, İvan kalkıp yataktan inerken Omar adamı bırakır, Stepan kaçır. Omar arkasından koşar, evin uzağında tekrar yakalar, kurtulamayacağını anlayan Stepan şaşkınlıkla Omar'a yalvarır, benim, tanımadın mı, der. Omar da yalandan şaşırır, tanıyamadım, hemen kaç buradan der ve adamı gönderir.

Omar evin önüne döndüğünde gürültüye uyanan komşu mujikler de orada toplanmıştır. Tüh, der Omar, hırsız kaçırırım. Kalabalık da, hırsızmış diye söylene söylene dağılır.

Ertesi gün Omar, Stepan'a gider. Hâkim Stepan hiddetle Omar'a saldırmaya başlar: “Düzenbaz, hani kız gelsin demiştin, yalancı, kandırdın beni, it Kırgız,” diye bağırır, ağzına geleni söyler. Omar ise gayet sakin bir tavırla: “Hayır, Anna sizi tanıyamamış, hırsız sanıp korkmuş, o öyle bağırınca ben de başkası zannettim. Küfretmeye devam ederseniz Kazaklara ve Kazakistan'a sövüyor diye en üst makama sizi şikâyet ederim; dün geceki kepezeliğinizi de bir bir anlatırım,” der, “hem, en başında benle anlaşsaydınız dün geceki olay hiç yaşanmazdı.”

O günden sonra Hâkim Stepan, Omar ile dost olur. İymankul'un oğlunun şikâyet dilekçesi de kendiliğinden unutulur gider.

2.7.3. Şahıs Kadrosu

Omar: Hikâyede asıl kahraman, başkahramandır. Kazak'tır ancak daha çok Rus göçmenlerle bir arada büyümüş; onların dilini, yaşam şeklini benimsemiş, önemli ve zengin kişilerle dostluk kurmuş akıllı bir gençtir. Fiziksel olarak da güçlü kuvvetlidir. Yoksul bir çobanın oğlu olarak büyümüş ancak kurnazlık ve dalavereyle mal mülk sahibi olmuştur: *Bir sene, kazdığın yer ocağına arabam düşüp kırıldı diyerek Mavsımbay adlı adamdan bir koyun almış; daha evvelden de karnına çitin kazığı geçti ve buzağım öldü diyerek Kuljan isimli Kazak'tan da bir dana almıştır.*¹⁴⁸ Hikâyeye konu olan olayda da yine sinsi bir planla başındaki beladan kurtulmuştur.

İymankul ve Oğlu: Omar'ın, Meşke'nin tüfeği ile avlanırken yanlışlıkla vurduğu devenin sahibidirler. İymankul'un oğlu, devesini öldürdüğü için Omar'ı mahkemeye verir. Bu olaydan sonra Omar'la kavga ederler ve başı yarılır. Ancak geri adım atmaz ve bu olayı da şikâyet dilekçesine ekler. Hikâyede yönlendirici kahraman olarak yer alır.

Hâkim Stepan: Omar'dan sonra ikinci önemli kişidir. Yazarın adalet eleştirisini yüklenen karakterdir. Anna'ya olan düşkünlüğü yüzünden mesleki ahlakından taviz vermek zorunda kalmıştır. Diğer taraftan, o kadar da ahlaklı bir hâkim değildir. Omar'ı mahkûm etmesi ve kararından dönmemesi ile hikâyedeki diğer yönlendirici kahramandır.

Domuzlu İvan: Omar'ın yakın dostu ve Anna'nın babasıdır. İvan'ın evi, pişmiş tuğladan yapılmış, giriş ve büyük bir odadan oluşan bir mujik evidir.

Anna: İvan'ın kızıdır. Güzel, alımlı bir kızdır. Omar'ın Stepan'a kurduğu tuzakta yem olarak kullandığı kişidir.

Omar'ın Ailesi: Ana-babası, küçük kardeşi ve bacısı, köyün hayvanlarını güderek çobanlıktan geçinen bir ailedir. Zaman içinde Omar zenginleyip güçlendikçe çobanlığı bırakırlar, babanın köyüne dönerek tarımla ve kendi işleriyle uğraşırlar.

Diğer Kişiler (Omar'ın arkadaşları): Şodır, Meşke, Mekeyle.

¹⁴⁸ Aşur Özdemir, age., s. 187.

2.7.4. Zaman ve Mekân

Hikâyenin 1927 yılında yazıldığını bilmekteyiz.¹⁴⁹ Hikâyede dönem ile ilgili herhangi bir ipucu verilmemektedir; buna karşın Sovyet ideolojisine ters olarak Rus ve Kazak ayrımı keskin bir biçimde verilirken, Omar'ın yolsuzluklarını ve bir hâkimin kendini düşürdüğü zayıf durumu görmekteyiz, bu yönüyle devrimden önceki 19. yüzyıl Kazakistanından bir hikâye anlatılmaktadır. Bu düşüncemizi destekleyen bir başka ayrıntı ise hikâyedeki *Berdana* marka tüfektir. Bu tüfek 1868'de üretilmiş olup 1870 yılında hizmete girmiştir. Her ne kadar sivil kullanıma düşmesi zaman alacaksa da Sovyet döneminde kullanımı çok nadirdir; tüfeğin tarihine baktığımızda, son olarak Ekim Devrimi Savaşı'nda ve ardından -sınırlı bir sayıda olmak üzere- 1939-1940 kışında Finlandiya ve Sovyetler arasındaki Kış Savaşı'nda kullanılmıştır.¹⁵⁰ Berdana'nın yerini, 1891 yılında *Mosin-Nagant* almıştır ki bu tüfek Berdana'ya göre çok daha ucuz, yaygın ve pratiktir, yani sivil erişime ve kullanıma daha müsaittir.¹⁵¹ Yine de bu tüfek ayrıntısı çok zayıf ir delil olacaktır. Ancak hikâyedeki toplumsal unsurlar Sovyet döneminden ziyade daha çok 19. yüzyıl sonlarına, Rusların Kazakistan'a tamamen yerleştiği zamanlara işaret etmektedir.

Dönemden çıkıp hikâyede kurgulanan vaka zamanına geçecek olursak, geniş bir zamana yayılan hikâyenin başlangıcında, Omar'ın ve çevrenin tasvir edildiği kısımlarda Omar'ın çocukluk yıllarından; o yıllarda komşu Rus çocuklarla nasıl vakit geçirdiğinden bahsedilmektedir. Sonrasında daha yakın bir geçmişte Omar'ın çalışıp kendi kendine yettiği, hatta ailesine de yardım ettiği gençlik zamanlarına geldiğimiz kısma kadar geçmiş zamanın hikâyesi söz konusudur. Omar'ın kuş avlamaya çıktığı günden itibaren ise zaman aralığı daralır. Omar'ın İymankul'un devesini vurması, İymankul'un oğlu ile kavga etmesi, onun mahkemeye gidip Omar'ı şikâyet etmesi, Hâkim Stepan'ın Omar'ı cezaya çarptırması, Omar'ın Stepan'a oyunu ve arkasından Stepan ile konuşması; metinde çok açık bir zaman bilgisi yoksa da, hepsi birkaç gün

¹⁴⁹ Aşur Özdemir, age., s. 45

¹⁵⁰ https://en.wikipedia.org/wiki/berdan_rifle, erişim tarihi: 16.04.2016

¹⁵¹ https://en.wikipedia.org/wiki/mosin_nagant, erişim tarihi: 16.04.2016

içinde olur. Hikâyedeki en çarpıcı kısım; Hâkim Stepan'ın İvan'ın evine, Anna'ya gittiği gecedir. En genel zaman ifadesi olarak, “*vakit güz başlangıcıdır.*”¹⁵²

Mekân ise –elbette Kazak topraklarında bir mujik köyü olmakla beraber- bir yataktan ilçeye kadar geniş bir alana yayılmış durumdadır. O gece Omar'ın da misafir olduğu İvanların yatakları ve evleri en dar mekânlar iken; mahkeme, sokak, kır, köy, ilçe şeklinde mekân bilgisini genişletebiliriz. Mekân, Omar'ın karakterinin şekillenmesinde en önemli rolü oynamaktadır. Zira Omar, bir Kazak olarak bir mujik köyünde Ruslarla beraber büyümüştür ve onların dilini, kültürünü, yaşam biçimini görüp öğrenerek diğer Kazaklardan üstün bir konuma gelmiş; hem kendini hem ailesini düze çıkarmış; kendini de açığöz ve uyanık olarak yetiştirmiştir.

2.7.5. Üslup, Anlatıcı ve Bakış Açısı

Hikâye hâkim bakış açısı ile üçüncü tekil anlatıcı tarafından anlatılmaktadır. Seyfullin'in samimi üslubu sayesinde akıcılık ve merak unsuru son kelimeye kadar sürmektedir, öyle ki; böyle toplumsal bir konuda didaktik sıkıcılık tehlikesi son derece yüksek iken, yazar sanki başkahraman Omar kendisinin arkadaşmış da onun bir övgüsünü yapıyormuş gibi olan biteni anlatır. Tüm kahramanlara karşı satır aralarındaki alaycı tavırlar hikâyenin mizah örgüsünü oluşturmaktadır. Seyfullin'in Omar hikâyesi için “ironik bir yergi” tanımını yapabiliriz.

2.7.6. Hikâyedeki Folklorik ve Çevresel Unsurlar

Hikâyede “*bülbül gibi şakımak*”, “*milleti ayağa kaldırmak*” gibi deyimlere rastlamaktayız.

Omar'ın “*Ruslar gibi giyiniyor, mavi kasketini gözünün üstüne kadar indiriyor, fanilanın üstüne kırmızı düğmeli gömleği çekiyor ve köyde elleri cebinde dolaşıyor*”¹⁵³ olması, sosyal yaşamda özenilen tip olarak Rusların Kazaklara karşı baskın olduğunu göstermektedir.

¹⁵² Saken Seyfullin, “Omar” (Akt.: Aşur Özdemir), “Kazak Edebiyatında Hikâye”, age., s. 189.

¹⁵³ Saken Seyfullin, “Omar” (Akt.: Aşur Özdemir), “Kazak Edebiyatında Hikâye”, age., s. 187.

Kazaklarca kullanılan kısaltma şekillerinden, Omar Ağa(bey) sözünün kısaltması olan “*Omarke / Omarake*” tabirinin iki yerde kullanılması; üstelik ikisinde de Kazak birileri tarafından değil Ruslar tarafından en heyecanlı anlarda kullanılması, Kazakların mujiklerden olduğu kadar mujiklerin de Kazak kültüründen etkilendiğini göstermesi bakımından dikkat çekmektedir.

“Ana babası, küçük kardeşi ve bacısı barakalarını yıkıp kurumlu keçelerini toplayarak kağnyaya atıyorlar; sığırın birini arabaya koşuyorlar, diğerine ise kalan eşyaları yükleyerek köye yakın bir yere geliyorlar ve köyün bir sürü sığırını güdüyorlardı.¹⁵⁴” ifadeleri Omar’ın ailesi üzerinden döneme ait yoksul Kazak ailesinin portresini çizmektedir.

İvan’ın “*Domuzlu İvan*” olarak anılması elbette mal varlığını göstermek için olduğu kadar onun Hristiyan ve Rus olduğunu da vurgulamaktadır. Hz. Meryem ve Hz. İsa ikonası da İvan’ın evindeki ayrıntılardandır. Hristiyan İvan’ın domuzlarının karşısında ise Kazak İymankul’un devesi vardır. Böylece domuz ve deve üzerinden Hristiyanlık ve Müslümanlık tezat unsuru olarak kullanılır ve Rus ve Kazak ayrımı ortaya konur.

¹⁵⁴ Saken Seyfullin, “Omar” (Akt...: Aşur Özdemir), “Kazak Edebiyatında Hikâye”, age., s. 187.

2.8. Muhtar Avezov – Yetim¹⁵⁵

2.8.1. Olay Örgüsü

—10 yaşındaki Kasım, bir buçuk yıl önce ana-babasını, onlardan altı ay sonra da nenesini kaybeder,

—Bir yakını, kimi kimsesi kalmayan Kasım’ı; İsa adında bir akrabası yanına alır,

—Çocukları çok ancak malları az olan İsa ile hanımı Kadişa, çok geçmeden Kasım’ın babasından kalan mallarını sahiplenirler; Kasım’ı ise sürekli çalıştırır, her işe onu koşarlar,

—Günden güne gördüğü eziyetin ve yediği dayağın şiddeti artan Kasım, yine dayak yiyip evden kovulduğu bir gün yerden kapıldığı bir taşla İsa’nın bacağını kırar ve obadan kaçır,

—Geceleyin, dağın eteklerindeki ana-babasının mezarına gitmek üzere yola düşer,

—Gecenin içinde bozkırda, küçüklüğünden beri etraftan duyduğu cinli perili hikâyeleri düşünüp korkarak; korkusunu bastırmak için şarkılar söyleyerek ilerler,

—Karanlık tepelerden, 10 yaşındaki Kasım’ın bozkırda yürüdüğü istikamet ters yönüne doğru, Ulu Dağ’ın içlerine doğru üç atlı yol almaktadır,

—Üç atlı, küçük Kasım’ı; bir ağaca kaskatı dayanmış hâlde, ölmüş bulurlar.

2.8.2. Hikâyenin Özeti

Serin bir yaz akşamıdır. Karanlık ve sessiz akşamda, Ulu Dağ’ın eteklerinden püfür püfür bir rüzgâr esmektedir. Kapkara bulutlarla kaplı gökyüzünde ara ara çakan şimşekler ortalığı bir anlık aydınlatır, sonra yine her şey karanlığa gömülür. Batı tarafta, uzaklardaki karanlık tepelerden Ulu Dağ’ın içlerine doğru üç atlı gelmektedir. Bu esnada bozkırda şarkı duyulur. Bir delikanlının, doğanın dilini keşfetmişçesine sesini bir

¹⁵⁵ Bu hikâyede iki farklı kaynaktan faydalandık: 1 – Akt. Mustafa Öner, TDK Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, Sayı: 5, Bahar-1998, s. 258-287.; 2 – “Muhtar Avezov Hikâyeler”, çev. Zeyneş İsmail – Ahmet Güngör, red. Özkan Güngör, Bilig Yayınları, Ankara, 1997, s. 22-30.

alçaltıp bir yükselterek söylediği şarkı, soğuk ve renksiz bozkırda neşeden uzak; sabrın, batan güneşin ve ayrılığın şarkısıdır.

Atlı gençler, ıssız gecede dağları tepeleri aşıp var olan tek yolu takip ederek dağın öbür tarafına ulaşmaya çalışmaktadır. Aynı gecede, onların karşı yönünden küçük bir çocuk da aynı yolda yaya ilerlemektedir. Çocuğun yüzündeki derin kederde, yüreğini saran endişenin izleri vardır.

Bu çocuğun adı Kasım'dır. On yaşındaki Kasım, bir yıl evvel nenesini kaybetmiştir. Ondan altı ay evvel de ana-babasını kaybetmiş olan Kasım'ın hayatta artık hiçbir dayanağı kalmamıştır. Nenesinin ölümüne ana-babasının ölümünden daha çok üzülen Kasım, nenesi son nefesini verene kadar onun ayakucunda oturmuştur. Nenesi de bundan sonra zavallı torununun çekeceği çileyi, karşılaşacağı zorlukları düşünmüş; son nefesine kadar Tanrı'ya, akıl baliğ olana kadar Kasım'a merhamet göstermesi için dua etmiştir. Son nefesini verirken de zorlukla bütün gücünü toplamış, küçük Kasım üzülmeyin diye yüzünde gülümsemeyle gözlerini yummuştur. Anne ve babasının ölümünde için için ağlayan Kasım, nenesi öldüğünde ciğerini parçalarcasına ağlamıştır. Konu komşu nenesinin cenazesini evden çıkarırken küçük Kasım, ancak büyük bir insanın yakabileceği bütün ağıtları yakmış; nenesinin tabutu başında hıçkırarak haykırmıştır:

—Neneciğim! Beni kime bırakıp gidiyorsun? Niçin beni de götürmüyorsun da bu dünyada tek başıma bırakıyorsun? Ben şimdi gerçekten zavallı bir yetim mi oldum?

Kasım koca dünyada artık tek başına kalmıştır. Nenesinin başında ağladığı günden sonra, ne zaman bir değneğe yaslanıp ailesine ağlasa; ne zaman uykuya dalıp bir rüya görse daima onlar gözünün önüne gelir. Anne ve babası, “Biz dirilip geldik işte, bundan sonra hep seninleyiz. Artık yalnız değilsin, artık ağlamayacaksın.” der. Kasım biraz nazlanır, nenesinin göğsüne kapanır ve “Beni neden ağlattın?” diyerek sitem eder. Uyandığında ise bütün bunların bir rüyadan ibaret olduğunu fark eder, yine de uzun bir süre kendine gelemez.

10 yaşındaki Kasım için günler bütün zorluğuyla geçmektedir. Yakını olduğunu söyleyen İsa adındaki bir adam Kasım'ı yanına alır. Kasım'ı ve babasından kalan otuzdan fazla koyun ve on kadar da büyükbaş hayvanı teslim ederken oba halkı İsa'ya, “Yetimin malına hıyanetlik etme! Çocuğu kendi çocuğun gibi yetiştir, adam et. Onu

sakin ağlatma!” diyerek ikaz eder. İsa ile karısı Kadişa’nın çocuğu çok; malı ise yoktur. Kasım’ı yanlarına alır almaz babasından kalan mallarını da sahiplenirler.

Kasım, geceleri yattığı yerden İsa ve Kadişa’nın konuşmalarını duyar; babasından kalan hayvanları ne zamana nasıl pay ettiklerini burnunu çeke çeke dinler. Çevredeki kadınlar da bir yandan malına sahip çık, malını yiyorlar diyerek Kasım’ı sıkıştırır. Bütün bunlara dayanamayan Kasım artık her şeyi içine atmaya başlamıştır. Zaman zaman, “Ben yetim değil miyim? Benim malımı yiyen vebal altında kalmaz mı!” diye ağlıyor; ancak bu yakarışlar İsa ve Kadişa’yı hiç etkilemiyordur.

Çok geçmeden İsa ve Kadişa’dan dayak yemeye de başlayan Kasım, yemek vermeleri için ağlayacak duruma gelir. Her ne kadar malı hayvanıyla gelmişse de o evde bir sığıntı olarak yaşamaktadır. Bunun verdiği eziklikle Kasım her işe koşulur. Hayvanları gütmek, kuzulara bakmak, tezek toplamak diğer angarya işlerden Kasım sorumludur. Bir süre sonra İsa’nın büyük çocuklarından dayak yemeye başlar, bu arada babasından kalan hayvanları da birer ikişer tükenmektedir. Kasım artık, içine kapanık, buz gibi, sinirli ve acımasız biri olmuştur.

O gün, Kasım’ın tek başına yollara düştüğü gecenin gündüzünde, İsa ve Kadişa onu döverek obadan kovmuşlar; akşama kadar eve almamışlardır. En sonunda akşam olur ve Kasım, boynu bükük bir şekilde evin yolunu tutar. Yolda, ürkek gözlerle tanıdık bir sima ararken karşıdan gelen İsa’yı görür. İsa yine çocuğu dövmeye yeltenir. Kasım can havliyle,

—Beni bu kadar aşağılayacak ne yaptım? Neyini yedim? Suçum, yetimliğim mi, diye bağırarak yerden bir taş kaptığı gibi İsa’nın dizkapağına vurur.

Dizi kırılan İsa, ah edip inleyerek küfürler savurur. Kasım ise çoktan kaçıp uzaklaşmıştır.

Bir daha obaya dönemeyeceğini anlayan Kasım, hıçkırığa hıçkırığa ağlamaya başlar. Ağlarken anne ve babasını, nenesini sayıklar. Sayıklarken, uzunca süredir zihninde dolaşan bir düşüncesini hatırlar: Halk yaylaktan kışlağa indiği zaman Kasım da anne babasının kışlak civarında bulunan mezarlarına gitmek istemektedir. Onların mezarı başında Kur’an okutup kurban kestirmek istediğini söyleyince İsa ve Kadişa yine kendisini azarlamış ve bu isteğini kabul etmemiştir. Ancak şimdi gidecek bir yeri olmadığına göre ana-babasının mezarlarına gidip onlara içini dökebilir.

İşte, dağ geçidindeki tek yoldan ağlayarak yürümekte olan yetim çocuğu bu karanlık gecede yollara düşüren sebep budur.

Kasım'ı bu noktaya kadar İsa'ya olan öfkesi getirmiştir. Ona duyduğu öfke, Kasım'ın gönlündeki korkuyu bastırmıştır. Ancak yolu yürüdükçe, vakit geçtikçe ve gecenin karanlığı ağırlaştıkça Kasım'ın yüreği titremeye başlar. Kasım, korkusunu bastırmak için, kendini avutmak için şarkılar söyler. On yaşındaki çocuk, şimdi bu ıssız karanlıkta, eskiden beri etrafından duyduğu cinli perili hikâyeleri hatırlıyor; korkusunu atlatmak için söylediği şarkılar da onu teselli etmiyordur.

Gökte, kara bulutların arasında şimşekler bir yanıp bir sönmektedir. Gecenin karanlığı, bozkırdaki her şeyi bir canavar gibi kuşatmıştır. Ulu dağ, dik uçurum, büklüm büklüm ormanlar ve dalgalı otlar, her şey Kasım'ın gözüne yabancı görünür. Soğuk gecede taş suratlı, yıldız gözlü, gece gibi kara ihtiyar bir kadın; esen rüzgârla efsun okuyup bozkıra yayıyor gibidir. Gecenin sessizliğini, uykulu kanadını sallayarak yalnız uçan “karakuş” bozar. Bundan dolayı ona “cinli kuş” denmektedir.

Kasım'ın gözünün önünde bir görünüp bir kaybolan renkli şey bu cinli kuş olmalıdır. Ancak bu cinli kuş, Kasım'ı uzun süredir bekleyen esrarlı; güçlü biri olarak görünür. Kasım'ı tutup annesinin mezarına getiren kalbi, şimdi bütün uzuvlarıyla birlikte bu esrarengiz yaratığı takip eder. Yoksa Ferište dedikleri bu mudur? Kasım büyülenmiş gibi takibe devam eder. Korkudan gözlerini yumar. Gözlerini zar zor tekrar açtığında, karşısında ateş gibi yanan bir çift göz durmaktadır. Önünde, dişleri ağzından fırlamış; uzun boylu, elinde kocaman kara bir bıçağı olan bir hortlak duruyordu. Bozkırın cini bu herhâlde, diye düşünür Kasım. Hortlak, Kasım'a buyurgan bir sesle, nefesi yetene kadar kendisini takip etmesini söyler. Ayağına diken batsa da, tabanını taş yarsa da durmayacaktır.

—Ağabey yetimim, der Kasım.

Tam bu anda ateş gözlü hortlak meydana çıkar ve ardından kaybolup uzaklaşmaya başlar. Kasım da onun arkasından koşar. Nefesi yettiğince, gücü tükenene kadar koşar Kasım.

Gece yarısına doğru, karanlık tepeleri aşır Ulu Dağ'a doğru yol alan üç genç o civarlara varır. Bütün vücutlarını uyku saran, uzun yolun biktirdiği yolcular sıra sıra

gelerek bir ağacın altında buluşur. Buradan ileriye, ormanın içlerine doğru artık ne atları gitmek ister; ne kendilerinde derman kalmıştır.

Uçsuz bucaksız karanlık gökte, kara bulutlar toplanır; sağanak yağmurun habercisi şimşekler sıklaşır. Yorgun gençler uykulu gözlerle gecede dinlenirken, tüm bozkırı aydınlatan bir şimşekle irkilirler. Şimşekle beraber gelen anlık aydınlıkta, önlerindeki ağaca dayanmış duran birisini görürler. Atlar tıksırıp geri kaçar, gençlerin uykulu gözleri büyür. Tekrar geri dönüp ağaca yaklaşarak korkuyla seslenirler. Ancak seslerine hiçbir yanıt alamazlar. Biraz sonra atlarından inip ağaca doğru yürüdüklerinde, yırtık elbiseli; beti benzi uçmuş; yüzünden kan çekilip suratı bembeyaz kesilmiş; zayıf; on yaşlarında bir çocuğun, kaskatı kesilmiş cansız bedeniyle ağaca dayanmış olduğunu görürler. Cansız çocuğun vücudu hâlâ soğumamıştır.

2.8.3. Şahıs Kadrosu

Kasım: Hikâyedeki ana kahraman olan Kasım, 10 yaşında bir çocuktur. Sekiz buçuk yaşında ana-babasını kaybettikten sonra nenesine sığınır. Ancak altı ay sonra da nenesi hayatını kaybedince Kasım dokuz yaşında kimsesiz kalır. İsa adında bir akrabası Kasım'a sahip çıkar. Çok geçmeden İsa ve karısının asıl niyeti ortaya çıkar, Kasım'ın mallarına el koyarlar. Kasım türlü eziyetlere maruz kalır. Diğer taraftan çok duygusal bir çocuktur. Ana-babasını ve nenesini arka arkaya kaybetmek o yaşlarda bir çocuğa doğal olarak çok ağır gelmiştir. İsa ve karısı Kadişa'dan gördüğü eziyete dayanamaz ve İsa'yı yaralayıp kaçar. Anne ve babasının mezarına ulaşmaya çalışırken gece bozkırda hayatını kaybeder.

İsa ve Ailesi: İsa, Kasım'ın akrabasıdır. Anne ve babasının ardından nenesini de kaybeden Kasım'a sahip çıkar. Ancak bu yalancı bir yardımdır. Zira çok geçmeden Kasım'ın babasından kalan hayvanlarını gasp eder ve Karısı Kadişa ile beraber Kasım'a yapmadıkları eziyet kalmaz. Acımasız bir hırsız olan İsa, Kadişa ile beraber hikâyede yönlendirici kahraman olarak yer alır.

Kasım'ın Nenesi: Kasım'ın, ölümüne ana-babasının ölümünden daha çok üzüldüğü, hayattaki son dayanağıdır. Son derece anaç bir kadındır. Ölüm döşeginde bile son nefesini verene kadar Kasım'ı düşünmüştür: *“Büyükannesi, son nefesine kadar*

Kasım'ı ayakucuna oturtmuştu. Son nefesini verirken bile gözünü ondan ayırmamıştı. Yaşlı bedeninden can çıkana dek, Kasım'ın bundan sonra çekeceği çileyi düşünmüş, zavallı torununun çaresizliğini hissedip iç çekerek bütün gücünü toplayıp son nefesini verirken yavrucuğu üzülmesin diye yüzündeki gülümsemeyi eksik etmemişti. Kasım büyüyünceye kadar Tanrı'ya: "Yavrucuğum akıl baliğ oluncaya kadar ona merhamet et! Zavallı kılıp ağlatma, kötülük gösterme, mezarımda arkamdan ağlatma!" diye yalvar yakar dualar etmişti."¹⁵⁶

Üç Atlı: Kasım'ın ana-babasının mezarına gitmek üzere yola çıktığı gece, onun karşı yönünden, karanlık tepelerden Ulu Dağ'a doğru gelen üç kişidir. Kasım'ın ağaca dayanmış cansız bedenini onlar bulur.

Diğer Kişiler: Kasım'ın anne ve babası, halk.

2.8.4. Zaman ve Mekân

1925 yılında yazılan hikâyede, Sovyet öncesi Kazakistan'dan küçük bir çocuğun dramı anlatılmaktadır. Zaman bilgisi daha ilk cümlede, "*Yaz ortasında serin bir akşamdı.*" şeklinde açıkça verilmektedir. Ancak yaz ortasındaki bu serin akşamla beraber bir buçuk yıl öncesine kadar uzanmaktayız. Kasım'ın ana-babasını kaybettiği bir buçuk yıl öncesi ve onlardan altı ay sonra nenesini kaybettiği bir yıl öncesi, hikâyede hızlıca anlatılır. Tamamen kimsesiz kaldıktan sonraki yetimlik hayatında günler geceler yine çok ayrıntıya girmeksizin anlatılır. Ancak hikâyenin hâkim zaman unsuru, Kasım'ın İsa'nın bacağını kırıp kaçarak ana-babasının mezarına doğru yola çıktığı akşam ve devamında gelen gecedir. Hâkim zaman unsurunun gece olması, hikâyedeki yetimlik; yalnızlık; zalim akrabalar; özlem; bulutlu ve şimşekli gökyüzü; son bölümdeki korkunç gerçeküstü varlıklar ve ölüm gibi olumsuz ve karamsar unsurlarla beraber son derece işlevsel ve tamamlayıcı bir nitelik göstermektedir.

Mekân ise Ulu Dağ'ın etekleridir. Mevsim yaz olduğundan bütün halk dağın yüksek yaylaklarındadır. Hikâye ilerledikçe mekânın rakımı yavaş yavaş düşer. Kasım, obadan kaçtıktan sonra dağın eteklerine, kışlak tarafındaki ana-babasının mezarına

¹⁵⁶ Muhtar Avezov, "Yetim", age., s. 23-24.

doğru gider. Nihayet, bir orman girişinde, bir ağacın altında kalır. Bu ağacın altı, hikâyedeki son mekândır.

2.8.5. Üslup, Anlatıcı ve Bakış Açısı

Muhtar Avezov, “Yetim” adlı hikâyesini hâkim bakış açısıyla üçüncü tekil anlatıcı ağzından yazmıştır. Üsluptaki yoğun tasvir kaygısı ilk okuyuşta dikkati çekmektedir. Yetim Kasım’ın iç dünyasının tasviri, böyle psikolojik bir anlatımda biraz zayıf kalmışsa da çevre ve doğa tasviri hikâyede çok yoğundur. Bunun yanında Avezov, hikâyesini düz bir kronoloji ile değil, geriye dönüşlerle kurmuştur. Kronolojik olarak hikâyenin son bölümüne ait bir sahneyi girişte verir; sonrasında geriye dönerek olayın o noktaya nasıl geldiğini kendi içinde sıralı olarak anlatır.

2.8.6. Hikâyedeki Folklorik ve Çevresel Unsurlar

Yetim’in son bölümü tamamen folklor ürünleri ile kurulmuştur. İsa’yı yaralayıp obadan kaçtıktan sonra, ana-babasının mezarına giden yolculukta Kasım, karanlık bozkırda gerçeküstü varlıkların düşüncesiyle korkuya kapılır. Devamında bu varlıklarla da karşılaşır. Halk arasında anlatılan *Karakuş / Cinli Kuş* efsanesi, bu hikâyede ana kahramanın ölümüne sebep olmasıyla yönlendirici unsur olarak yer almaktadır. İlk önce bir kadın olarak betimlenen yaratık, daha sonra bir kuşa; en sonunda alev kırmızısı gözleri olan kara suratlı bir hortlağa dönüşür.

Türk kültüründe *alkarısı* olarak anılan efsanevi yaratık, al renk ile ve ateşle bağdaştırılır; fiziksel özellikleri bakımından uzun parmaklı, dişlek, kara suratlı ve çirkindir. Yeni doğum yapmış loğusa kadınlara musallat olup çocuklarını kaçırdığına inanılan bu yaratık, kimi zaman da geceleri ahırdaki hayvanların kuyruğunu örer ve onları çatlayana kadar koşturarak öldürür.¹⁵⁷ İlk bir kadın olarak tasvir edilmesi, ateş kırmızısı gözleri, kapkara suratı, kocaman uzun elleri gibi fiziksel özellikleri bakımından Alkarısı ile benzerlik gösteren bu efsanevi yaratık da Kasım’ı çatlatana

¹⁵⁷ “Türk Edebiyatının Mitolojik Kaynakları”, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2388, Ünite 4, Bölüm Yazarı: Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu, 2. Baskı, Eskişehir, Ocak-2013., s. 98.

kadar peşinden koşturmuş ve onun ölümüne sebep olmuştur. Bu yaratığın bir diğer adının da *Ferişte* olduğunu görmekteyiz:

“Ama bu deli kuş, Kasım’a çoktandır bekleyen esrarlı güçlü, kuvvetli biri olarak görüldü. O anda Kasım’ı annesinin mezarına doğru çeken yetim kalbi vücudunun diğer uzuvlarını eline alıp ileri doğru atıldı. Ama bu zamandaki arkadaşı kim olabilirdi? Ferişte denilen bu muydu? Yoksa cin miydi? Sonunda, önünde hayalet gibi görünen bir şey kendisine rehberlik yapıyor gibi geliyordu. Kasım bir süre insandır diye kendini avutmaya çalıştı. Ardından tekrar korkmaya başladı. Kalbi güvensizliğin verdiği duyguyla hızlı hızlı çarpmaya başladı. Çekinerek, yavaşça yürüdü... Bir ara, kudurmuş, uğuldayarak gelen bir fırtına eser gibi oldu. Korkudan gözlerini yumdu. Tekrar gözlerini açtığı anda kendisine karanlık gecede ateş gibi yanan bir çift göz sertçe bakıyordu...”¹⁵⁸

Kasım’a babasından otuz kadar koyun ile on kadar büyükbaş hayvan kalır. Bu hayvanlar o kadar önemlidir ki; İsa adındaki akrabası mirasına konabilmek için Kasım’ı yanına alır. İlerleyen zamanlarda her türlü işin yanında hayvanları gütmek, kuzuların bakımını üstlenmek gibi işlerle beraber bu miras, halkın geçim kaynağının hayvancılık olduğunu doğrular. Halk yaz mevsiminde Ulu Dağ’ın tepelerine, yaylalara çıkmıştır. Mezarlık ise daha aşağılardaki kışlak tarafındadır. Tüm bunlar, ekonomisi hayvancılığa dayalı göçebe hayatın temsilidir.

¹⁵⁸ Muhtar Avezov, Yetim, age., s. 29.

2.9. Muhtar Avezov – Yaslı Güzel¹⁵⁹

2.9.1. Olay Örgüsü

- Irgaylı Bolısı ve Konırtav Bolısı yıllardan beri çekişme içerisindedir,
- Karagöz, Konırtav’dan Sıbanbay adlı bir beyin torunu ile sözlendir,
- Sonraları, sözlendiği gencin ayağı sakatlanır ve zaten ata babasına karşı da saygısız olan bu gençle Karagöz evlenmek istememektedir,
- O sıralarda, Irgaylı Bolısı’ndan Üsen’in oğlu Azimhan’ın hanımı ölür,
- Bir gün, Azimhan Karagöz’ün obasına gider ve orada Karagözü görür, iki genç de birbirinden etkilenir,
- O sırada Karagöz’ün sözlüsü ve Sıbanbay’ın torunu olan genç ölür, ancak Sıbanbay Karagöz’ü başka bir torununa istemektedir,
- Sıbanbay’a rağmen Karagöz ile Azimbay evlenir,
- Evliliklerinin yedinci yılında, Üsen’in obasının yaylaya göçtüğü bir sırada, gece yılık sürüsüne Konırtavlılar saldırır ve çıkan çatışmada Azimbay ölür,
- Henüz 26 yaşındayken kocasını kaybeden Karagöz, bütün hayatını tek çocuğuna adar ve kimseyle evlenmemeye karar verir, “Yaslı Güzel” olarak hayatını sürdürür,
- Kocasının ölümünden altı yıl sonra Karagöz, kocasından ve kayınpederinden miras kalan zengin obasıyla beraber, her yıl olduğu gibi yine aynı yaylaya göçer,
- Göç yolu boyunca kocasını, hatıralarını düşünürken bir yandan da canlanan doğa boyunca birbirlerine kur yapan gençleri gördükçe uzun zamandır bastırıldığı duyguları yeniden harekete geçer,
- Oba Kayındı’ya yerleşir ve ilk gün gördüğü genç bir çiftin aşkı ile kabaran duyguları, Karagöz’ü o gece uyutmaz,
- Yatağından kalkıp kendini dışarıya atar, dereye girip çimlerin üstüne yatar,
- Ne yaparsa yapsın dizginleyemediği duyguları, çimlerin üstünde yattığı sırada yanına gelen yaşlı çoban Bolat’ın yardımıyla artık coşku içinde dans etmektedir.

¹⁵⁹ “Muhtar Avezov Hikâyeler”, çev. Zeyneş İsmail – Ahmet Güngör, red. Özkan Güngör, Bilig Yayınları, Ankara, 1997, s. 31-44.

2.9.2. Hikâyenin Özeti

Yas ve üzüntü içinde, her biri bir ömre bedel olan tam altı yıl, birbirinin kopyası şeklinde birbiri ardınca geçmiştir. Altı yıl önceki o olaydan beri Karagöz, kafese kapatılan bülbül gibi mahzun, yatağında tek başına yatmaktadır. Ayın kaybolup gittiği karanlık gecede yürüyen bir yolcu, geceye nasıl katlanmak zorundaysa Karagöz de kaderini öyle kabullenmiştir. Zihnini ele geçirmek isteyen arzulu düşüncelere ise asla fırsat vermez ve büyük çabalarla bu düşünceleri zihninden uzaklaştırır.

Karagöz'ün obası, sarp kayalıkları, sıradağların arasındaki geçitleri aşarak, ormanları, otlukları, dereleri takip ederek göç yolunu yarılarmıştır. Bütün kış sahipsiz kalan bu yollar, şimdi baharın gelişi gibi gelmekte olan bu neşeli oba halkı ile yeniden canlanmaktadır. Önde ilerleyen beş yüz kadar yıldı ve bir sürü büyükbaş hayvanı ile zenginliği her hâlden anlaşılan Karagöz'ün obası, şarkılar türküler söyleyerek, gülüp şakalaşarak ilerlemektedir. Büyük bir sarhoşluk içerisinde yol almakta olan bu obadaki delikanlılar ve genç kızlar da birbirlerine bir yaklaşıp bir uzaklaşarak laf atıp kur yapıyordur. Yaşlı çoban Bolat bile, sarı atını mahmuzlayıp kendi yaşlarındaki kadınların arasına dalar, göz kırpar, güç gösterisi yapar.

Üç atın çektiği arabasında gelmekte olan Karagöz, Bolat'ın bu tavırlarını görünce onun yanında duraklar.

—Ey Bolat! Sen hâlâ oyuna oynaşa doymadın mı canım?

Karagöz'ün bu imasını hemen anlayan Bolat, atının üzengisine abanarak,

—Canım sen neden bahsediyorsun? Kızlar gelinler beni mest etti. İçimdeki kor alevleniyor, der.

Bu göçte, yalnızlık ve üzüntü çeken bir tek Karagöz müdür? Karagöz sadece otuz iki yaşındadır. Mutluluk ve sevinç kapısını kapatıp yas örtüsüne bürüneli altı yıl olmuştur. Önceleri, neşeli, bulutsuz, mavi bir göğün altında yaşar ve “Mutluluk denizinde huzur içinde yüzen biriyim,” derken o mavi gökyüzünü birden bire kara bulutlar kaplamıştır.

Karagöz'ün eşi Azimhan, o zamanlar yirmi sekiz yaşındadır. Diğer akrabaları ile uzak yaşayan Azimhan'ın hayattaki tek dayanağı babası Üsen'dir. Azimhan, Irgaylı Bolısında hatırı sayılan, sayılan bir insandır.

Bir yıl, Üsen'in obası yine buraya, Kayındı'ya göçer. Kayındı, dağ boyunca uzanan, otu otağı bol ve ormanlık, dere kenarı bir yayladır. Irgaylı, yıllardan beri Konırtav Bolısı ile mücadele hâindedir. Bu mücadele o zaman da devam etmektedir. Konırtav'ın bir saldırısına karşılık Azimhan iki, üç defa saldırmaktadır.

Fakat Konırtavlıların Azimhan'a kişisel bir öfkesi de vardır ve bunun sebebi de Karagöz'dür. Karagöz, ilkin Konırtav'dan Sıbanbay adındaki zengin bir beye gelin olacaktır. Sıbanbay'ın torunu ile sözlenirler. Ancak Sıbanbay'ın torununun ayağı kırılınca, diğer taraftan oğlanın ata babasına karşı saygısızlığını da gördükçe Karagöz bu işten soğur. O sıralarda Azimhan'ın hanımı ölünce, Karagöz'ün annesi kızının uzun süredir devam eden şikâyetlerini haklı bulmaya ve Sıbanbay obası konusunda tekrar düşünmeye başlar.

Bu kararsızlık günlerinde bir gün, Azimhan Karagöz'ün obasına gider. Herhangi bir niyetle gitmemesine rağmen, Karagöz'le karşılaşmaları büyük bir olay olacaktır. Küçüklüğünü bildiği Karagöz, artık büyümüş, serpilmiş, güzeller güzeli bir genç kız olmuştur. Azimhan'ın yüreğinde kopanlar sanki Karagöz'e de malum olur ve Azimhan kendisine, "Sıhhatte misin Karagöz'üm?" diye sorunca genç kız utancından kıpkırmızı olur, bir şey diyemez. Böylece birbiriyle işaretleşen gençler arasında haber gidip gelir ve niyetin adı konur. Azimhan'ın babası Üsen ile uzaktan akraba olan Karagöz'ün annesi bu evliliğe en çok sevinenlerdendir. Hem kızı sevdiği adamla evlenecek hem de kendisi, kocasının genç yaşta ölümünden sonra kendisine her zaman destek olan Üsen ile dünür olacaktır.

O sıralarda, Karagöz'ün önceki sözlüsü, Sıbanbay'ın torunu ölür. Sıbanbay vazgeçmez ve Karagöz'ü başka bir torununa alacağını söyler. Ancak Üsen, Sıbanbay'ın Karagöz için gönderdiği çeyizi geri öder ve anlı şanlı bir düğün yaparak Azimhan ile Karagöz'ü evlendirir.

Bu düğünden sonra Irgaylı ile Konırtav arasındaki sürtüşmeler daha da şiddetlenir. Sıbanbay'ın Üsen'e karşı olan öfkesi, Irgaylı'nın diğer beylerine ve halklarına da sıçrar.

Bu kavga ve mücadeleler süre dursun, Karagöz ile Azimbay'ın evliliğinin yedinci yılına gelinmiştir. O yıl, Üsen'in obası yaylaya göçer ve Kayındı'ya gelip yerleşir. Geldikleri ilk gece, Konırtav'dan birileri obanın yilkılarına saldırır. Seslere uyanan ilk işi Azimhan olur ve hemen kalkıp atını eyerler. Bu sırada Karagöz gitmemesi için kocasına yalvarır, “Başkasını gönderemez misin, dağın içleri çok tehlikeli,” der. Ancak Azimhan kestane rengi atına atlacağı gibi fırlar. Obadan üç dört genç daha ona katılır.

Hırsızlar, yilkı sürüsünü önlerine katmış hızla götürmektedir. Sürünün başındakiler ise bu kalabalık hırsızlardan korkup geriye kaçmıştır. Azimhan beraberindekilerin önüne geçer ve tek başına hırsızların arasına dalar. Hırsızlar Azimhan'ı ortalarına alırlar. Bu andan itibaren iki taraf da kıyasıya dövüşür. Azimhan, sağ tarafındaki boz atlı, iri vücutlu adamın ensesine olan gücüyle vurur. Aynı anda, diğer tarafından bir atlı elindeki sopayı Azimhan'ın boynuna indirir. Elindeki sopasını düşüren Azimhan, atının yelesine sarılır. Ardından bir başka sopa, havada kavisler çizerek ve ıslık gibi öterek Azimhan'ın tam alnının ortasına iner. Azimhan, kurşun yemiş gibi yere devrilir.

Kalabalık, atından bir şapka gibi savrulur yere düşen Azimhan'ın başına toplanır. İçlerinden biri,

—Tüh, çok sert düştü. İnşallah ölmez, der.

Ne var ki, başı dört parmak yarılan Azimhan, başına toplanan halkın feryatları arasında, sevgilisine bir hoşça kal diyemeden orada son nefesini verir.

Karagöz'ün yıllarca sürecektir olan yası, işte bu olayla başlar.

Irgaylı halkı, elbette Azimhan'ın öcünü alır. Yilkı alacağız diye gidip adam da vururlar. Böylece Azimhan'ın kanı yerde kalmaz. Diyet olarak ise yüz deve alınır. Tabii ki bütün bunlar, kocasının yasıyla karalara bürünen Karagöz'ü teselli etmemektedir.

Azimhan'dan geriye Karagöz, iki yaşındaki oğulları Mukaş, yetmiş yaşındaki Üsen ve büyük bir servet kalır. Azimhan'ın kırkı çıktıktan kısa bir süre sonra, oğlunun acısına dayanamayan Üsen de hayata gözlerini yumar.

Kayınbabasının da ölümünden sonra biricik Mukaş'ı ile tek başına kalan Karagöz, kocasından ve atasından kalan obasına sahip çıkar ve oba yönetimini eline alır. Yalnızca Mukaş'ı ile yaşayıp hayatını ona adayarak, başka hiçbir erkekle evlenmemeye

yemin eder. Akrabaları da Karagöz'e saygıda kusur etmez; aksine, "Erkeğinin ardından bu kadar gözyaşı döken bir kadın yoktur," diyerek ona büyük bir saygı ve hayranlık beslerler.

İşte o Karagöz, her yıl olduğu gibi şimdi yine obasının başında, altı yıl önce Azimhan ile beraber geldikleri Kayındı'ya göçmektedir.

O günlerden bugünlere gelindiğinde, Azimhan'ın hatırası ve üzüntüsü yalnızca Karagöz'ün gönlünde yaşamaktadır. Obanın zenginliği ve hayatın şamatası oba halkını çoktan etkisi altına almıştır. Karagöz'ün beraberindeki, artık sekiz yaşına basmış olan Mukaş da hayatından memnun bir şekilde bağırsıp oynamaktadır. Karagöz, kocasının ölümünden beri kendisine evlilik niyetiyle gelenlerin hiçbirine açık kapı bırakmamıştır, ancak yine de zaman zaman içinde kabaran arzuların verdiği eziyeti kimseye de anlatamamaktadır.

Karagöz, hâlâ genç, diri ve güzeldir. Gözlerinin karası tüm canlılığıyla parıldamaktadır. Her şeye rağmen o, kara bir yılan gibi vücudunu saran duygularını ve isteklerini dinleyerek yalnızca kocasının hatırasıyla yaşamaktan yanadır. Bu kara yılanlar iyice azıp tüm zihnini ele geçirdiği zamanlarda, yaşlı hizmetçi kadını çağırarak saatlerce masaj yaptırır, böylece biraz olsun dinginleşmeye çalışır.

Bu uzun ve kaygılı uzun geceler boyunca çektiği sıkıntılar, Karagöz'ün karakterini de değiştirmiştir. Artık her şeye sinirlenebilen, çok kısa bir süre sonra ise güler yüz gösteren, çabuk parlayıp sönen, ufacık şeyleri büyütebilen kararsız bir kişiliğe bürünmüştür.

Bugünkü göç yolunda yaşadıkları, Karagöz'ün içindeki yılanların yeniden uyanmasına sebep olur. Delikanlılar atlarının üstünde çapkın hareketlerle genç kızlara kur yapmakta; kızlar ise nazlanıp gülüşmektedirler. Kıştan bahara çıkmış bu taze doğanın içinde, altmışındaki çoban Bolat bile Karagöz'ün içindeki yılanları harekete geçirmeye yetmektedir.

Karagöz ve obası, Kayındı Nehri'nin kıyısına gelip yerleşir. Nehir boyunca uzanan kayın ağaçlarının altında su şakırdarak akarken, ormanın içinden esen rüzgâr, Karagöz'ün yanaklarını yalayıp geçmektedir.

Karagöz, bastıran sıcak duyguların etkisiyle kalkar, kendini dışarıya atar. Serin ormanda bir süre dolaşır. Nehrin kıyısına gelip oturur. Bu sırada az ileriden iki gencin

kahkahalarını ve şamatasını duyar. Usulca o tarafa doğru gider. Gördüğü manzara karşısında gözleri yaşarır, boğazı düğümlenir. Bir oğlan ve bir kız gülüşüp, şakalaşır, öpüşüyordur. Oğlanın üstünde bembeyaz gömleği ile onu örten cepkeni vardır. Kızın da kıyafetleri oğlaninkine benzerdir. İki genç âşık, çimlerin üstünde özgürce yuvarlanıp beraber olmalarının tadını çıkarmaktadırlar.

Gündüz yaşadıkları ve gördükleri, gece boyunca Karagöz'ü rahat bırakmaz. İçindeki yılan vücudunu sarmış, aklını esir etmeye çalışmaktadır. Yattığı yerden kalkıp yine dışarıya vurur kendini. Yalınayak bir hâlde, üzerinde tek parça gömleği ile ve kara saçları belinden aşağıya dökülmüş vaziyette dolaşır. Nehrin soğuk suyuna girer. Nehirden çıkıp serin çimlerin üstüne boylu boyunca uzanır. Beyaz vücudu meydana çıkmış ve saçları darmadağın olmuştur. Bu sırada yukarılardan bir ses duyar:

—Canım Karagöz ne oldu?

Kim olduğunu pek anlamadığı bu erkek sesine doğru döner ve kendisine doğru çağırır. Karanlık gecede, gelenin yüzüne bile bakmadan, “Gelir misin,” diyerek onu kendine doğru çeker ve öpmeye başlar.

Vücudundaki yılanlar artık dans etmektedir. Bu dansın sebebi ise Bolat'tır.

2.9.3. Şahıs Kadrosu

Karagöz: Babası genç yaşta öldükten sonra annesi ile ikisi beraber yaşamışlardır. Önce rakip bolısa gelin adayı olmuştur ancak daha sonra Irgaylı Bolısından Azimhan ile evlenir. On dokuz yaşındayken evlendiği ve kendisinden iki yaş büyük olan kocası, evliliklerinin yedinci senesinde ölünce, bir daha kimseyle evlenmemeye karar verir. Sevgi ve bağlılığı çok güçlü bir kadındır. Aşka dair içinde fırtınalar kopmasına rağmen bütün taliplerini geri çevirir ve yalnızca kocasının hatırasıyla ve çocuğuyla yaşar. Ancak en sonunda kadınısı ihtiras ve şehveti galip gelir, yorgunluktan, üzüntüden ve ihtirastan sarhoş olduğu bir gece bir adamla beraber olur.

Azimhan: Babasının tek çocuğudur. İlk hanımı öldükten sonra Karagöz'ü görür ve âşık olur. Karagöz'le evlenirler. Ancak evliliklerinin yedinci senesinde, 28 yaşındayken, bir barımta kavgası sonucu hayatını kaybeder. Korkusuz ve yiğit bir

delikanlı olmasına rağmen çok fazla savaş tecrübesi bulunmaması bu olayda en büyük etkendir. Zira kalabalık düşman atlılarının arasına tek başına girmiştir.

Bolat: Karagöz'ün obasında, altmış yaşında, ihtiyar bir çobandır. Yaylağa göçerken yolda Karagöz'ün dikkatini çeken ve onun içindeki duyguları uyandıran kişidir. Nitekim altı yıldır hiçbir erkeğe yüz vermeyen Karagöz, göçün gelip yerleştiği gece artık içindeki duygularla daha fazla mücadele edemez ve Bolat ile beraber olur.

Üsen: Azimhan'ın babası ve obanın beyidir. Oğlu öldükten kısa süre sonra acısına dayanamaz ve o da ölür.

Mukaş: Azimhan ve Karagöz'ün oğullarıdır. Babası öldüğünde iki yaşındadır. Altı yıl sonraki göçte artık sekizinde, güçlü kuvvetli ve sağlıklı bir çocuk olmuştur.

Sıbanbay: Konırtav Bolısından zengin bir beydir. Karagöz'ü torunu ile evlendirmek istemektedir. Ancak torununun ayağının kırılması ile iş uzar, sözlendiği gencin ata babasına karşı saygısız tavırları da Karagöz'ü bu işten iyice soğutur. Torunu ölünce, Karagöz'ü bir başka torununa almak ister ancak başarılı olamaz. Daha sonra bu durum Azimhan'a ve onun obasına karşı düşmanlığa sebep olacaktır.

Karagöz'ün Annesi: Üsen'in uzaktan akrabasıdır. Sıbanbay adlı adamın torunu ile evlenmek istemeyen Karagöz'e başlarda yüz vermese de, Azimhan'ın hanımı öldükten sonra, kızının bu diretmelerine hak vermeye başlar.

Diğer Kişiler: Karagöz'e masaj yapan yaşlı hizmetçi kadın, Kayındı Nehri kıyısında sevişen genç çift, göç yolundaki oba halkı, barımtacılar ve yılıkıcılar.

2.9.4. Zaman ve Mekân

Hikâye bir yaz başlangıcında geçmektedir. Göç yolu boyunca gündüz ve gündüze ait kuş sesleri, bazen sıcak hava bazen serin esintiler ya da göç kervanının neşeli cıvıltıları gibi unsurlara rastlamaktayız. Bu süreç içerisinde Karagöz'ün ölen kocasının hikâyesini öğrenmekteyiz. Burada, önce on üç yıl önce Karagöz ile Azimhan'ın nasıl karşılaştığı ve evlendiği anlatılır. Ardından, evliliklerinin yedinci yılında Azimhan'ın hırsızlara savaşırken öldüğü olay ise gece gerçekleşmiştir. Kocasının ölümünden sonra altı yıl boyunca Karagöz onun yasını tutar. Ne var ki kocasının öldüğü gece gibi bir yaz gecesinde, yasına son verir.

Hikâyede dış mekân ve iç mekân birbirinden ayrılmaz. Göç yolunda arabasının içinde seyahat etmekte olan Karagöz, bir yandan da dışarıdaki dünya ile ve çevredeki oba halkı ile bir aradadır. Kışım kışlakta, yazın yaylakta yaşayan göçebe Kazak toplumunun bu yaşam biçiminin, *Yaslı Güzel*'de tüm estetiği ile ele alındığını görmekteyiz. Göç boyunca ve yaylağa gelip yerleşildikten sonra sarp kayalıklar, ormanlar, yemyeşil otlar, serin suların aktığı meralar, sıradağlar ve akarsular gibi coğrafi zenginliklerin süslediği hikâyede, özel yer adları olarak “*dağ boyunca otu bol, ormanlı nehrin olduğu yer*” olan Kayındı ve aynı bölgede akmakta olan Kayındı Nehri karşımıza çıkmaktadır. Irgaylı ve Konırtav bolısları ile Üsen Obası genel yerleşim merkezleri ve toplum adları olarak yer almaktadır.

Avezov bu hikâyesinde zaman ve mekân unsurlarını çok etkin biçimde kullanmıştır. Karagöz ile Azimhan'ın evlenmesinden sonra Azimhan'ın ait olduğu Irgaylı Bolısı ile Karagöz'e daha önceden talip olan Konırtav Bolısı arasındaki mücadele, bu iki rakip; hatta düşman boy arasındaki savaşın Azimhan'ın ölümüne sebep olması açısından olay örgüsü üzerinde etkili olmuştur. Mekânla ve aynı anda zamanla da ilişkili olarak olay örgüsüne ve hikâyenin sonucuna etki eden bir başka olay da, göçün Kayındı'ya gelip yerleştiği gece Karagöz'ün Bolat ile birlikte olmasıdır. Kocasının ölümünün üzerinden altı yıl gibi makul bir süre geçtikten sonra, göç boyunca teneffüs ettiği neşeli ve yarı şehvet dolu hava, o gece Karagöz'ün içindeki yılanları tekrar uyandırmış; sonrasında Karagöz serin vadiye çıkıp kendini nehrin sularına atmış, gelip çimlere uzanmıştır. Yine de sıcak yaz gecesinde içindeki ateşi söndüremeyen Karagöz, yanına gelen Bolat ile birlikte olmuştur.

Hikâyedeki diğer unsurlar gibi zaman ve mekân unsurları da Karagöz'ün şahsında kadınların iç dünyasına ışık tutmak için bir araç olarak kullanılmaktadır. Karagöz önce körpe bir genç kız olarak sözlendiği adamın hareketlerini tartmaya başlar, kabul etmez ve itiraz eder, ardından Azimhan'a âşık olur. Sonrasında sadık bir eş olarak devam eder. Kocasını öldükten sonra bile aşkından ve sadakatinden dolayı hiçbir adama yüz vermez, kendini çocuğuna adar. Bu noktada yalnızca sadık bir eş değil, ideal bir annedir de. Artık sadık bir eş ve iyi bir anne olarak kendini kanıtladıktan sonra, tamamen kadın olarak ve hisleriyle karşımıza çıkar. Bir kadın olarak, dahası bir birey olarak Karagöz'ün arzuları ve cinsel ihtiyaçları vardır. Altı yıl boyunca bu duygularını

bastırdıktan ve kocasının ölümünden artık yeterli bir süre geçtikten sonra, yolculuk, yeni bir mekân, serin ve alabildiğine canlı bir gecede “içindeki yılanları serbest bırakır”.

2.9.5. Üslup, Anlatıcı ve Bakış Açısı

Yaslı Güzel, hâkim bakış açısı ile üçüncü tekil anlatıcı tarafından anlatılmaktadır.

Avezov, okuyucunun dikkatini çekebilmek için merak uyandıracak bir giriş yapar: “*Altı yıl... Yas ve üzüntü dolu tam altı yıl geçti. (...)*”¹⁶⁰ Anlatımı canlı tutmak için bol bol tasvirten yararlanan yazar, tasvirlerini de sıfatlar ve özgün benzetmelerle güçlendirmiştir.

Avezov, Karagöz’ün geçmişini ve iç dünyasını anlatmak için geriye dönüş tekniğinden yararlanır. O yılki göç yolunda yaylağa giden Karagöz’ü ve çevresini anlatırken anlatıcı, hikâyenin çarpıcı sonuna okuyucuyu hazırlamak için Karagöz’ün gençliğini ve ölen kocasını; kocası öldükten sonra Karagöz’ün çektiği sıkıntıları anlatır. Ardından tekrar o güne dönülür ve yol biter, oba halkı Kayındı’ya yerleşir.

Hikâyedeki en önemli üslup özelliklerinden biri de, yazarın, Karagöz’ün duygularını tasvir etmek için kullandığı yılan sembolüdür. Anlatıcının ağzından, bizzat Karagöz’ün duygularını böyle tanımladığını öğrenmekteyiz. Kayındı’ya varılıp yerleştikten sonra, yol boyu şahit olduğu gençlerin hâlleri, Bolat’ın o yaşına rağmen hâlâ diri olan hissiyatı ve Kayındı’da iki genç âşığın seviştiği manzara, Karagöz’ün “*içindeki kara yılanın ömründe o güne kadar görmediği duygular içerisinde vahşice kıvrılıp bükülmesine*” sebep olur. Hikâyenin sonuna geldiğimizde ise, “*vücuttaki yılanlar artık sevinçten dans etmektedir.*”

2.9.6. Hikâyedeki Folklorik ve Çevresel Unsurlar

Hikâyede Kazak kültürüne ait çok önemli özellikler ustalıkla ele alınmıştır. Bunlarda ilki ve en kapsayıcı olanı muhakkak ki göçebe yaşam kültürüdür. Hikâyenin

¹⁶⁰ Muhtar Avezov, “Yaslı Güzel”, age., s. 31.

altyapısında baştan sona bir göç serüveni vardır. Geriye dönüş bölümlerinde de aynı şekilde göçebeliğin ve oba yaşamının sosyal yaşamdaki etkileri görülebilmektedir.

Bozkır kültürünün önemli bir diğer unsuru olan barımta, bu hikâyede de karşımıza çıkmaktadır. Karagöz'ün kocası Azimhan, bir barımta baskınında barımtacılarla mücadelesi esnasında ölür.

Bir diğer unsur ise evlilik etrafında gelişen geleneklerdir. Şu parçada, kız istemek, dünür olmak, çeyiz ve düğün gibi gelenekleri görebilmekteyiz:

“(...) Daha önce verilen söze göre Sıbanbay: ‘Karagöz’ü daha sonraki torunlarımdan birine istetiyorum, dünürlüğü bozmayacağım!’ demişti.

Ama bu söz çok uzun sürmedi. Üsen, Sıbanbay’ın Karagöz’ün annesine çeyiz olarak vermiş olduğu bütün malı bir bir sayıp iade etmiş, kendisi de Karagöz’e dünür olduktan sonra anlı şanlı bir düğünle gelinini almıştı. (...)”¹⁶¹

Son olarak, yilkı ve yilkı sürüleri elbette bir Kazak hikâyesinin olmazsa olmazları olarak bu hikâyede de yerini almıştır.

¹⁶¹ Muhtar Avezov, “Yashı Güzel”, age., s. 35.

2.10. Beyimbet Maylin – Ak İpeğe Sarılı¹⁶²

2.10.1. Olay Örgüsü

—Kısacık bir diyalog ile başlayan hikâyede Ağa, oğlundan bir metin yazmasını ister,

—Oğlu neyi nasıl yazacağını bilemeyince Ağa sinirlenir ve kendisi yazdırmaya başlar,

—Evlendikten kısa bir süre sonra ölen kızının beraberinde götürdüğü parayı erkek tarafından geri alınamayacağını sorduğu mektubunu, karısının yalanlamasına ve oğlunun ayak diremesine karşın yanlarındaki bir adamı da yalancı şahit yazarak tamamlar ve gazeteye göndermek üzere hazırlar,

—Bu noktada hikâyenin anlatıcısı devreye girer ve buna benzer bir başka hikâye anlatmaya başlar,

— Vaktiyle, Jantuvar adında bir adamın Erkebala adında güzelliği dillere destan şair bir kızı vardır ve kız, babasının uygun gördüğü kişiyle evlenmeyi kabul etmeyerek bir şiir yazar ve sevdiği adamla bir gece kaçarlar,

—Bunun üzerine babası, her şeyimi alıp kaçmışlar diye ortalığı ayağa kaldırır. Neyini almışlar diye sorulunca da dokuz som otuz yedi buçuk tıyn paradan bahseder. Dokuz som tamam da küsurat ne oluyor dedikleri zaman ise küsurat söylemeden kimseyi inandıramazsınız diyerek etrafındakilere akıl dağıtır,

—Son olarak, hikâyedeki ağa Niyazbey'in durumu tıpkı ikinci hikâyedeki Jantuvar'ın durumuna benzetilir ve *mahkemenin yalana itibar etmediğini anlayıp davasından vazgeçmiş de olabilir* şeklinde alaycı bir cümle ile hikâye tamamlanır.

2.10.2. Hikâyenin Özeti

Genç sarışın bir oğlan, bir kâğıdın başında oturmuş bir şeyler yazmaya çalışmaktadır. Tepesindeki ağa, deve tüyünden paltosunu sırtına almış, bir yandan çayını içip bir yandan oğluna kızmaktadır:

¹⁶² Akt. Aşur Özdemir, “Kazak Edebiyatında Hikâye”, age., s.200-202.

—Ne oldu sana? Yazsana! Adam olmazsın sen! Senin gibi çocuklar kargaya pabucunu ters giydiriyor. Açıkağızlı Akış’ın oğlu kadar da olamadın mı?

Oğlan ise, “Olmayacak şeyi yaz diyor...” diye söylenmektedir.

—Tamam homurdanma! Yarın ben ölünce ne olduğunu görürsün. Bir şeyler öğren. Şu gazetede kiler gökten zembille mi indi sanıyorsun? Hepsi sen ben gibi insan!

Bu sırada orada hazır bulunan Jantay, “Şu gazetecilerin hazırcevaplığı müthiş bir şey!” diyerek ağaya kendince dalkavukluk eder.

Ağa sonunda kendisi yazdırmaya karar verir, o söyler oğlan yazar:

“Ben Niyazbek Baybakulı’yım. Bin dokuz yüz yirmi beş yılının aralık ayında Tursınbek Muratuli, Ayşa adlı gencecik kızımın aklını çelerek dayısına kaçırdı. Kızım kaçarken iki denk eşya götürdü. Onların içindekileri saymaya kalkarsak çok yer tutacağı için yalnızca mühimleri yazıyorum: Birinci denkte ak ipeğe sarılı...”

Bu kısımda ağa duraklar, kâsedeki çayından bir yudum alır ve düşüncelere dalar. Biraz sonra kendine gelir ve yazdıklarını okutturur. Ardından devam eder:

“... Ak ipeğe sarılı yüz altmış tane on rublelik var.”

Bu sözleri duyan odadaki herkes şaşkınlıkla ağaya bakar.

“Bunun böyle olduğuna Jantay Ömerbekulı da şahittir.”

—Sen şahit olursun değil mi?

Ağanın sorusuna karşılık Jantay’ın tek söyleyebildiği, “Siz öyle dedikten sonra...” olur.

Ağa, ben yalan falan bilmem, geçen seneki boynuzsuz inekle ala öküzün parası kızla birlikte gitti, deyince; çay koymakta olan hanımı dayanamaz:

—O parayı bildir vergiye yatırmamış mıydın?

Hanımından gerçeği duymak ağanın hoşuna gitmez, onu bin bir hakaretle başından savar ve yazdırmaya devam eder:

“... Bu kızım Ayşa, bu yıl aralık ayında öldü. Kızımın götürdüğü malı mülkü geri almanın bir yolu var mı? Buna kanun ne der? Gazete idaresi buna bir açıklık getirse... Ben Niyazbek Baybakulı.”

Nihayet mektup bitince oğlan derin bir nefes alır. Durduk yere şahit yazılan Jantay, ürkek ürkek sorar:

—İrisbay'ın oğlunun yetkili büyük adam olduğunu söylüyorlar, gazeteye yazmak yerine ona bir mektup verseniz olmaz mıydı?

—Hayır, der ağa, gazeteye gitsin. Hem gazetede adım çıkacak, hem gazetede yer aldıktan sonra Nurjanlar istediklerimi vermek zorunda kalır. Zamanın tilki ise sen tazı ol da saldır, demişler. Zamanımız gazeteden faydalanmayı gerektiriyorsa biz de faydalanırız.

Niyazbek bu mektubu gazeteye gönderdikten sonra gazete idaresinin ne cevap verdiğini bilmiyoruz. Ancak tıpkı buna benzer eski bir hikâye vardır:

Eski zamanlarda Jantuvar adlı birinin Erkebala adlı bir kızı varmış. Erkebala, güzelliği dillere destan, aynı zamanda iyi de bir şairmiş. Babasının evlendirmek istediği kişiyi beğenmeyip red cevabını bir şiirle vermiş. Erkebala, Balanesip adlı birini sevmiş ve bir gece beraber kaçıp gitmişler. Babası Jantuvar durumu anlayınca bütün malını mülkümü alıp kaçtılar diye ortalığı ayağa kaldırmış. Komşuları, neyin eksik neyini götürmüşler diye sorunca alakasız şeyler anlatmış. “Kara sandığın bir köşesinde dokuz som¹⁶³ otuz yedi buçuk tıyn¹⁶⁴ param vardı, onu almış,” deyince, çevresindekiler “Somun som olsun inandık ama şu otuz yedi buçuk ne oluyor?” diye söylenmiş. O zaman Jantuvar niyetini söylemiş: “Siz de bir şey bilmiyorsunuz. Tıynı söylemezsem yalan söylüyor diye şüphelenir, bana inanmazlar.”

Niyazbek'in durumu da aynı Jantuvar'ın durumu gibidir. Şimdilik yalnızca gazeteye yazdığı mektupla yetinmekte olduğu, hasmını mahkemeye vermediği söylenmektedir. Belki, Sovyet mahkemelerinin yalana itibar etmediğini anlayıp tümünden vazgeçmiş de olabilir.

2.10.3. Şahıs Kadrosu

Niyazbek Baybakulı: Hikâyedeki ağa ve başkahramandır. Temsil ettiği toplumsal tip olarak eleştirilen ve alay edilen tek kişidir. Çevresindekilere hiçbir şekilde saygı duymayan, gözünü para hırsı bürümüş biridir, öyle ki; oğluna “*Adam olmazsın sen! Elinden hiçbir şey gelmez senin!*” diye ve yalanını açığa çıkaran karısına da “*Hadi*

¹⁶³ Som, Kazak, Kırgız ve Özbeklerin Sovyet Rublesine verdiği isimdir ve bugün hâlâ Özbek ve Kırgız para birimi somdur (ÖZDEMİR: s. 202).

¹⁶⁴ Tıyn, som yani rublenin yüzde biridir (ÖZDEMİR: s. 202).

oradan köpek! Otur oturduğun yerde! (...) İt, domuz! Kadın kısmı ne anlar bu işlerden!”¹⁶⁵ şeklinde hakaretler yağdırırken diğer taraftan beraberinde bir arkadaşını da yalancı şahit olarak yazacak kadar para düşkününü düzenbaz bir adamdır. Aynı zamanda kurnazdır da: Peşine düştüğü para ile ilgili dilekçesini ilgili makamlara iletmek yerine basılması ümidiyle gazeteye gönderir, böylece “*hem gazetede adı çıkacaktır hem de gazetede yazıldıktan sonra Nurjanların Ağa'nın istediklerini vermemek gibi bir düşüncesi olamayacaktır.*”

Jantuar: Maylin'in, hikâyedeki ağanın durumuna örnek olarak anlattığı olayda ağanın durumunu karşılayan kahramanlardır. Tıpkı Niyazbek gibi o da kızının ardından mal mülk devşirmek adına mahalleyi ayağa kaldırmıştır. Ağa Niyazbek'in aksine Jantuar, kızıyla beraber giden parasının miktarını küsuratlı vermiştir çünkü “*tyını söylemeyecek olursan kanunda yeri yoktur, yoksa yalan söylüyor diye şüphelenmeleri mümkündür.*”¹⁶⁶

Ağanın Oğlu: Sarışın, genç bir çocuktur. Babasının yalan iddialarını kaleme almak istemese de mecburen yazmak durumunda kalır.

Jantay: Ağa, gazeteye mektup yazdırırken orada bulunan bir adamdır. Ağaya yaranmak için yalancı şahitliği kabul eder.

Ağanın Hanımı: Hikâyede ağanın yazdırdıklarının yalan olduğunu teyit eden kişidir. Konum olarak evde hizmet eden kişidir.

Ayşa: Ağanın kızıdır. Kaçarak evlenmiş ve evlendikten iki sene sonra ölmüştür.

Erkebala: Jantuar'ın kızıdır. Güzelliği dillere destan, şair biridir ve aynı zamanda cesurdur. Nitekim Erkebala babasının kendisini evlendirmek istediği adamla evlenmeyi kabul etmemiş ve sevdiği adamla kaçmıştır.

Nurjanlar: Niyazbek'in alacaklı olduğunu iddia ettiği ailedir.

2.10.4. Zaman ve Mekân

Olay örgüsü kısmında hikâyeyi iki bölüme ayırmıştık. Daha çok diyalogların hâkim olduğu ve görülen geçmiş zaman kipi ile anlatılan ilk bölüm, bir iki kâse çay

¹⁶⁵ Beyimbet Maylin, “Ak İpeğe Sarılı” (Akt. Aşur Özdemir), age., s. 200-201.

¹⁶⁶ Beyimbet Maylin, “Ak İpeğe Sarılı” (Akt. Aşur Özdemir), age., s. 202.

içecek kadar belki birkaç saatlik; belki daha az bir zaman dilimini kapsamaktadır. Buna rağmen ağanın yazdırdığı mektubu okurken iki yıl öncesine, bin dokuz yüz yirmi beş yılının aralık ayına dönmekteyiz. İkinci bölümde ise tarihi bilinmeyen çok daha eski devirlere kadar uzanıp iki âşığın kaçtığı bir gece vaktine gitmekteyiz.

Mekân bilgisi olarak, ilk bölümde ağanın evinde, bir odadayız. İkinci bölümdeki hikâyede ise öne çıkan en belirgin mekân Jantuvâr'ın evinin çevresi ve mahalledir.

2.10.5. Üslup, Anlatıcı ve Bakış Açısı

Beyimet Maylin, *Ak İpeğe Sarılı* adlı hikâyesinde Niyazbek Baybakulı karakteri üzerinden ağa ve bey tipinin yergisini yazmıştır. Niyazbek, çevresindeki kimseye, ailesine dahi saygı göstermez. Kızının ölümünden para devşirmek çabasıyla; iddiası yalan olduğu hâlde, belki de bu yüzden, hasmına bir mektup göndermek veya mahkemeye vermek yerine herkesin okuyacağı bir gazeteye açık bir suçlama gönderecek kadar sahtekâr; o sırada en yakınındaki kişiyi tutup yalancı şahit gösterecek kadar düzenbazdır. Hikâyedeki diğer kişilerin dürüst olması da ağayı tek başına bırakmakta ve daha da açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Ne var ki hiç kimse ağanın sözüne karşı gelememektedir. Bütün bu olumsuzlamalar Niyazbek'in şahsı üzerinden Kazak toplumundaki ağalara, beylere bir göndermedir. Maylin'in, Niyazbek'in durumunu örneklemek için anlattığı bir başka hikâye ile de, çok eski devirlerden bir hatıra olmasına rağmen aynı durumu gördüğümüz için hangi devirde olursa olsun ağaların değişmediği; aynı zulmü aynı düzenbazlığı sürdürdüğü yorumunu yapabilmekteyiz.

Hâkim bakış açısıyla yazılan hikâyede, Maylin sözlü kültür ürünlerinden de faydalanmıştır. Aynı zamanda Kazakların günlük yaşamında dair pek çok ipucu da satır aralarında görülebilmektedir.

2.10.6. Hikâyedeki Folklorik ve Çevresel Unsurlar

Sözlü kültür ürünlerinden bolca faydalanılan bu eserde, “*adam olmak*”, “*gökten zembille inmek*”, “*kargaya pabucu ters giydirmek*”, “*bön bön bakmak*”, “*gözü*

yuvasından fırlamak” deyimlerini görmekteyiz; ayrıca “*zamanın tilki ise sen tazı ol da saldır*” atasözü de yine ağa tarafından kullanılmaktadır.

Ağanın sırtındaki *deve tüyü palto*, iklime dair bizi bilgilendirirken; bahsedilen paranın *ak ipeğe sarılı* olması bu palto ile beraber ağanın zenginliği hakkında ipuçları vermektedir. Ayrıca, ağanın, Orta Asya’da adet olduğu üzere¹⁶⁷, çayını küçük kâsede içmesi Kazak kültürüne ait güzel bir ayrıntı olarak yer almaktadır.

¹⁶⁷ Aşur Özdemir, age., s. 200.

2.11. Beyimbet Maylin – Kavganın Başı-Dayrabay'ın İneği¹⁶⁸

2.11.1. Olay Örgüsü

—Kadınların iş hayatında yer almasından yakınan Kolhoz yönetimi başkanı Külzayra isimli kadının yakınmalarının ardından kolhozda bir grup toplantısına gitmekteyiz,

—Neredeyse herkesin ilçe görevlilerinden ve grup yönetiminden şikâyetçi olarak katıldığı toplantıda İris toplantı başkanı olur ve herkese talepleri, istekleri sorulur,

—Sözü alan Dayrabay, tahıl üretiminden, el koyulan ineğinden başlayıp ilçe yönetim merkezine sürülmesine ve orada kendisine yardımcı olan genç sekretere kadar kalavniya¹⁶⁹ ortaklığının yaşattıklarını anlatır,

—Dayrabay'dan sonra toplantı kızışır, sesler yükselmeye başlar, Dayrabay'ın başına gelenlerin benzerini yaşayanlar da hikâyelerini anlatır ve herkes toplantıdan ayrılmaya başlar,

—Geride sadece parti ve komsomol üyeleri ile beraber birkaç kişinin kaldığı toplantı dağılır,

—Toplantı salonunda baş başa kalanlar özeleştiri yapar ve halka hak vererek ilçe yönetimini suçlar; evine giden Dayrabay ise evdekilere karşı toplantıdaki “resmî ideoloji”yi savunur,

—Etraftaki kargaşadan sonra çoğunluk yine toplantı salonunda toplanır,

—Dayrabay orada komünist olduğunu ilan eder ve partiye yazılır, arkasından temsilci ortaya gelip kolhoz grubunun yeni tüzüğünü okur.

2.11.2. Hikâyenin Özeti

Kolhoz yönetiminin başkanı Külzayra'nın, kadınların çalışma hayatına dair şikâyetleriyle başlayan hikâye, kolhoz sisteminin yöneticilerini eleştirmektedir.

¹⁶⁸ Akt. Abdulvahap Kara, “Çağdaş Kazakistan Öyküsü”, age., s. 21-33.

¹⁶⁹ Kalavniya: Traktör koloniyası, ortaklığı (age.).

Algabas grubunun mektepte toplantısı vardır. 4 mahalleden 63 ailenin yer aldığı grup iki günde bir; temsilcinin çalışmalarına sık katıldığı zamanlarda günde iki kere bile toplanmaktadır. İki mahallenin arası 8-10 kilometre olmasına ve ulaşım imkânları kısıtlı olmasına rağmen grup üyeleri toplantılara daima katılmaktadır.

O günkü toplantıda grubun yeni tüzüğü açıklanacaktır. Gönüllülük esasına göre bir araya gelen bu grupta, üyelerin her biri birbirinden dertlidir; ilçe görevlileri aşırıya kaçarak grubu komüne çevirmiş, grup yönetimi ise bu durumu tamamen genişletmiş ve istedikleri hayvana ve mala el koymuşlardır. Tek başına bir kova süt veren ineğini de bu şekilde kaybeden Dayrabay da bu uygulamadan şikâyetçidir.

Bu sırada Saduvakas konuşabildiği yoksullara gruptan çıkmaları için gizli gizli dil dökmektedir.

Nihayet herkes okulun küçük odasında toplanır. İristi başkan, Abiş de sekreter olur. Bir saat kadar ekonomik grubun nasıl kurulacağı ve yeni tüzükteki değişiklikler konuşulduktan sonra soru cevap kısmına geçilir.

Somurtkan bir şekilde oturmakta olan esmer Dayrabay, “Benim bir sorum var!” diyerek söz alır. “Şimdi inek konusu açılıyor,” “Bu inek meselesinden kurtulacak mıyız?” diye alay edenleri, “Önce soruları alalım şikâyetleri bırakalım!” diye çıkışanları susturur ve konuşmasına devam eder.

Dayrabay fakir biridir, 9 sene Semenav’ın koyunlarına yalınayak bakmıştır. Sovyet hükümeti kurulduktan sonra biraz kendine gelmiş; bir iki sığır sahibi olup bir ev yapmış, kendi gibi yoksul bir kızla evlenmiştir. 1929 senesinin başında Casıbayların ön ayak olmasıyla kalavniya işine girer. Gelen dört beş traktör ile kalavniya olan 40 ev ile 68 evin arsası bitirilir. Kendilerine de bir yerden toprak tahsis etmek gerekince Kara Tomar’ın başından itibaren toprağı işlemeye karar verilir ancak –Saduvakas’ın kışkırttığı- yoksullar dededen kalma topraklarımızı vermeyiz diyerek karşı çıkar. Yoksullar güç bela aradan çıkarılıp 20 günde 200 deste toprak sürülür, tohum eksliğini de hazine karşılar. Toprakta traktörü ilk defa kullanan Dayrabaylar, ekinler olup hepsini biçince tam 7000 put¹⁷⁰ tahıl elde eder. Bu, yoksulların o güne kadar görmediği bir verimdir. Ancak bu bol mahsulden hiçbiri faydalanamaz: 2500 put kadarı diğer sene için tohumluk ayrılır, yüzde 35’ini kalavniya alır, bir kısmının parası Kızıl Ordu’ya

¹⁷⁰ Put: Rus ağırlık ölçüsü, 16,2 kg. (age.).

gönderilir, ihtiyat fonu adı altında bir miktar daha ürün kaybedildikten sonra 12 puttan düşen hisse miktarı da bir söylentiye dayanarak 7 puta düşer. Halk, kalavniya ile bereketi artan mahsulden bir fayda göremediği gibi; ilçeden gelen temsilcinin bütün mal ve hayvanın da ortak olduğunu söylemesiyle elindeki her şeyi kaybeder. Üstelik temsilci, tohumu da yine halkın kendisinin bulmak zorunda olduğunu söyler. Yüklenen vergilerle beraber Dayrabay şu durumda yönetime 21 put tahıl ödemek zorundadır. Mahsulden ayrılan 2500 putu hatırlattığı zaman ise, onun ihtiyat tahılına sayıldığı söylenir.

Tohum derdinin üstüne yiyecekleri de bitince, karısıyla tartışan Dayrabay elindeki kahverengi ata karşılık kesimlik hayvan bulmaya karar verir. Fakat ertesi gün Seyit gelip ineğini isteyince işler çığrından çıkar: Seyit, ineği vermezse hayvan hazırlığına karşı çıkıyor diye mahkemeye vereceğini söyler ve cebinden kâğıt kalem çıkarır. Bu anda Dayrabay'ın gözünün önüne hapis yattığı zamanlar gelir, bir iftira ile 25 yıl hapis yatmıştır, hapse girdiğinde ele verdiği bir hırsız olan Koyşıgul ile karşılaşmış ve Koyşıgul'dan iyi bir dayak yemiştir. İşte Seyit'in cebinden kâğıt kalem çıkarması ve mahkeme tehdidi ile gözünde canlanan bu hatırasının etkisiyle Dayrabay, önce seni bir benzeteyim de sonra mahkemeye verirsin diyerek Seyit'in üstüne çulllanır.

Yönetimin memuruna karşı geldiği için ertesi gün ilçe merkezine yaya olarak sürülür. Soğuk ve fırtınalı havada, şu köye gidip ısınalım diye ısrar etse de beraberindeki nöbetçi –atın üstünde elinde kamçısıyla- Küsebay kabul etmez, bir an önce ilçeye varmak ister. Sonunda Dayrabay dayanamaz ve Küsebay'ı attan devirir, ata binip kaçar.

İlçeye gelen Dayrabay, önüne çıkan herkese hapishaneyi sorar, insanlar bira süre şaşkın şaşkın baktıktan sonra geçip giderler. En son elinde dosyalar olan uzun boylu genç birine sorar, hapishaneye yatmaya geldiğini söyleyip başından geçenleri anlatır. Beraber ilçe komite binasına giderler. Dayrabay orada başına gelenleri en başından anlatınca genç görevli, “Sizi tutuklamaya kimsenin hakkı yok, siz evinize gidin ben soruşturacağım,” der. Onun ilçe komitesinin yeni gelen sekreteri olduğunu öğrenen Dayrabay, 21 put tohum konusunu da söyler. Sekreter, “Fazla tahılınız varsa ödeyiniz, bulamıyorsanız sıkıntıya düşmeyiniz.” diyerek parti merkez komitesinin bu konudaki kararını içeren gazeteyi Dayrabay'a verir.

Dayrabay, sözünü bitirir, “Ben okuma yazma bilmem,” diyerek sekreterin verdiği gazeteyi toplantıda hazır bulunan temsilciye uzatır.

Bu boşlukta ortalık yine hareketlenir, sesler yükselir. Böyle şikâyetler hepimizde var, Dayrabay’ı dinleyecekseniz bizi de dinleyin, denir. Şikâyet durdurulsun, önce toplantı yapılınsın, hava kararıyor, evlerimizde bizden başka hayvanları toparlayacak kimse yok, deyince birisi, bu teklife uyulur ve sorulara geçilir.

Orada bulunanlardan biri, “Kolektiften çıkmak mümkün mü,” diye sorar, mümkün cevabını aldıktan sonra çıkmak istediğini söyler; sebep olarak da mülkiyet ortaklığı bahanesiyle kaybettiği paltosunu ve Dayrabay’ın ineği ile aynı kaderi paylaşan ala tayını anlatır. Alıkonan bu hayvanların etinin gerçekten ihtiyacı olana ulaşip ulaşmadığını sorar, Ercakıp gibi gücü kuvveti yerinde olan gençlerin de çalışmayıp bu kolektif paylaşımına bedavadan ortak olmasını eleştirir.

Kısa boylu sarışın bir adam Dayrabay’ın getirdiği gazeteden okuyarak, kolektife zorla alınanların da ayrılabilmediğini, kendisinin de ayrılmak istediğini söyler. Bu kişi, Canbuvra’nın oğlu Aysarı’dır. Cansıbay’ın anlattığına göre Aysarı, Nikolay devrinde altı sene muhtarlık yapmıştır ve bu süre içinde aldığı rüşvetin haddi hesabı yoktur, şimdi ise kolektifi bozmak için halkın arasına fitne sokmaktadır.

Önce Aysarı, arkasından, “Ben de gidiyorum!” diyerek Cavke ve diğer herkes birer ikişer salonu terk eder; altmış sekiz kişiden yirmi kadar adam kalır. Toplantı başkanı İristı hayretler içindedir. Temsilci bu durumun sebebini sorar, Aysarı ile Saduvakas’ın ortalığı karıştırdığını milleti doldurduğunu söyleyen Casıbay’a, “Sizin propagandalarınızın onlar kadar etkisi yok mu?” diye sorar. Casıbay da bu son kampanyanın halka ağır geldiğini, suçun ilçe yöneticilerinde olduğunu söyler, yapılan yolsuzlukları işaret eder.

Herkes kargaşa hâlinde toplantı salonuna bir girip bir çıkmaktadır. Bir zaman sonra çoğunluk yine mektep salonunda toplanır. Dayrabay’dan sonra paltosu ve tayının başına gelenleri anlatan Aliş, çoğunluğun geldiğini söyleyerek toplantıya devam etmeyi teklif eder. Dayrabay, bir coşkuyla partiye üye olmak istediğini söyler, “Hey, Casıbay, listene yaz: Dayrabay 1 Nisan 1930 tarihinden itibaren komünist oldu de!” der.

Oradaki herkes güler. Temsilci ortaya çıkıp kolhoz grubunun yeni tüzüğünü okur.

2.11.3. Şahıs Kadrosu

Dayrabay: Hikâyedeki ana kahraman olan Dayrabay, bir iftira ile 25 sene hapis yatmış, esmer, somurtkan bir adamdır. Somurtkan olmasının sebebi ise kuşkusuz, mülkiyet ortaklığı ve ilçe yöneticileri ile grup yönetiminin düzenbazlıkları sonucunda başına gelen trajikomik bir dizi maceradır. Anlatıla anlatıla milletin diline düşen inek davasından ne olursa olsun vazgeçmeyen, inatçı, ısrarcı biridir. Benzer dertlere sahip olan Aliş, Aysarı ve diğerleri ile beraber kalavniyanın ve yönetimin yolsuzluklarının mağduru olarak halkı temsil eder; bu yönleriyle Dayrabay ve diğerleri yazarın sözünü emanet ettiği karakterlerdir..

Casıbay: Parti üyesi, Dayrabay'ın deyimiyle “komünes”¹⁷¹ ve üstelik ateşli bir komünestir. Ancak halk tarafından pek sevilmiyor olacak ki, konuşması sırasında “*Casıbay'ın olduğu yerde bozgunculuk vardır!*” gibi saldırgan sözlere ve tavırlara maruz kalır. Beraberindeki temsilci ile beraber resmî ideolojinin ve partinin sözcüsüdür.

Aysarı: Casıbay'ın anlattığına göre, Nikolay¹⁷² devrinde altı sene muhtarlık yapmış ve muhtarlığı sırasında her türlü yolsuzluğa ve rüşvete bulaşmış biridir. Saduvakas ile beraber kolhozdaki “grup” uygulamasına karşıdır; evinde gizli toplantılar düzenleyip halkı kışkırtır.

İristi: Algabas grubunun o günkü toplantısına başkanlık eden kişidir.

Abiş: Grup toplantısının sekreteridir.

Temsilci: İmece çalışmalarına da yakından görmek için katılan temsilci, o toplantıda yeni tüzüğü okuyacaktır.

Seyit: Yönetimin memurudur. Dayrabay'dan ineğini ister ancak sonrasında yönetimin memuruna karşı geldin diyerek onu ilçe merkezine yaya sürgüne gönderir.

Küsebay: Dayrabay yaya olarak ilçeye sürüldüğü zaman ona eşlik eden atlı nöbetçidir. Yolculuk sırasında acımasızdır, Dayrabay'ın tüm yalvarmalarına rağmen dinlenmek için mola vermez; neticede Dayrabay tarafından atından düşürülerek geride bırakılır.

¹⁷¹ Komünes: Köylü ağzıyla komünist (age., s. 33).

¹⁷² Nikolay Aleksandroviç Romanov, II. Nikolay: Son Rus çarı

İlçe Komitesi Sekreteri: Görevine yeni başlayan sekreter; genç, yardımsever ve adildir. Dayrabay'ı bir bakıma aklar, tohum borcu konusunda destekler.

Külzayra: Kolhoz yönetim başkanıdır. Hikâyenin gövdesinde bir yeri olmasa da, başlangıçta kendisi gibi diğer kadınların çalışma hayatına “mecbur” bırakılmalarını eleştirir; eşitlikten dert yanar.

2.11.4. Zaman ve Mekân

Olay zamanı hikâyenin son bölümünde açık bir biçimde verilmektedir:

“(…)

—*Yoldaş temsilci, ben partiye üye olsam olur mu?*

—*Parti üye alacaksa, sizin gibi birini alır.*

—*Öyleyse ben partiye üye oluyorum! Hey, Casıbay, listene yaz: Dayrabay 1 Nisan 1930 tarihinden itibaren komünist oldu de.*”¹⁷³

Yazıldığı tarih de Nisan 1930 olan ve büyük bölümü diyaloglardan oluşan hikâyede olay zamanı ve anlatma zamanı iç içedir.

Mekân ise, birbirine 8-10 km uzaklıktaki dört Kazak mahallesinin bir araya geldiği bir okul salonudur. Hararetli tartışmaların ardından toplantı dağılınca mekân okulun çevresine ve Dayrabay'ın evine doğru kısa bir süreliğine genişlese de yine okuldaki toplantı salonunda hikâye tamamlanmaktadır.

2.11.5. Üslup, Anlatıcı ve Bakış Açısı

Hâkim bakış açılı üçüncü tekil anlatıcı tarafından anlatılan hikâyede Maylin, Dayrabay üzerinden ilçe yöneticilerini ve grup yönetimini sert bir şekilde eleştirmektedir, bu eleştirilerini de somut olaylar üzerine yerleştirir.

Mülkiyet ortaklığı uygulamasını had safhaya çıkaran ilçe yöneticileri ve onlardan yüz bularak işi tamamen haksızlığa vardırان grup yönetimi, milletin hayvanlarını, malını mülkünü tamamen ortalık malı yapmış; kalavniya sayesinde o güne kadarki en bereketli verimde bile halkı borçlandırmıştır. Gücü kuvveti yerinde olanlar

¹⁷³ Beyimbet Maylin, “Kavganın Başı-Dayrabay'ın İneği” (Akt. Abdulvahap Kara), age., s. 33

bile bu mülkiyet ortaklığına güvenerek çalışmamaktadır ve böylece yolsuzluk, haksızlık zirveye ulaşmıştır. Aşağıdaki alıntıda bu durum özetlenmektedir:

“(…) İlçe görevlileri aşırıya kaçarak hayvanların hepsini ortaya almışlar ve grubu komüne çevirmişlerdi. Grup yönetimi bunu kendince büyüterek tamamen genişletmişti. Birinin altı aylık buzağısını, birinin bir yaşındaki buzağısını, birinin tayını avlusundan götürerek kesmişler ve satmışlardı. Bunların arasında ‘çocuğundan da çok severek’ baktığı Ahmet’in kızıl buzağısı da gitmiş. Tek kendisi bir kova süt veren Dayrabay’ın ineği de bunlar arasındaydı. Halk tedirgin olmuş ve gruba olan hevesleri birden kaybolmuştu... Sonra ‘gruba girmek de çıkmak da isteğe bağlı’ sözünü halk kendine göre yorumlayarak, ikinci manayı çıkarmak istiyordu.”¹⁷⁴

Parti yöneticileri, mevcut yolsuzluğu kendi ağızlarıyla da itiraf etmektedir:

“(…) Bizim örgütlediğimiz yoksulumuz yok değil, yoksulun arasında bizim itibarımız yüksekti. Fakat bu kampanya ağır geldi. Tüm ağırlık yoksulun sırtına bindi. Suçu ilçede, ilçe yöneticilerinde buluyorum...”¹⁷⁵ diyen Casıbay, mülkiyet ortaklığı uygulaması ve tohum borçları konusunda gerçeği ortaya koymaktadır.

Olan biten haksızlığı önce halkın ağzından anlatıp sonra da sorumlulara tasdik ettiren Maylin, her şeye rağmen ideolojiye ve partiye toz kondurmaz; yaşadığı onca haksızlığa rağmen Dayrabay, *“Ben konuştuySAM, grup yönetiminin yolsuzluğunu söylemeye çalıştım. Her zaman da söylerim, ilçe komitesinde de söylerim... Gruptan çıkacağım diye bir şey söyledim mi? Niçin çıkayım gruptan? Kovsan da çıkmam!”¹⁷⁶* diyerek en sonunda partiye üye olur.

2.11.6. Hikâyedeki Folklorik ve Çevresel Unsurlar

Hikâyede toplumsal yaşama dair en önemli unsur olarak, Kazak köylerinde traktörün 1930 yılında ilk defa kullanıldığını görmekteyiz. Dayrabay’ın, *“Kalavniya olduk, 4-5 traktör geldi. Traktörü daha önce kim görmüş; taylar korkup anasının sütünü emmekten vazgeçti; süt inekleri korkudan kovadaki sütü döktü, kadınları ezdi. Köydeki*

¹⁷⁴ age., s. 22.

¹⁷⁵ age., s. 32.

¹⁷⁶ age., s. 33.

*hayvanların hepsi ürküp kırlara kaçtı...*¹⁷⁷ şeklinde anlattığı bu ilk buluşma sayesinde 200 deste toprak 20 günde sürülür ve bunun sonunda o güne dek görülmemiş bir tahıl elde edilir.

Bir diğer önemli veri ise kadınların çalışma hayatına katılmasına dair kolhoz başkanının yorumlarıdır:

*“Sizler bizi niçin boş yere yoruyorsunuz, ocak başında oturup kül çıkarmaktan başka, biz ne işe yararız? (...) Bizi rahat bıraksalar, o eşitlik denen şeyi istemezdik. Eskiden beri bize bakan erkekler yine bakmaya devam etseler olmaz mı? (...) Daha önce böyle bir şey görmemiş kadın, toplum işleri kolay mı?”*¹⁷⁸

Kolhoz başkanı Külzayra'nın bu sözleri, elbette kişisel sözler değildir; Kazak kadınların pek alışık olmadıkları çalışma hayatına ve eşitliğe karşı duydukları yabancılaşma dile getirilmekte; Sovyetlere kadar kendilerine yakıştırılan basit ayak işlerini görmek dışında bir işe yaramayan, bir bakıma ikinci sınıf insan sıfatını kadınların kendilerinin bile kanıksadığı vurgulanmaktadır.

Aliş'in şikâyet ettiği üzere, mülkiyet ortaklığına güvenerek çalışmayan, halkın sırtında kambur olan “bedavacılar” da hikâyede dikkat çekilen bir diğer önemli noktadır.

¹⁷⁷ age, s. 24-25.

¹⁷⁸ age, s. 21.

2.12. Sattar Erüvbay – Baht¹⁷⁹

2.12.1. Olay Örgüsü

Hikâye, yazarın baht üzerine düşünmeye başladığı zamanları anlatan girişin ardından ana hikâyenin iki parça hâlinde anlatılmasıyla, üç bölümden oluşmaktadır.

—Anlatıcının yaşadığı sokaktan her gün bir dilenci geçmektedir ve insanlara “Bahtlı olun!” diye seslenmektedir; küçük yaşlarda bu manzaraya şahit olan anlatıcı da bahtın ne olduğunu merak eder,

—Yine uzak geçmişten anlatılan Küntilim, Barlıbay ve Jaksıbayların hikâyesinde, Jaksıbay’ın eve ekmekle döndüğü günleri Küntilim bahtlı saymaktadır,

—Anlatıcı kahraman tahsilden döneli bir yıl olmuştur ve devir artık Sovyet devridir,

—Geri döndüğünden beri Küntilim’i hep mutlu gören anlatıcı, kendisinden bahtını anlatmasını ister,

—Küntilim gördüğü bir rüyayı anlatır, rüyasında, değirmende çalışırken Lenin gelir ve halka nasıl çalışmalarını gerektiğini anlatır, partisi ile konuşmanın kendisi ile konuşmak demek olduğunu; partisi ile konuşmanın yolunun da çok çalışıp üzerlerine düşeni yapmaktan geçtiğini söyler,

— Hikâyenin sonunda, kahramanımıza parti ile nasıl konuşacağı sorulur ve o da, emekçilerin hikâyelerini anlatmak suretiyle bu işi yapacağını söyler.

2.12.2. Hikâyenin Özeti

Hep bahtı bir görsem derdim, diyen anlatıcı, her gün işlek bir yolda durup “Ey insanlar bahtlı olun!” diye bağırarak bir dilenciden aldığı bu işaretle bahtın ne olduğunu merak eder; şu bilinmez baht neymiş görmek ister.

I

Kahramanımız, Türkistan şehrinin güneyinde bir evde yaşamaktadır. Hemen yanlarında ise Jaksıbay ve ailesi yaşar. Şehirde gündelikçi olarak kerpiç döken Jaksıbay

¹⁷⁹ Akt. Aşur Özdemir, “Kazak Edebiyatında Hikâye”, age, s.248-251.

çalışmaya gittiğinde, annesi Küntülim de kapının önünde güneş batana kadar elbise diker. Bu sırada bazen küçük oğlu Barlıbay, annesinin yanına gelip karnım acıktı deyince Küntülim, “Ah seni bahtsız, onu neden bana söylüyorsun,” der. Sonra geç vakit, elinde bir beze sarılı şeylerle Jaksıbay görünürse Küntülim, Barlıbay’a seslenerek “Bahtın varmış evladım,” der, sevinir. Eve girerlerken Küntülim, anlatıcı kahramanımızı da çağırır; kahramanımız da bu davetle birlikte yalnızca Jaksıbay’ın evinde bulunduğu – o da sadece akşamları kısa bir süre kaldığına inandığı bahtı tadar.

II

Anlatıcımız tahsilden döneli bir yıl olmuştur ve döndüğünden beri Küntülim’in gülmediği, mutsuz olduğu bir gün görmemiştir. Onun nasıl bu kadar mesut olduğunu merak ederler, hep birlikte oturduğu bir sırada, Küntülim’den bahtını anlatmasını isterler. O da bahtını şöyle anlatır:

Küntülim, değirmende çalışmaktadır. Bir gün işten döndüğü sırada uyuyakalır ve bir rüya görür. Rüyasında kuşluk vakti, bir yandan harmanda değirmene buğday atıp bir yandan derin düşüncelerde iken bir ses duyar. Sesin sahibi Lenin, değirmendekilere işlerini iyi yapmaları için öğütler vermektedir. Sonra Küntülim’in yanına gelir, ona bahtlı olduğunu, iyi çalışması gerektiğini, tek bir buğday tanesini bile ziyan etmemesini söyler. Küntülim, kendisiyle konuşmak istediğini söyleyince Lenin, kendisiyle konuşmak istiyorsa partisiyle konuşması gerektiğini söyler. Küntülim nasıl konuşacağını sorunca da, çalışma planını gerçekleştirmelerini; parti ile konuşmanın bu olduğunu söyler.

İşte böyle bir düş gördüm, diyerek bitirir sözünü Küntülim.

Orada bulunanlar imrenir bu rüyaya, ne kadar bahtlıymışsın, derler. Küntülim, ben daha çok çalışıp planlanandan fazla üretim yapacağım, peki sen partiyle nasıl konuşacaksın, diye sorunca kahramanımız şu yanıtı verir: Ben de bütün bu çalışmalarını ve emeğini yazıp anlatmak suretiyle konuşacağım.

2.12.3. Şahıs Kadrosu

Anlatıcı: Birinci tekil ağızdan her şeyi anlatan kişidir. Yazarın kendisi olabileceği gibi¹⁸⁰, kurgulanmış bir kahraman da olabilir. Çocukluğundaki bir hatırası ile baht konusunu kurcalayan, yıllarca onu sorgulayan ve sonunda Küntülim'in anlattıklarından bahtın ne olduğunu anlayan; dolayısıyla bütün hikâyenin çatısını taşıyan; okumuş, bilgili, aydın bir kişidir.

Küntülim: Yazarın Sovyet öncesini ve Sovyet dönemini kıyaslamak için kullandığı karakterdir. Toplum ve şartlar, Küntülim'in ve ailesinin şahsında anlatılmaktadır. Küntülim, Kazak toplumunda anayı temsil eder. Gönlü bol, çalışkan ve kanaatkâr bir kadındır.

Lenin: Küntülim ile birlikte en önemli kişilerden biridir. Tarihî gerçekliğinin yanında hikâyede Sovyetler Birliği'ni, Komünist Parti'yi ve Sovyet ideolojisini temsil eder. Yol gösterici ve halkın lideridir.

Jaksıbay: Sovyet öncesi dönemde şehirde gündelikçi olarak çalışıp ailesini geçindirmektedir. Hikâyenin ikinci bölümünde ise Komünist Parti'ye üye olmuştur.

Barlıbay: Küntülim'in küçük oğludur.

İhtiyar Dilenci: Hikâyenin başlangıcında gördüğümüz, kalabalık bir yolda insanlara bahtları açık olsun diye dua edip bağırان bir dilencidir. Sovyet öncesi devrin anlatıldığı ilk bölümde dönemin şartlarında dair güçlü bir tip/karakterdir.

2.12.4. Zaman ve Mekân

1934 yılında yazılan eserde, Sovyet devri öncesi ve Sovyet devri karşılaştırılmaktadır. Buna paralel olarak ilk devirde anlatıcımız çocuk iken ikinci devirde tahsilini tamamlamıştır. İlk devirde çizilen insan ve toplum portresinde yoksulluk, işsizlik ve açlık hâkimdir, öyle ki; akşam eve ekmekle dönmek baht

¹⁸⁰ Hikâyedeki “Evimiz Türkistan şehrinin güney ucunda idi.” cümlesini ve son kısımda anlatıcının Sovyetler ve parti için çalışan erleri edebî eserlerde anlatacağını söylemesini dikkate aldığımızda, bunların Sattar Erüvbay'ın biyografisi ile örtüştüğünü görmekteyiz. Türkistan'da doğan ve Leningrad Felsefe ve Tarih Enstitüsü'nü bitirdikten sonra gazetelerde çalışan Erüvbay, kurgu bir metin kaleme almış olabileceği gibi doğrudan doğruya bir hatırasını anlatmış da olabilir.

sayılmaktadır. Ancak Sovyet dönemine gelindiğinde artık Küntilim de çalışmaktadır ve yaşadığı hayatın baht olduğunu düşünmektedir. Devrimin ayırdığı bu iki zıt dönemin mukayese edilmesi yine Erüvbay'ın ideolojisine hizmet etmektedir.

1905'teki Kanlı Pazar'dan sonraki Alaşçılık dönemi ile 1917 Ekim Devrimi sonrası ilk yıllar, olay zamanı anlamında hikâyedeki en geniş zaman aralığıdır.

Mekân ise en geniş anlamda Türkistan şehridir. Girişte mekân işlek bir yol ve kahramanın evi iken birinci bölümde mekân komşularının evine ve o evin civarına dönüşür. İkinci bölümde ise açık bir mekân bilgisi bulunmamakla birlikte Küntilim'in rüyasını anlattığı hep birlikte oturulan bir yerden bahsedilmekte, burası bir ocak başı da olabilir geniş bir oda veya içlerinden birinin çadırı da olabilir.

2.12.5. Üslup, Anlatıcı ve Bakış Açısı

Sattar Erüvbay bu hikâyesinde açık bir biçimde Sovyet ideolojisini ve siyasetini övmektedir. İlk bölümde içlerinden yalnızca birinin çalıştığı üç kişilik bir aile ile beraber açlık ve sefalet hâkimdir; ancak ikinci bölümde –her ne kadar Jaksıbay'ın ne iş yaptığı ile ilgili doğrudan bilgi yoksa da- anne Küntilim değirmende buğday öğütmektedir. Yani Sovyet yönetimi ile beraber artık kadınlar da işgücü olarak toplumda yer almaktadır. En önemlisi de Lenin ile beraber artık Küntilim'in yüzünün gülmediği bir gün yoktur. “Dilencilerin sokaklarda gezdiği, insanların bir kuru ekmeğe mutlu olduğu günlerden, Lenin ve devrim sayesinde çıkıldığı” mesajı verilen hikâyede; başından beri peşinde dolaştığımız baht, Lenin ve onun getirdiği yönetim ile Küntilim'in hayatına daimi olarak yerleşmiştir.

Hikâye kahraman bakış açısı ile birinci tekil anlatıcı tarafından anlatılmaktadır.

2.12.6. Hikâyedeki Folklorik ve Çevresel Unsurlar

Baht kavramını anlatıcının aklına sokan ve zihnine kazıyan dilenci, Jaksıbay'ın gündelikçi olarak kerpiç dökmesi; devrimden sonra partiye üye olması, Küntilim'in Lenin'i rüyasında görmesi, buğday, harman, döver (değirmen) gibi motifler hikâyede önemli bir yere sahiptir. Bunların yanında, Küntilim'in anlatıcıya söylediği, “Yoksa sen

*okuyup büyüdükten sonra benim masalımı eskisi gibi dinlemez misin?*¹⁸¹ sözü, sözlü edebiyat geleneğinin sürdürüldüğünü göstermektedir.

¹⁸¹ Sattar Erüvbaş, “Baht” (Akt. Aşur Özdemir), age, s. 249.

2.13. Sabit Mukanov – İki Gün¹⁸²

2.13.1. Olay Örgüsü

1917 ve 1939 yıllarının 1 Mayıs günlerinin anlatıldığı hikâyede iki farklı olay örgüsü vardır.

1 Mayıs 1917:

- Bir zenginin yanında çalışan Dalabay hastalanınca, Baytas onu evine götürür,
- Dalabay'ı taşıyan eski Kazak arabasını çeken zayıf, güçsüz at yolda yığılır kalır,
- Atı dinlendirirken yanlarına Dalabay'ın köylüleri gelir,
- Kabanbay adlı zenginden ekin için tarla istemekten bıkan köylüler, toplanıp haklarını aramaya karar verdiklerini anlatırlar,
- Köylüler, Dalabay ve Baytas'ın durumunu öğrenince çifte öküz koşulmuş arabalarını verip Dalabay'ı evine gönderirler,
- Eve varınca, Dalabay'ın karısı Künimjan'ı yerde yatan kötürüm atın başında bulurlar,
- Dalabay, yolda konuşurlarken iyileşip iyileşmediğini sorduğu atın yanına gider, atın öldüğünü görür,
- Künimjan kocasını alıp evlerine götürür,
- Bu sırada iyice kötüleşen hava fırtınaya döner, fırtınada çadırları da yıkılır,
- Dalabay, fırtınanın altında üç çocuğunu yorganı ile sarıp sarmalar.

1 Mayıs 1939:

- Dalabay'ın müdürü olduğu Lenin Kolhozu ile komşu kolhoz olan Oktyabr Kolhozu birbirlerini misafirlığe çağırmıştır,
- Tan ağarırken, dışarıdaki gürültüye uyanan Künimjan, uydukları arabanın kapısını açıp dışarıya bakar,
- O sırada Dalabay'ın kolhozcu bir arkadaşı Künimjan'a laf atarak takılır, ortanca oğlu Taykoşkar geliverince Künimjan adama bir şey demeden kapıyı kapatır,

¹⁸² Akt. Aşur Özdemir, “Kazak Edebiyatında Hikâye”, age, s. 216-222.

—Her gün erkenden işe başlayan Dalabay, o gün bayram olduğu için hâlâ yataktadır,

—Biraz sonra giyinip dışarı çıkan Dalabay, komşu kolhozdan Baytas ile konuşmaya başlar; üretimden ve iki kolhoz arasındaki rekabetten bahsederler,

—Onlar konuşurken, Dalabay’ın önceki yıl askere alınıp Uzakdoğu’ya gönderilen oğlu Amantay çıkagelir,

—Karı-koca, oğullarına hasretle sarılır,

—Şakayla karışık araya giren halk, bu yalnızca sizin oğlunuz mu der ve kısa bir hâl hatır sormanın ardından Amantay savaşıla ilgili anlatmaya başlar.

2.13.2. Hikâyenin Özeti

1

Kapkara bulutlarla kaplı göğün altında, karnı kabak gibi, budu dayak gibi, kemikleri çıkmış bir doru yıllık atı; bir düşüp bir kalkarak peşindeki hasta arabasını güçlkle çekmeye çalışmaktadır. Bu at, Baytas’ın atıdır. Atın çektiği arabada hasta yatan Dalabay’dır.

Doru beygir, arabayı kan ter içinde çekmektedir; sendeleyip düşeceği sırada burnunu da ayak gibi kullanarak kafasıyla yerde destek alır. Böyle bir vaziyette, daha fazla dayanamayan hayvan en sonunda yere yığılır kalır, debelenen ayaklarını bir daha karnına toplayamaz. Baytas öfkelenir, ata bin bir laf söylenerek Dalabay’a seslenir, durumu anlatır. Atı arabadan çözen Baytas, hayvanın karnını tekmelemeye başlar. Dalabay arabadan seslenerek Baytas’ı durdurur. Atı dinlendirmek üzere bir süre mola vermek zorunda kalırlar.

Dalabay, yoksul bir delikanlı iken çok çalışarak para biriktirmiş ve erken denebilecek yaşta evlenmiştir. Karısı ve üç oğluyla beraber bütün varlığı bir at ile oğlaklı bir keçiden ibaret olduğu için, o yılın baharında ekinini ekmek üzere bir zenginle anlaşır. Anlaştığı zenginin tarlasında on gün kadar saban sürdükten sonra hastalanır. Onu evine götürmeye “eli değmeyen” ağa, aşhane olarak kullandığı kurumlu çadırda Dalabay’ı iki üç gün yatırır. Ağanın kendisine acımadığını görünce Dalabay, Baytas’tan yardım ister. Baytas’ın babası ile Dalabay teyze çocuklarıdır. Baytas, “Beni atınla

evime götürüver,” diyen Dalabay’ı “Atım çok zayıf,” diyerek geri çevirse de; babasının zorlamasıyla Dalabay’ı evine götürmeyi kabul eder. Fakat şimdi at yola kalmıştır, Baytas ise içten içe babasını suçlamaktadır.

Yolda dinlenirken, gürültüyle bir grup yaklaşır ve yanlarına gelir. Birbirlerini tanımayan Baytas ile kalabalık arasında kısa bir sürtüşme yaşanır. Konuşmalar sertleşince, adamların kendi köylüsü olduğunu anlayan Dalabay arabanın içinden seslenir. Köylüler de Dalabay’ı tanırlar. Kabanbay adlı zenginden ekin için tarla istemekten bıktıklarını, bu yüzden de yoksullar olarak birleşip bir şeyler yapmaya karar verdiklerini anlatırlar. Zemini sağlam bir yere çadır kurup başında birini bıraktıklarını, şimdi de avıla gidip kalanları alacaklarını söylerler.

Dalabay ve Baytas’ın gece vakti neden yolda olduklarını, Dalabay’ın hastalığını öğrenince, çift öküz koşulmuş bir araba olduğunu söyleyerek Dalabay’ı götürmeyi teklif ederler. Dalabay, Baytas’a teşekkür eder ve ondan izin alarak arabaya biner.

Dalabay yolda giderken, kendi köyünde büyük öküzler olmadığını düşünerek, öküzlerin kimin olduğunu sorar. Beraberindeki köylüsü, “Öküz dediğimize bakma, yeni eğitilmiş üç yaşında hayvanlar.” diye karşılık verir. Arkasından Dalabay, hasta olan boz atının iyileşip iyileşmediğini sorar. Hayvanın hâlâ yattığını öğrenince, tüh, ekine kadar ayağa kalkar diye umutlanmışım, diye iç geçirir. “Biz de üzüldük,” der köylüsü, “Hane sayısı çok, binek yok. Her şeyi göze alarak Kabanbay’ın yerine el attık. Orayı az da olsa ev başına birer desyatınadan üleştireceğiz. Fakat bütün köyde bunu bile aktarmaya yarayacak bir hayvan yok. Tabii sağlam ineklerimizi sabana koşmazsak...”

Tan yeri ağarırken, iki öküz koşulmuş araba, arabadaki hasta Dalabay ve etraftaki yaya atlı bir bölük adam, Dalabay’ın evinin önünde durur. Bu sırada Künimjan, kötürüm atın başında beklemektedir, kalabalığı görünce, “At bugün otlamıyor, ölü diye yanından ayrılmıyorum.” der. Bunun üzerine Dalabay arabadan seslenir: “Atın öleceğini biliyorum.”

Künimjan Dalabay’ın hasta olduğunu öğrenince telaşlanır. Çevredekilerin yardımıyla Dalabay arabadan iner, önce atın yanına gider. Hayvanın ayaklarını açmış ölü gibi yattığını görünce şüphelenir. Atın burun deliğine parmağını sokar: buz gibidir. “Ölmüş.” der.

Tam bu sırada büyük bir fırtına kopar. Kalabalık, “Evleri sağlamlaştırın!” diye bağırır. Künimjan hemen koşup çadırın dış bağlarını bağlar. Dalabay da içeri girer, yel bağını¹⁸³ çözüp bütün ağırlığıyla aşağıya doğru çeker.

Ancak küçücük çadır, fırtınaya daha fazla dayanamaz. Teneke gibi içe bükülür ve Dalabay’ın üstünden aşarak yıkılır.

Künimjan, üzüntüyle feryat eder. Dalabay ise, ağlayan yavrularını yorganına sarıp teselli etmeye çalışır.

Bu, 1 Mayıs 1917 günüdür.

2

Dışarıdaki gürültüye uyanan Künimjan, arabanın kapısını açıp dışarıya bakar. Tan yeri yeni ağarmaya başlamıştır. Dalabay’ın kolhozcu bir arkadaşı, Künimjan’ı görünce laf atar:

—Ooo, Yusuf ile Züleyha! Bu kadar uyku ne böyle? Sizin ateşiniz asla sönmeyecek herhâlde! Sen de bugün huri gibi güzelleşmişsin ihtiyar mundar.

Bu sözün arkasından aynı üslupla cevap verecekken, polis olan yirmi bir yaşındaki ikinci oğlu Taykoşkar yanına gelince Künimjan vazgeçer. Kapıyı kapatır.

Künimjan, uyuyor zannettiği Dalabay’ın yorganını örter. Ama Dalabay ondan önce uyanmıştır. Her gün şafakla işe başlayıp ekincilere aman vermeyen Dalabay’ın o gün öyle rahatça yatmasının sebebi ise, o günün 1 Mayıs olmasıdır. Kutlama kurulunda yer almadığına göre uzun uzun yatabilir Dalabay.

Dalabay’ın müdürü olduğu kolhozun adı Lenin Kolhozu’dur. Komşuları ise Oktyabr Kolhozu’dur. İki kolhoz, 1 Mayıs İşçi Bayramı sebebiyle birbirini misafirlığe çağırmıştır. Lenin’de kulunlu kısrak sayısı 95; kulunlarını süttten kesmiş olanların sayısı ise 40’tır. Oktyabr’da bu sayı 68’e 40’tır. Kutlama kurulunun Künimjan’a verdiği görev, bu kısraklardan alınan kımızı şölene katılanlara dağıtmaktır.

Biraz sonra, biri geldi diyerek Künimjan Dalabay’ı uyandırır.

—Kim geldi?

—Oktyabr Kolhozu’nun müdürü Baytas.

¹⁸³ Jelbay, “yel bağı”, Kazakların “kiyiz üy” yani keçe çadırlarında çadırın tepesinden sarkan üç bağ vardır. Şiddetli rüzgârda çadır uçmasın diye bu bağlar yere bağlanır veya ucuna ağırlık bağlanarak çadır sabitlenir (ÖZDEMİR, age., s. 219).

Dalabay giyinip dışarı çıkar. Ufuk rengârenk, gün doğmak üzeredir.

—Ekin işleri nasıl gidiyor, diye sorar Dalabay.

—Planımız sekiz yüz, gerçekleştirdiğimiz beş yüz elli altı, der Baytas. Sizde nasıl?

—Dokuz yüzden beş yüz seksen beş.

—Bildir¹⁸⁴ ödülü siz aldınız, kızıl bayrak ile M-1¹⁸⁵ kazandınız. Bu yıl bir aksilik olmazsa bi kazanacağız.

—Belli olmaz, acele etmeyelim.

Böyle şakayla karışık konuşurlar. Bu sırada karşıdan gelen M-1'in içinde bir ihtiyar görürler.

—Parti alt teşkilatı sekreteri Bayanov, der Dalabay.

Arabanın gelmesini beklerken Baytas, Amantay'ı sorar. Amantay, Dalabay'ın 23 yaşındaki büyük oğludur. 17 yaşında liseyi bitirmiş, ardından Almatı'da bir üniversiteye girmiştir. Orada okurken 1938 yılında askere alınır ve Uzakdoğu'ya gönderilir. Önceki sene meydana gelen Hasan Gölü vakasında¹⁸⁶ yaralanması üzerine bir arkadaşı, “Amantay ağır yaralandı, revirde iki ay yattı; biraz düzeldikten sonra tedaviyi sürdürmek üzere Kafkas'taki bir sağlık yurduna gitti.” diye yazmıştır. Amantay henüz dönmemiştir, ama iyi olduğuna dair ara sıra mektuplar göndermektedir.

Dalabay, Baytas'a Amantay'ı anlatırken araba yanlarına gelir. İçinden iri yarı, asker giyimli, yakışıklı bir gencin indiğini görünce Künimjan ve Dalabay koşarak ona sarılır. Ana-baba, gözyaşları içinde oğullarını kucaklar.

Güneş doğmaktadır. Şölen için toplanan halk, “Eh yeter, bu çocuk yalnızca sizin çocuğunuz mu, yoksa halkın çocuğu mu?” diyerek Amantay'ı ana-babasından alır.

Hasan Gölü vakası, halk arasında bir efsaneye dönüşmüştür. Anlatılana göre hiçbir savaşta öyle bir taktik uygulanmamış; öyle kahramanlıklar gösterilmemiştir. Halk

¹⁸⁴ Bildir: Geçen yıl, bir önceki yıl.

¹⁸⁵ M-1, GAZ-M1: Rus otomobil üreticisi GAZ tarafından 1936-1943 yılları arasında üretilen otomobil modeli. Detaylı bilgi için bk.: <https://en.wikipedia.org/wiki/GAZ-M1>, erişim tarihi: 18.05.2016

¹⁸⁶ Hasan Gölü Vakası veya Muharebesi, Changkufeng Olayı: 29 Temmuz-11 Ağustos 1938 tarihlerinde Sovyetler Birliği ile Japonya arasında Hasan Gölü bölgesinde meydana gelen sınır çatışmasıdır. Moskova'da imzalanan mütareke ile sona ermiştir.

bk.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Khasan_G%C3%B6lü_Muharebesi,

https://tr.wikipedia.org/wiki/Halhin_Gölü_Muharebesi, erişim tarihi: 18.05.2016.

da, bu olay hakkında detaylı bilgi alabilmek için Amantay'ı sıkıştırır. Amantay da gülümseyerek anlatmaya başlar. Tarih, 1 Mayıs 1939'dur.

2.13.3. Şahıs Kadrosu

Dalabay: Hikâyede ana kahramandır. İki farklı durumda karşımıza çıkar: Birinci bölümde evli üç çocuk babası, fakir, bir zenginin toprağını işlerken hastalanan bir zavallıdır. Hasta hâlde iki üç gün kurumlu çadırda yatar; bir akrabasının yardımıyla evine döner. Döndüğünde ise tek atının ölmüş olduğunu görür. Hikâyenin ikinci bölümünde Dalabay artık güçlü biridir, kolhoz müdürü olmuştur. Çalışkan, ekincilere göz açtırmayan bir müdürdür. Başında bulunduğu kolhoz son sene en çok üretimi gerçekleştirerek ödülü kazanmıştır. Aynı zamanda Dalabay duygusal bir babadır. İlk bölümde fırtınadan dolayı çadırı yıkıldığı zaman karısı feryat edip dövünürken o ağlaşan çocuklarını yorganıyla sarmış, onları teselli etmiştir. İkinci bölümde de yine askerden dönen büyük oğluna sarılırken Künimjan ne kadar zorlansa da ağlamamaya ant içtiği için kendini tutarken; Dalabay –“öyle bir yemini olmadığından”- kendini bırakır ve gün doğumunun altın ışıklarında gözyaşları gözlerinden süzülür.

Künimjan: Dalabay'ın karısıdır. Hikâyede *düz kahraman / kart karakter*¹⁸⁷ olarak yer alan Künimjan, belli bir özelliği ile öne çıkmaz. Ancak çadırları fırtınadan devrildiğinde çocuklarına koşmak yerine Tanrı'ya lanet okuması ve askerden gazi olarak dönen oğluna sarılırken –ağlamamaya yemin etmiş olsa da- ağlamaması, geleneksel annelik modeline aykırı tutumlar olması bakımından önemlidir. Aynı zamanda akıllı ve temkinlidir, ikinci bölümün başlangıcında kendisine laf atan adama cevap verecekken polis olan oğlu Taykoşkar yanına gelince bir şey demeden kapıyı kapatır.

Baytas: Dalabay'ın akrabasıdır. O da tıpkı Dalabay gibi, iki bölümde iki farklı durumdadır. İlk bölümde oldukça aksi ve kavgacıdır. İlk atının zayıf olduğunu söyleyerek hasta Dalabay'a yardım etmek istemez ancak babasının zorlamasıyla yola çıkmak zorunda kalır. Zayıf, düşkün atı yere yığılınca yolda kalırlar, Baytas yerdeki atı tekmeler, babasına söylenir; o sırada yanlarına gelen köylülerle de sürtüşür. İkinci

¹⁸⁷ İsmail Çetişli, age., s. 90.

bölümde ise Baytas da Dalabay gibi kendi kolhozunun müdürüdür. Bu bölümde Baytas neşeli, şakacı ve sosyal hayatla ilgilenen bir karaktere bürünür.

Dalabay'ın Köylüleri: Adlarını bilmediğimiz bir grup adamdır. Kabanbay adlı zenginden işlemek için toprak istemekten bıkmış; onun topraklarını işgal edip kendilerine paylaştırarak ekin ekmeğe karar vermişlerdir. Hikâyede, proletaryanın burjuvaya başkaldırısını ve örgütlü hareketi temsil ederler.

Amantay: Dalabay ve Künimjan'ın büyük oğullarıdır. On yedi yaşında liseyi bitirmiş, sonrasında Almatı'da üniversiteye başlamıştır. Üniversitede iken 1938 yılında askere alınıp Uzakdoğu'ya gönderilir. Aynı yılın yaz aylarında meydana gelen Hasan Gölü olayında yaralanır ve Kafkaslarda bir süre tedavi gördükten sonra evine döner. İri yarı, güçlü kuvvetli ve yakışıklıdır. Asker üniforması içindeki bu görüntüsüyle hikâyenin ikinci bölümünde güçlü Sovyet yönetimini temsil eder.

Baytas'ın Babası: Dalabay'ın teyze oğludur. Dalabay hastalanınca duruma müdahale edip onu oğlu ile evine gönderir. Bu bakımdan hikâyede yönlendirici kahraman olarak yer alır.

Taykoşkar: İkinci bölümde yirmi bir yaşında, güçlü kuvvetli bir polistir.

Diğer Kişiler: Parti alt teşkilatı sekreteri Bayanov; Halk.

2.13.4. Zaman ve Mekân

İki Gün adlı hikâyesinde Sabit Mukanov, Dalabay ve çevresi üzerinden Sovyet öncesi dönem ile Sovyet dönemini karşılaştırmaktadır. 1917 yılında, Şubat Devrimi ile Ekim Devrimi arasında kalan 1 Mayıs günü ve 1939 yılının 1 Mayıs günü iki farklı hikâye olarak anlatılmaktadır. Zaman unsuru, eserdeki en önemli unsurdur. Her şey ve herkes zamana ve zamanın şartlarına bağlı olarak şekillenmiştir. Sonlara doğru, 1938 yazında Japonlarla Sovyetler arasında meydana gelen Hasan Gölü olayına da değinilmektedir ve hikâye, Amantay'ın bu olayı anlatmaya başladığı noktada sonlanır.

Mekân ise bütün yönleriyle bir Kazak köyüdür. Keçe çadırlar, tarlalar, ağıl ve ahırlar ile at, keçi gibi evcil hayvanlar mekânı tamamlayan unsurlardır. Hikâyenin ikinci bölümünde gördüğümüz iki uzak coğrafya olan Uzakdoğu ve Kafkaslar, Sovyetler Birliği'nin geniş sınırlarını vurgulaması bakımından önemlidir.

2.13.5. Üslup, Anlatıcı ve Bakış Açısı

Hâkim bakış açısı ile yazılan hikâye, üçüncü tekil anlatıcı tarafından anlatılmaktadır.

Mukanov bu eserinde, eski dönem ile yeni dönemi karşılaştırmak için hikâyedeki tüm unsurlardan yararlanmışır. Sovyet öncesi devir işsizlik, hastalık, zayıflık, fakirlik ve çaresizlik gibi olumsuz niteliklerle temsil edilirken; Sovyet dönemi güç kuvvet, makam ve mevki, vatanseverlik ve çalışma hayatı gibi olumlu niteliklerle temsil edilir.

2.13.6. Hikâyedeki Folklorik ve Çevresel Unsurlar

İki Gün'deki en dikkat çeken folklor unsuru Yusuf ile Züleyha benzetmesidir. İkinci bölümün başlarında gördüğümüz bu benzetme ile Dalabay ve Künimjan'ın ilerlemiş yaşlarına rağmen "sönmeyen ateşlerine" dikkat çekilmekte; aralarındaki aşk Yusuf ile Züleyha'nın efsanevi aşkına benzetilmektedir. Devir Sovyet Devri olduğuna göre, elbette diğer her şey gibi Dalabay ve Künimjan'ın aşk hayatı da yolundadır ve iki taraf da mutludur. Mukanov'un iki dönemi karşılaştırmak için hikâyedeki her bir unsurdan mümkün olan en üst seviyede yararlandığını söylemiştik. Çevresel unsurları tespit ederken de yine daha çok bunların işlevleri üzerinde duracağız. Bu unsurları ayrı ayrı şöyle ele alabiliriz:

Dalabay'ın Durumu: İlk bölümde fakir, üç çocuklu bir babadır ve ailesinin geçimini sürdürebilmek için bir zenginin toprağını işlemek zorundadır. Onun yanında çalışırken hastalanır, iki üç gün sonra ancak evine gönderilir. Evine geldiğinde ise tek atının ölmüş olduğunu görür; arkasından kopan fırtınada evi yıkılır. İkinci bölümde Dalabay bağlı olduğu kolhozun müdürüdür, sert ve göz açtırmayan bir idareci olarak üretimi en üst seviyede gerçekleştirir; ödül olan Kıızıl Bayrak ve M-1 aracı kazanır. İlk bölümde genel itibarıyla "yoksun" iken; ikinci bölümde "sahip" durumundadır.

Binek Araçları: Sovyet öncesi dönemin anlatıldığı ilk bölümde binek aracı olarak zayıf, güçsüz bir at görmekteyiz. Bu zavallı at, içinde hasta Dalabay'ın yattığı

dökük, gıcırtılı bir Kazak arabasını çekmektedir. Ancak hayvan yolda dayanamaz ve yere yığılır kalır. Yolda kalan hasta, bu sefer de, -gösteriş olsun diye adına öküz denen- üç yaşlarında iki hayvanın çektiği bir başka araba ile evine ulaşabilir. Evine vardığında ise yine hasta ve güçsüz olan kendi atını ölmüş bulur. Bunun karşısında ise, Sovyet döneminde geçen ikinci bölümdeki binek aracı; Sovyet üretimi bir GAZ-M1 model otomobildir. Sapasağlam çalışan bu araç, Künimjan ve Dalabay'a savaşta yaralanan oğullarını getirir.

Baytas: İlk bölümde Baytas; anlaşması zor, aksi bir karakterdir. Hastalanan akrabasını evine götürmemek için diretir; yolda kalan atı acımasızca tekmeler; yanlarına gelen yabancılarla kavga eder. İkinci bölümde ise o da Dalabay gibi kendi kolhozunun müdürüdür. Artık sosyal hayatla daha ilgilidir; sakin, neşeli, şakalaşan bir karaktere bürünmüştür.

Hava Şartları: Hikâyenin ilk bölümünde kapalı ve kasvetli bir gökyüzü vardır. Devamında fırtınaya dönen hava şartları, gerçek anlamda Dalabay'ın evini başına yıkar. İkinci bölümde ise daha ferahlatıcı, sakin ve açık bir hava görülür. Künimjan ve Dalabay'ın uyuduğu arabanın "kapısının aralığından giren fersiz ışık, arabanın içini yarı aydınlatmıştır", bu estetik tablonun ardından aynı bölümün devamında Dalabay giyinip dışarı çıkar ve "göğün doğu ufkunun papağan kanadı gibi rengârenk olduğunu, günün doğmasına çok az kaldığını" görür.

Köydeki Hayvan Sayısı: İlk bölümde, Dalabay'ı Baytas'tan alıp köyüne götüren arkadaşları, atının durumunun iyileşmediğini söyledikten sonra köydeki hayvan yokluğundan yakınır: "*Hane sayısı çok, binek yok. Her şeyi göze alarak Kabanbay'ın yerine el attık. Orayı az da olsa ev başına birer desyatınadan üleştireceğiz fakat bütün köyde bunu bile aktarmaya yarayacak bir hayvan yok. Tabii sağlam ineklerimizi sabana koşmazsak...*"¹⁸⁸ İkinci bölümde ise kımızına güvenerek şölenler düzenlenebilecek kadar çok kısrak vardır: "*Lenin'de kulunlu kısrak sayısı doksan beş; kulunlarını süttten kesmiş olanı kırk; Oktyabr'da kulunlu kısrak altmış sekiz, kulunlarını süttten kesen kırk tane. Mayısın yeşil otunu yiyerek memeleri şişen kısrakların sütü, kara tulumlardan taşıyor.*"¹⁸⁹

¹⁸⁸ Sabit Mukanov, "İki Gün" (Akt. Aşur Özdemir), age., s. 218.

¹⁸⁹ Sabit Mukanov, age., s. 220.

Künimjan ve Dalabay’ın Çocukları: Hikâyede, araları bir yaş bile olmayan üç oğulları olduğu söylene de biz yalnızca ikisine dair bilgi görmekteyiz. İlk bölümde henüz küçüklük çağında olan çocuklar fırtına sebebiyle evleri yıkılınca ağlaşırlar, babalarına muhtaçtırlar. İkinci bölümde ise Taykoşkar yirmi bir yaşında, Amantay ise yirmi üç yaşındadır; ikisi de güçlü kuvvetli delikanlıdırlar. Taykoşkar polis olmuştur, Amantay ise liseyi bitirip üniversiteye başlamıştır; üniversitede okurken askere alınır. Hasan Gölü olayında yaralanarak evine döner, halk tarafından kahraman olarak karşılanır.

Hastalık ve Yaralanmalar: İlk bölümde Dalabay geçimini sağlamak için bir zengin tarlasında çalışırken hastalanır, günlerce hasta yatıp eziyet çektikten sonra kırık dökük arabalar ile güç bela evine ulaşabilir. İkinci bölümde ise oğlu Amantay “vatanı için” girdiği çatışmada yaralanır ve dönemin son teknolojisi otomobil ile evine döner. Dalabay hastalanınca patronunun aşevi olarak kullandığı kurumlu çadırda yatarken oğlu Amantay, askerde yaralanınca revire alınır; tedavi için Kafkaslara gönderilir ve sonunda sağ salim evine döner.

Toprağın Sahibi: Sovyet öncesi dönemde toprak belli zenginlerin elindedir, fakir halk ise ancak onların toprağında çalışarak geçinmek zorundadır. İkinci bölüme gelindiğinde toprağın sahibi halktır. Halk toprağı işlerken Parti’nin koyduğu hedefe ulaşmak ve ödülü kazanmak için canla başla çalışır. Bu durumu Baytas’ın ağzından şu şekilde duyarız: “—Bu sene de yağmur iyi. Partinin on sekizinci kurultayında verilen vazifeleri yapmak için her şey müsait.”¹⁹⁰ İlk bölümde erk sahibi Kabanbay gibi zenginler iken ikinci bölümde güç Komünist Parti ve Bayanov gibi yöneticiler aracılığı ile halkındır. Nitekim bu sebepten ötürü, ilk bölümde haklı olarak öfkeli olan halk, ikinci bölümde mutludur, işiyle ilgilenmektedir.

¹⁹⁰ Sabit Mukanov, age., s. 221.

III. BÖLÜM

3. 20. YÜZYIL BAŞLARINDA KAZAK HİKÂYESİNDE ÖNE ÇIKAN UNSURLAR

Bu çalışmamızda, 1905 Devrimi ile İkinci Dünya Savaşı arasındaki dönemde kaleme alınmış Kazak hikâyelerini inceleyerek dönemin toplumsal yaşamına ışık tutmaya çalıştık. İncelediğimiz hikâyelerden, Duvlatov'un "İki Kızın Kederi" adlı hikâyesi 1911 yılında yayımlanmıştır; Mukanov'un "İki Gün" adlı eseri ise 1 Mayıs 1917 günü ile karşılaştırarak 1 Mayıs 1939 gününü anlatmaktadır. Bu tarihler arasında yazılan hikâyelerden seçtiğimiz çalışma grubumuzdaki yazarlar, Çarlığın büyük sömürsünü yaşamış; aynı zamanda Alaş Dönemi, Birinci Dünya Savaşı, 1916 Ayaklanması, Ekim Devrimi, Rus İç Savaşı ve nihayet Kazakistan'ın Sovyetlere katılmasına şahitlik etmişlerdir. Bütün bu kırılğan süreç boyunca ve 1920 sonrası Sovyet hâkimiyeti döneminde edipler, gelişme yolunda daima halkına rehberlik etmişlerdir. Ele alınan her eserde fakirlik ve cehaletle mücadele, kadının toplumdaki yeri, eğitim ve siyasal baskı gibi konular öncelikli olarak dikkat çekmektedir.

İncelediğimiz hikâyeleri *içerik* ve *üslup ve şekil özellikleri* olarak iki başlık altında değerlendirebiliriz.

3.1. İçerik

İçerik bakımından ele aldığımızda, dönemin şartları doğrultusunda tüm hikâyelerde toplumsal kaygının öne çıktığını görmekteyiz. Kadının toplumdaki yeri ve hayat şartları başta olmak üzere molla ve hocaların etkisi, gençlerin eğitimi, Kazakların sosyoekonomik durumu ve siyaset ile Sovyet ideolojisi, incelediğimiz eserlerde başlıca temalardır.

3.1.1. Kadın

Kadın teması, bir iki eser dışında tüm hikâyelerde az ya da çok olarak işlenmiştir. Burada özellikle belirtmemiz gereken hikâyeler, Duvlatov'un "İki Kızın Kederi"; Jumabay'ın "Şolpan'ın Günahı"; Jansügirov'un "Halayığın Ölümü"; Seyfullin'in "İki Buluşma"; Avezov'un "Yaslı Güzel"; Maylin'in "Ak İpeğe Sarılı" ve Erüvbay'ın "Baht" adlı hikâyeleridir. Bu yedi hikâyede, başlık parası ile satılma; kuma geleneği; çalışma hayatına katılım; kadının bireysel duygu dünyası gibi alt temalar hâlinde doğrudan doğruya Kazak kadınının yaşam şartları ele alınmıştır.

"İki Kızın Kederi" adlı hikâyesinde Duvlatov, kadının hak ettiği değeri ancak kendi mücadelesi ile elde edebileceğini vurgular. Hikâyenin başlangıcı ile bitişi arasında büyük fark vardır. Başlangıçta, toplumun dayattığı görücü usulü evliliğe razı bir görüntü çizen iki genç kız, hikâyenin sonuna geldiğimizde bu düzene ve gerici uygulamalara başkaldırır ve bu durumla mücadele etmek için büyük bir heyecanla sözleşirler. Duvlatov'un siyasi kimliğinin ve aynı zamanda bir düşünce insanı olmasının da etkileri hikâyenin her cümlesinde rahatlıkla görülebilmektedir.

"Şolpan'ın Günahı"nda Jumabay, kahramanını annelik, aşk ve sadakat arasında karmaşık bir seçim yapmaya zorlar. Genç ve tecrübesiz Şolpan, kocası ile konuşup onun düşüncelerini öğrenmek yerine, evliliğinin güvencesi olarak çocuk yapmayı ister. Kocasından hamile kalamayınca da başka bir adamdan hamile kalır ancak bu geçici beraberlik yavaş yavaş duygusal bir bağa dönüşür. Nihayetinde kocası bu yasak ilişkiyi öğrenir. Bir kadının aşkı için, evliliği için neleri göze alabileceğini okuduğumuz bu hikâyenin sonunda Şolpan, hocanın fetvası ile soğuk bir günde soğuk suyla yıkanır ve ardından hastalanarak hayatını kaybeder.

"Halayığın Ölümü"nde ise, Jansügirov, kadın temasını fedakâr ve çaresiz bir anne üzerinden işlemiştir. Alka, toplum için o kadar önemsiz ve silik bir kadındır ki, çoğu kişi onun adını bile bilmez. Kocasını öldükten sonra iyice çaresiz kalan Alka, hem fakir olduğu hem de kadın olduğu için, bir eşya gibi ancak faydalı olduğu miktarda önemlidir. Yan tema olarak zengin-fakir çatışmasını da okuduğumuz bu hikâyede, dönemin Kazak toplumunda zenginlerin fakir halkı nasıl ezdiği, bir annenin

çocuklarından nasıl koparılıp ölüme terk edildiği dramatik ve çok etkileyici bir biçimde anlatılmıştır.

“İki Buluşma” adı hikâyesinde Seyfullin, bir kadın kahraman üzerinden Sovyet öncesi dönem ile Sovyet dönemini karşılaştırır. Sovyetlerden önce Kazakistan’da kadın, en hakir görülen nesnelere biriyken ve yalnızca bir meta gibi alınıp satılan bir eşya iken; Sovyet yönetimi ile birlikte kadınlar okuyup eğitim öğretime katılmaya başlar, siyaset sahnesine çıkar ve toplumda söz sahibi olur.

“Yaslı Güzel” adlı hikâye, diğerleri arasında kadının bir birey olarak tüm varlığıyla öne çıktığı en güçlü eserdir. Avezov bu hikâyesinde, kadını önce kendi kararının verebilen ve güçlükle de olsa kabul ettirebilen, ardından iyi bir eş, iyi bir anne ve kocasının ölümünden sonra yıllarca yasını tutabilecek kadar sadık bir âşık, nihayet her şeye rağmen kendi arzuları ve ihtirasları olan bir birey olarak yine aşkı ve erkeği arayan Karagöz ile temsil etmektedir.

“Ak İpeğe Sarılı” adlı hikâyede, kadının bir meta olarak yer aldığını ve bir kazanç kapısı olarak görüldüğünü görmekteyiz. Babası, yeni evlendirdiği kızı ölünce ona çeyiz olarak verdiği malları geri almanın yollarını arar. Buna benzer bir başka eski hikâye daha anlatılır ve toplumdaki bu fırsatçı tavrın eskiden beri böyle süre geldiği söylenir.

“Baht” adlı hikâyesinde Erüvbay, önceki yaşam ile Sovyet yönetimi altındaki yaşamı, Küntülüm adlı fakir bir kadının hayatı üzerinden verir. Küntülüm, önceleri çaresiz bir kadındır, tek baht ve mutluluk sebebi ise akşam olduğunda Jaksıbay’ın elinde ekmekle eve dönmesidir. Yine de bu duruma rağmen Küntülüm gönlübol, anaç ve neşeli bir kadındır. Sovyet devrine gelindiğinde, Küntülüm artık iş gücü sahibi ve kendi parasını kazanan bir kadın olarak bireysel özgürlüğüne de kavuşmuştur.

3.1.2. Sosyoekonomik Durum ve Çalışma Hayatı

Bu tema, aslında kadın temasını da kısmen içine almaktadır. Ancak kadınların ekonomik özgürlüklerinin olmayışının yanında gelenekten ve yobaz zihniyetten doğan uygulamalar onları en çok etkileyen unsurlardır. Bunun yanında hikâyelerde, kadınlarla birlikte erkekler de sosyoekonomik şartlardan etkilenmiştir. İncelediğimiz eserlerin

tamamında sosyoekonomik şartlar olay örgüsünü veya kahramanları etkileyen başlıca unsurlar arasındadır.

Duvlatov'un "Kürk Hayırlı Olsun" adlı hikâyesinde, mollalar ve hocaların din yolu ile insanları nasıl sömürüp kendilerinin semirdiklerini okumaktayız. Mollaların kıyafetleri arasındaki farklardan rütbelerini ve tecrübelerini ustalıkla veren Duvlatov, onların inandıkları Allah'tan bile korkmadan dini bir sömürü aracı hâline getirdiklerini, bir geçim kapısı olarak gördüklerini anlatır.

Jansügirov'un "Halayığın Ölümü" adlı hikâyesinde, Alka'nın yaşadıkları tamamen içinde bulunduğu sosyoekonomik şartların sonucudur. Bir hizmetçi olması, kocasının ölmüş olması ve başka kimsesinin olmayışı onu güçsüz kılmış; neticede yanında çalıştığı beye bağlılık kalmak zorunda kalmış, çocuklarından ayrılmış ve bir tas çorbayı içmeden hastalanıp ölmüştür.

Seyfullin'in "İki Buluşma" adlı hikâyesinde Cibek de benzer durumdadır; ilkin bir gelir kapısı olarak görülür ve babasının zoruyla zengin biriyle evlenir. Devrim'den sonra ise ilk iş olarak kocasından boşanır, siyasete atılır, idareci olur.

Yine Seyfullin'in "Omar" adlı hikâyesi de tamamen sosyoekonomik şartların şekillendirdiği bir hikâyedir. Ailesi fakir olan Omar, Rus dostlar edinir ve kurnazlık ve üçkâğıt ile kısa sürede mal mülk sahibi olur. Ardından ailesini de kalkındırır.

Avezov'un "Yetim" adlı hikâyesi ise bu alanda en önemli eserlerden biridir; hikâyede, ailesini kaybeden küçük bir çocuğun babasından kalan malları için akrabalarından gördüğü eziyet çok çarpıcı bir biçimde anlatılmaktadır.

Maylin'in "Ak İpeğe Sarılı" ve "Kavganın Başı – Dayrabay'ın İneği" adlı hikâyeleri de ekonomik şartlar doğrultusunda gelişen hikâyelerdir. "Ak İpeğe Sarılı" adlı hikâyede bir baba, yeni evlenmiş olan kızının ölümüyle birlikte onun çeyiz olarak götürdüğü malları geri almak için gazetelere yazı yazar. "Kavganın Başı – Dayrabay'ın İneği" adlı hikâyede ise olay örgüsünü tamamen sosyoekonomik şartlar sürüklemektedir: Dayrabay, komünist sistemin zulmüne uğramış sıradan bir köylüdür ve el koyulan mallarının peşini sürerken tutuklanmasına ve ardından ta şehir merkezine kadar uzanan bir maceraya tutulur.

Erüvbay'ın “Baht” adlı hikâyesinde Küntülim, Mukanov'un “İki Gün” adlı hikâyesinde Dalabay ve Baytas; yine Devrim'den sonra ekonomik şartların etkisinde gelişen; şartların iyileşmesiyle yüzleri gülmüş kahramanlardır.

3.1.3. Siyasi İdeoloji

Siyasi ideoloji, en açık biçimde Sovyet ideolojisini işleyen eserlerde görülmektedir. Duvlatov ve Jumabay gibi Alaşçı ve Türkçü ediplerin, hikâyelerinde daha çok toplumsal konuları ele aldıklarını görmekteyiz.

Siyasi ideolojiyi en sert olarak Aymavitov'un “Hayal” adlı eserinde okuyoruz. Hikâyenin başında, zorunlu olarak bu temayı işlediğini belirttikten sonra Aymavitov tüm gücüyle yeni Sovyet ideolojisini savunur.

Seyfullin'in “İki Buluşma”; Erüvbay'ın “Baht” ve Mukanov'un “İki Gün” adlı hikâyeleri de Devrim'den önceki ve sonraki zamanları karşılaştırarak açık bir şekilde Sovyet propagandası yapmaktadır.

3.1.4. Eğitim

Eğitim konusuna çoğu hikâyede yüzeysel olarak değinilmiştir.

Duvlatov'un “İki Kızın Kederi” adlı hikâyesinde kadınların eğitimi konusu açık bir biçimde vurgulanmaktadır. Ulbosın'ın arkadaşı olan Nurila, Ulbosın'a evlilik, kadının toplumdaki yeri ve eğitim ile alakalı cesur sözler sarf eder. Genele nispeten açık ve eğitilmiş bir zihne sahip olan Nurila, bu seviyeye ancak okuduğu kitaplar sayesinde gelebilmiştir.

Seyfullin'in “İki Buluşma” adlı hikâyesinde Cibek, Sovyet iktidarından sonra kocasından boşanır ve kendini okumaya, ilim tahsil etmeye adanır.

Erüvbay'ın “Baht” ve Mukanov'un “İki Gün” adlı hikâyelerinde ise, kahramanlar okumak için bir süre uzağa gitmiştir.

Aymavitov'un “Hayal” adlı hikâyesinde de eğitim meselesi ideolojiye paralel olarak kısaca dile getirilmiştir.

Diğer hikâyelerde eğitim konusu yer almamaktadır. Ancak Jansügirov'un "Halayığın Ölümü" adlı hikâyesinde eğitim konusu eksikliği ile de önemli bir işleve sahiptir.

3.1.5. Din ve Mollalar

Molla ve hocalar, dönemin Kazak toplumunda önemli bir tiptir. Biz de incelediğimiz hikâyelerin üç tanesinde molla tipi ile karşılaşmaktayız.

Duvlatov'un "Kürk Hayırlı Olsun" adlı hikâyesi, tamamen molla tipinin yergisidir. Bu hikâyede, mollaların toplum içindeki konumlarını kötüye kullanıp haksız kazanç elde etmeleri anlatılır.

Ancak Duvlatov'un "İki Kızın Kederi" adlı hikâyesinde molla tipi olumlu olarak yer almaktadır. Bu hikâyedeki Sülemen, Nurila'ya yeni çıkan kitapları okutmuş; zihni açık bir molladır.

Jumabay'ın "Şolpan'ın Günahı" adlı hikâyesinde ise, Şolpan'ın işlediği günahın cezası bir hoca tarafından tayin edilir. Bu cezanın sonucunda Şolpan ölür, bu yönüyle hoca bu eserde doğrudan olay örgüsüne etki etmektedir.

3.1.6. Folklorik Unsurlar

Folklorik unsurları her incelemenin son kısmında değerlendirmiştik, burada tekrar etmeyi gerekli görmüyoruz. Ancak Avezov'un "Yetim" adlı hikâyesinde "Karkuş / Cinli Kuş" adı verilen efsanevi yaratığın olay örgüsü içerisinde yer alması tekrar etmeye değer olmakla birlikte; Aymavitov'un "Hayal" adlı hikâyesinde önemli Kazak saz şairlerinin adlarını sayması da ikinci defa dile getirmekten imtina etmeyeceğimiz önemli unsurlardandır. Bunların haricinde kıyafetler, yeme-içme kültürü, kadınlara dair kuma; başlık parası ve evlilik gelenekleri, barımta geleneği, göçebe yaşam şekli, dinî semboller ve ibadetler, sözlü kültür ürünleri olarak atasözleri ve deyimler, ele aldığımız hikâyelerde karşılaştığımız başlıca folklorik unsurlardır.

3.2. Üslup ve Şekil Özellikleri

3.2.1. Üslup

Üslup bakımından değerlendirirken, incelediğimiz hikâyeler Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılmış olduğu için dil kullanımını sınırlı olarak ele alabilmekteyiz. Dil kullanımında eserlerin dilini, daha çok kullanılan atasözü ve deyimlerle, geleneğe ve mekâna dair kelimelerle açıklamak durumundayız. Bunun yanında, anlatılan hikâyenin hangi yönleriyle ele alındığına ve üzerinde durulan noktalara da değineceğiz. Bu bağlamda, bazı isimlerde didaktik eğilim belirgin biçimde görülürken bazılarında tenkit; alaycılık ve mizah öne çıkmaktadır, bazılarında ise dramatik yapı daha güçlüdür.

Duvlatov'un "İki Kızın Kederi" adlı hikâyesi gerek tarihi itibarıyla gerekse taşıdığı ileti itibarıyla olgun bir eser olmaktan uzaktır. Yine de başarılı sayılabilecek bu hikâye, söylemek istediğini doğrudan söyleyen basit yapı bir eserdir.

Duvlatov'un diğer hikâyesi "Kürk Hayırlı Olsun" ise ilkinde göre daha başarılıdır. Alaycı bir yaklaşımla mollaların tenkit edildiği bu hikâye, günümüzde üzerine çok tartışılan *küçürek öykü* türünün 1916 yılından güzel bir örneğidir. Duvlatov her iki hikâyesinde de söylemek istediğini açık ve basit bir biçimde söylemiştir. Bir dava adamı olduğunu düşündüğümüzde, bu tutum onun siyasi kimliği ile de örtüşmektedir.

Aymavitov'un "Hayal" adlı hikâyesi, incelediğimiz en didaktik eserdir. Tamamen emir ve yasaklar şeklinde kaleme alınan bu eserde, yer yer eski edebiyatın ve o edebiyatı sürdüren ediplerin tenkit edildiğini de görmekteyiz. *Hayal*'de, halk edebiyatı unsurları ile modern hikâye karşılaştırılmakta, dönemin ediplerinin halk edebiyatına sığınmaktan vazgeçip modern edebiyatın ve güncel ideolojinin bayrağı altına girmeleri üstü kapalı olarak emredilmektedir.

Seyfullin'in "İki Buluşma", Erüvbay'ın "Baht" ve Mukanov'un "İki gün" adlı hikâyelerinde ise kahramanların dramatik yaşamları eski ve yeni devir karşılaştırması içinde anlatılmaktadır. Bu hikâyelerde yeni devrin övgüsü; eski devrin yergisi yapılmaktadır. Her üç eserde de, Sovyet öncesi dönemde kahramanların hayatları sefalet

ve rezalet içinde geçerken, Sovyet yönetimiyle birlikte herkes bahtına kavuşur, genç kızlar baskıcı evliliklerden; fakirler fakirlikten; cahiller cehaletten kurtulurlar.

Maylin'in "Ak İpeğe Sarılı" ve Seyfullin'in "Omar" adlı hikâyelerinde alaycı ve mizahi tavır öne çıkmaktadır. *Ak İpeğe Sarılı*'da, ölen kızının arkasından maddiyat kovalayan açgözlü bir adam; *Omar*'da ise dönemin Kazak-Rus ilişkileri etkisinde özenti bir genç ve bir hâkim üzerinden idareciler tenkit edilmektedir.

Jumabay'ın "Şolpan'ın Günahı", Jansügirov'un "Halayığın Ölümü" ve Avezov'un "Yetim" adlı hikâyelerinde ise dramatik hayatlar işlenmiştir. Toplumsal yapının eleştirildiği ve kahramanların duygu dünyalarının gün yüzüne çıkarıldığı bu hikâyeler; taşıdıkları psikolojik derinlik itibarıyla devrin şartlarına göre ileri seviyede eserlerdir.

Avezov'un "Yaslı Güzel" adlı hikâyesi, kahramanın duygu dünyasının işlenmesi açısından en güçlü eserdir. Bu hikâyede bir kadın tüm yönleriyle anlatılmaktadır. Âşıkken de, anneyken de, tekrar yeni bir birliktelik içindeyken de veya tamamen kendi başına yaşarken de kadın, bütün ideolojilerden ve kaygılardan bağımsız olarak ele alınmıştır. Avezov, *Yetim*'de olduğu gibi bu hikâyesinde de geriye dönüş tekniğini usalıkla kullanmıştır.

Son olarak, Maylin'in "Kavganın Başı – Dayrabay'ın İneği" adlı hikâyesinde, dramatik olaylar zinciri öfkeli bir kahraman tarafından yarı mizahi bir dille anlatılır. Sonunda kahramanımız –ideolojik mecburiyetten ötürü- Komünist Parti'ye üye olsa da, bu hikâyesinde Maylin, kolhoz sistemi ve bölgesel idareciler üzerinden Sovyet yönetimini eleştirir. Elbette kahramanımızın öfkesinin odağı bütün bir sistem değil; yerel yöneticilerdir.

3.2.2. Şekil Özellikleri

Şekil özellikleri açısından baktığımızda, dış yapıya dair diyalog kullanımı ve hikâyeleri bölümlere ayırmak başlıca iki tutum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Duvlatov'un hikâyelerinin baştan sona diyalog şeklinde oluşturulmuş eserler olduğunu görmekteyiz. Kaleme alındıkları tarihler itibarıyla Kazak edebiyatında hikâyenin henüz oturmadığını ve tiyatro türünün o dönem daha yaygın olduğunu

düşündüğümüzde, Duvlatov'un hikâyelerindeki bu şekil özelliğinin öngörülebilecek bir sonuç olduğunu söylemek gerekir. Aymavitov ve Maylin'in çok daha sonraları yazdıkları "Hayal" ve "Kavganın Başı – Dayrabay'ın İneği" adlı hikâyeleri de genel çerçeveye itibarıyla diyalog biçimindedir. Ancak her iki yazar da eserlerindeki şekil özelliklerini Duvlatov'a göre çok daha ustaca kullanmışlardır.

Jumabay'ın "Şolpan'ın Günahı" ve Jansügirov'un "Halayığın Ölümü" adlı hikâyeleri ise bölümlere ayrılarak numaralandırılmıştır.

Seyullin'in "İki Buluşma", Erüvbay'ın "Baht" ve Mukanov'un "İki Gün" adlı eserleri de, Ekim Devrimi öncesini ve sonrasını ayırmak üzere iki bölüme ayrılarak numaralandırılmıştır.

Avezov'un "Yetim" ve "Yaslı Güzel" adlı hikâyeleri şekil olarak düz bir biçim gösterse de, anlatılar kendi içerisinde geriye dönüşlerle kesilmiş ve böylece muhatabın dikkati son ana kadar canlı tutulmaya çalışılmıştır.

Maylin'in "Ak İpeğe Sarılı" adlı hikâyesi ise, ana hikâyeye benzer bir başka hikâyeye anlatılmak üzere kesilmiş ve yardımcı hikâye ayrı bir bölüm olarak anlatılmıştır.

SONUÇ

20. yüzyıl başlarında Kazak hikâyesi çok büyük edipler yetiştirmiş; yetişen bu edipler çok önemli eserler ortaya koymuşlardır. İncelediğimiz hikâyeler eser-yazar ilişkisi bakımından yazarların biyografisi ile örtüşmekte; eser-toplum ilişkisi bakımından içinden çıktığı toplumu en incelikli biçimde taşımakta ve eser-devir ilişkisi bakımından devrinin siyasi ve toplumsal şartlarını en nesnel biçimde yansıtmaktadır. Yine de eserler üzerinde yazarlardan çok devrin ve toplumun etkisi görülmektedir. Zaten yazarı şekillendiren de yine devir ve toplumun kendisidir. Zira devir “zar zaman” ise, toplum “dar yol kaygan geçit” üzerinde ilerlemekteyse; ediplerin de bu şartları anlatma kaygısı en üst seviyede olacaktır. Çünkü toplum ihtiyaç duyduğu anda ediplerin bireyselliğe düşme lüksü yoktur. Çalışmamızda incelediğimiz eserlerin edebî değerinin ise oldukça yüksek olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. İbray Altınсарın’dan sonra 1910’lara kadar göze çarpan bir gelişme göstermese de; Kazak Hikâyesi 1910-20 yılları arasında hızla gelişmiş ve Sovyet idaresi ile birlikte takip eden on yıl içinde zamanının ötesinde eserler ortaya koymuştur.

Bu çalışmamızda, 20. yüzyılın başlarındaki Kazak hikâyesine eğilirken, daha önce yapılmış önemli çalışmalardan faydalanmakla beraber, metin merkezli bir bakış açısı da geliştirmeye çalıştık. Bu anlamda, tezimizin bir bölümünde ilgimizi tamamen eserlere yönelterek bu eserleri incelemeye; bu eserlerde hangi unsurların ne ölçüde yer aldığını saptamaya çalıştık. İncelememize dâhil ettiğimiz isimler hikâyenin yanında şiir, roman, tiyatro, makale, fıkra, gibi türlerde de eserler vermişler; Rusça eserleri Kazakçaya çevirmişler; eğitimcilik yapmışlar ve siyasetle uğraşmışlardır. Birden çok türde eser vermeleri ve birden fazla alanda emek harcamaları ile bu isimler; çok yönlü birer sanatçıdır ve kendi insanların aydınlık yarınları için gerçek birer güneş olmuşlardır.

Modern Kazak Edebiyatı’nı dönemlere ayırırken, *Sovyet Dönemi Kazak Edebiyatı* ile *Kazak Sovyet Edebiyatı*’nın ayrımını iyi yapmak gerekir. Kazakistan’da siyasi olarak Sovyet dönemi 1920’de başlamışsa da; bu yıllarda baskın bir Sovyet edebiyatından bahsetmek mümkün değildir. Sovyet yönetiminin ilk on yılında Alaşçı

tavır kimi isimde çekinik kimi isimde baskın olarak varlığını sürdürmüştür. Zira bu çalışmamızda da incelemeye çalıştığımız üzere ediplerin çoğunda yer yer Türkçü, yer yer İslamcı, yer yer toplumcu fakat hepsinin çatısında daimi olarak Alaşçı bir tavır hâkimdir. Sovyet döneminde eleştirilen eski döneme ait gerici mollalar ve eğitim sorunu, fakirlik, kadınların uğradığı haksızlıklar gibi konular Sovyet döneminden önce de Kazak aydınlar tarafından üzerinde durulan meselelerdir. Dolayısıyla, Sovyet yönetimi altındaki ilk on yılda, bir Sovyet edebiyatından bahsetmek mümkün değildir.

Alaşçı edipler var oldukça Sovyet edebiyatının yerleşmesi mümkün olmayacağından; Stalin önderliğinde, 1920’li yılların başlarından itibaren bu ediplerin imhası üzerinde yoğun ve sistematik bir çalışma yürütülmeye başlamıştır. Uygulanan bu “repressiya” siyaseti ile, daha 1930 yılına gelmeden eserlerine sansür koyulan yüzlerce Kazak aydını tutuklanmış; kimi hapse atılmış, kimi de sürgüne gönderilmiştir. Bu yıllarda aydınlar ya hapislerde sürgünlerde ölüme mahkûm edilmiş yahut doğrudan öldürülmüştür. Bu durum 1930’lu yılların sonuna dek sürmüştür.

Muhtar Avezov’un Stalin’in gazabından kurtulması Kazak halkı için büyük bir nimet olmuştur. Avezov’un yakın dostu ve kendisi de yazar olan Ahmet Kartaşov, hem eserleriyle hem mücadelesiyle Kazakların en büyük ediplerinden biri olan Avezov ile ilgili bir hatırasını, Düken Dosjan’dan naklen şöyle anlatır:

“Ellili yılların başı olacak. Savaşa katılımıyla ilgili belgelerimden bazı insanlar şüphe ettikleri için gazi aylığımı alamıyor, kaderime isyan ediyordum. Bahçede dolaşan sevgili Muhtar arkamdan gelerek kolunu omzuma attı ve sessizce konuştu.

— Ahmet, nikamu ne skaji, Stalin nas ne lubit.”

Avezov, yakın dostuna, “Ahmet, hiç kimseye söyleme, Stalin bizi sevmiyor.” demiştir. Büyük edibin bu alaycı cümlesi, yaşanan kıyımın bütün tarihini ve acılarını da içinde barındıran çok veciz bir ifadedir. Elbette Stalin’in bu zulmünü sevgi ile açıklaması, büyük edibin ifade ve mizah gücünü göstermesi bakımından önemlidir.

Tam anlamıyla *Kazak Sovyet Edebiyatı*, işte bu kırımlar sonucunda, İkinci Dünya Savaşı’nın hemen öncesinde, bütün milliyetçi ve halk dostu aydınların etkisiz hâle getirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Sonrasında yarım asır süren bu istilacı ideoloji, Sovyetler Birliği’nin yıkılmasıyla artık tarihin karanlık sayfalarına gömülmüştür.

Kökleri sözlü geleneğe bağlı olan Kazak edebiyatını büyük bir ağaç olarak düşünürsek; Sovyetlerin uyguladığı bu vahşi siyaseti, bu ağacın dallarını keserek o dallara farklı bir ağacı aşılamaaya çalışmak olarak yorumlayabiliriz. Ne var ki bu aşu uzun ömürlü olmamış; bir süre sonra kuruyup gitmiştir. Diğer taraftan, yüzlerce yıllık büyük bir kültüre ve geleneğe bağlı köklerden beslenmeyen bu aşının verdiği meyvelerin lezzeti de tartışmaya açıktır.

20. yüzyılın sonlarında bağımsızlığını kazanan Kazak halkı, Sovyet dönemindeki kayıp edebiyatı ile yüzleşmiş ve 20. yüzyılın başlarındaki millî edebiyatını keşfederek; bu tarihî dönemleri tarihte hak ettikleri yere oturtmuştur. Biz de bu çalışmamızla, 20. yüzyılın ilk yarısında eser vermiş ediplerin hayatlarına ve eserlerine geniş açılı bir yaklaşım getirmeye çalıştık. Ne olursa olsun, bu büyük isimler halkının sorunları ile sonuna kadar mücadele etmiş ve Kazak edebiyatını geliştirip bugünlere taşımışlardır.

KAYNAKLAR

ABDUJAPARKIZI, Ospana Akhur; , “Magcan Cumabay ve Döneminin Diğer Şairlerinde Millî Ülkü”, **A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED) 49**, Erzurum, 2013, s. 251-260.

AHUNDZÂDE, Yılmaz; “Ahmed Cevad – Stalin’in Mirası – Azerbaycan’ın En Büyük Aydınlarının Yok Edilmesi” (çev. Ali Erol), **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies**, Cilt: VIII, Sayı: 1, s. 189-195, İzmir, 2008.

AKDEMİR, Serap; “Üç Kitap, Bir Yazar”, **Kardeş Kalemler – Aylık Avrasya Edebiyat Dergisi**, Yıl: 9, Sayı: 101, Mayıs-2015.

AKTAŞ, Şerif; “Muhtar Avezov’da Millî Kimlik Arayışları”, **Bilig**, Sayı: 6, Yaz-1997, s. 215-218.

ALTINMAKAS, Layik; **Hanlık Devrinden Günümüze Örneklerle Kazak Edebiyatı**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Mayıs-2014.

ARIKAN, Metin; **Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Kadar Kazak Jırav ve Akınları**, Elik Yayınları, Uşak, 2010.

_____ ; “Kazak Edebiyatında İlk Roman –Bakıtsız Jamal–”, **Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 3/7 Fall 2008, s. 39-82.

_____ ; “Mirjakıp Duvlatulı: Hayatı ve Eserleri”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 5, Sayı 4 (Aralık 2008), s. 102-121.

AŞA, H. Emel; “Muhtar Ömerhanoğlu Avezov ve “Abay Yolu” Romanının Tercümeleleri İle İlgili Bibliyografik Bilgiler”, **Bilig**, Sayı: 5, Bahar-1997, s. 55-61.

AUYESSOVA, Lazzat; **Kazakistan’da Sovyet Siyaseti**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

AVEZOV, Muhtar; “Yetim” (Akt. Mustafa Öner), **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı: 5, Bahar-1998, s. 258-287.

_____ ; **Muhtar Avezov Hikâyeler**, çev. Zeyneş İsmail – Ahmet Güngör, red. Özkan Güngör, Bilig Yayınları, Ankara, 1997.

AYAN, Ekrem; “Çağdaş Kazak Edebiyatının Kurucusu Abay Kunanbayev’in Kara Sözlerinde Eğitim”, **Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması**, Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB), Eskişehir, 26-28 Mayıs 2014, s. 371-378, (<http://bilgelerzirvesi.org>).

_____; “Çağdaş Kazak Edebiyatının Kurucusu İbray Altınсарin – Hayatı ve Eserleri”, **Turkish Studies: International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 4/8, Fall 2009, s. 511-534.

_____; “İbray Altınсарin ve Nikolay İvanoviç İlminski’nin Kazak Eğitim Sistemine Etkileri”, **Turkish Studies: International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 3/7, Fall 2008, s. 125-135.

ÇETİŞLİ, İsmail; **Metin Tahlillerine Giriş / 2**, Akçağ Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 2014.

ÇINAR, Ali Abbas; “Büyük Kazak Şairi Abay Kunanbayev (1845-1904)”, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı: 3, 1997, s. 119-123.

_____; “Muhtar Avezov ve Sanatının Kaynağı”, **Bilig**, Sayı: 5, Bahar-1997, s. 11-19.

DEVLET, Nadir; **Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi (1905-1917)**, Türk Tarih Kurumu, 3. Baskı, Ankara, 2014.

DOSJAN, Düken; “Muhtar Avezov Davası” (Akt. Günhan Kayhan), **Bilig**, Sayı: 5, Bahar-1997, s. 20-38.

DÜYSEBAYEVA, Dinara; **Mehmet Âkif Ersoy’un “Safahat” ile Muhtar Avezov’un “Abay Yolu” Adlı Eserinin Tema Bakımından İncelenmesi**, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.

_____; “Muhtar Avezov’un “Abay yolu” Adlı Romanı ile Mehmet Akif Ersoy’un “Safahat” Adlı Eserinde Örnek İnsan Tipi”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies**, Cilt: IX, Sayı: 1, İzmir, 2009, s. 33-44.

_____; “Muhtar Avezov’un ‘Cetim’ ve Sabahattin Ali’nin ‘Ayran’ Adlı Hikâyesindeki Benzerlikler”, **I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi TUDOK**, 11-13 Eylül 2006, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 27-33.

_____; **XIX. Yüzyılın Sonları ve XX. Yüzyılın Başlarında Kazak Edebiyatı**, Lisans Bitirme Tezi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İzmir, 1997.

ERGİN, Muharrem; **Dede Korkut Kitabı I**, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 1997.

GÜCÜYETER, Bahadır; “Kazak Tiyatrosunun Oluşumuna Genel Bir Bakış”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2013 Güz (19), s. 79-92.

GÜRSU, Uğur; “Sebit Mukanov ve Botagöz Adlı Romanının Dil Özellikleri”, **İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, 2011, s. 141-162.

HABLEMİTOĞLU, Necip; **Gaspıralı İsmail**, Pozitif Yayınları, 1. Baskı, 2014.

İBRAGİM, Damira; “Kazak Hikâyeciliğine Genel Bir Bakış”, **A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED) 50**, Erzurum, 2013, s. 162-180.

KAFKASYALI, Ali; “Bağımsızlıklarının 20. Yılında Kazakların İstiklal Mücadelesi Tarihine Bir Bakış”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies**, XII/1 (Yaz 2012), s. 167-192.

KINACI, Cemile; **Kazak Şairi Saken Seyfullin’in Kökşetaw Poeması – Aktarma, Dil ve Üslûp Bakımından İnceleme-**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

KİBAR, Zafer; “Abay’ı Doğru Anlamak”, **Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması**, Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB), Eskişehir, 26-28 Mayıs 2014, s. 543-546, (<http://bilgelerzirvesi.org>).

KOÇAOĞLU, Timur; “Türkistan Türk Edebiyatında Modern Hikâye ve Romanın Doğuşu”, **Türklük Araştırmaları Dergisi**, Sayı 2, İstanbul, 1987, s. 145-157.

KOÇ, Kenan; “İlk Kazak Bilim Adamı Şokan Velihanov (1835-1865)”, **Kültür Evreni**, Sayı: 5, Kış-2010, s. 365-374.

KOÇ, Yasemin; “İsmail Gaspıralı'nın Eserlerinde Kadın Tipleri Bağlamında Anneler ve Annelik Roller”, **Gazi Üniversitesi III. Genç Akademisyenler Sempozyumu**, 23-24 Kasım 2015, Bildiriler, Ankara, 2016, s. 511-529.

KOKYBASSOVA, Gülnar; “Kazak Şairi Saken Seyfullin ve Eserleri Üzerine”, **Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 3/1 Winter 2008, s. 315-325.

KUNANBAYEV, Abay; “**Nasihatler (Kara Sözlere)**”, çev. Zafer Kibar, Türk Dünyası Vakfı, 1. Baskı, Ankara-2014.

_____; “**Şiirler**”, çev. Zafer Kibar, Türk Dünyası Vakfı, 1. Baskı, Ankara-2014.

KUŞ, Ayşe Nüket; **Beyimbet Maylin-Hayatı-Sanatı ve Hikâyeleri**, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2012.

MORAN, Berna; **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, İletişim Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2002.

NURPEİS, Laziza; **Bolşevik İdaresi Döneminde Kazakistan’da Rus Hâkimiyeti ve Türkler (1917-1936)**, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2010.

ÖNER, Mustafa; “XX. Yüzyıl Türkistan Edebiyatının Anıtı: Muhtar Evezov (1897-1961)”, **Bilig**, Sayı: 37, Bahar-2006, s. 175-188.

ÖZDEMİR, Aşur; **Kazak Edebiyatında Hikâye**, Ötüken Yayınları, İstanbul, Şubat-2014.

_____; “Büyük Kazak Şairi Mağjan Jumabay”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 4, 1996, s. 199-219.

_____; “Yeni Kazak Nesrinde Tahkiyevi Türler Üzerine”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, Sayı: 5(1), s. 108-127.

_____; “Sosyalistik Realizm Toplumcu Gerçekçilik Midir?”, **Uluslararası İpek Yolu Kültür Diyalogu Sempozyumu**, 5-6 Mayıs 2016, Erzurum-Türkiye

ÖZDEMİR, Emin; **20. Yüzyılın Başlarında Kazakistan’da Fikir Hareketleri**, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

SAKENOVA, Gulzhanat; **Kazakistan’daki “Alaş” Millî Kurtuluş Hareketi ve Türkiye’deki Millî Kurtuluş Hareketi İle Mukayesesi (1917-1923)**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002.

SULTANBAİKYZY, Zhamilya; **Mirjakıp Duvlatulı’nın Hayatı, Siyasî ve Edebî Şahsiyeti**, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2010.

ŞAHİN, Erdal; “Stalin Dönemi Siyasetinin Kazan Tatar Türkleri Kültürüne Etkileri”, **Stalin ve Türk Dünyası**, ed. Emine Gürsoy-Naskali, Liaisan Şahin, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2007, s. 233-244.

UYAMA, Tomohiko; “Üç Medeniyet Kavşağında Kazak Aydınları” (çev. B. Tümen Somuncuoğlu), **Türkistan’da Yenilik Hareketleri ve İhtilaller: 1900-1924, Osman Hoca Anısına İncelemeler**, (haz. Timur Kocaoğlu), SOTA, Haarlem, 2004, s. 393-401.

UYGUR, Ceyhun Vedat; “Kazakların Büyük Dâhisi Abay”, **Pamukkale Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 2, 1997.

YAZAN, Osman; **Kazak Hikâyeciliğinde Amancan Jakıp’ın Hikâyelerinin Yeri**, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2012.

_____; **Çağdaş Kazakistan Öyküsü**, ed. Hüseyin Su, Hece Yayınları, Ankara, 2013.

_____; **Türk Edebiyatının Mitolojik Kaynakları**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2388, Ünite 4, Bölüm Yazarı: Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu, 2. Baskı, Eskişehir, Ocak-2013.

ÖZGEÇMİŞ

Mehmet Sağlam, 1 Kasım 1990 tarihinde İzmir’de doğdu. 2008 yılında İzmir Anadolu Lisesi’nden; 2012 yılında İskenderun Sivil Havacılık Yüksekokulu’ndan mezun oldu. Şubat-2013’te “Gülümseyin Çekiyorum” adlı öykü kitabı yayınlandı.

ÖZET

“20. Yüzyıl Başlarında Kazak Edebiyatında Hikâye” adlı bu çalışmamızda, söz konusu dönemdeki Modern Kazak Hikâyesi’ni metin merkezli bir yaklaşımla değerlendirmeye çalıştık. *20. yüzyıl başları* ifadesinden kastımız, siyasi hareketlerle beraber Modern Kazak Edebiyatı’nın da ivme kazandığı 1905 yılı sonrasında başlayıp II. Dünya Savaşı’ndan hemen önceki döneme kadar uzanan süreçtir. Bu süreç içerisinde, 1920’ye kadar süren kısım Kazak Tarihi’nde “Alaş Dönemi” olarak adlandırılmaktadır. 1920’deki Sovyet hâkimiyetinden sonra, takip eden iki on yıllık süreçte, 20’lerin ve 30’ların sonlarında; Stalin’in “aydın katliamı” yahut “repressiya siyaseti” Sovyetler Birliği’ne bağlı bütün Türki cumhuriyetlerde vahşice uygulanmıştır. Bu süreçte Kazak edipler, Kazak halkının içinde bulunduğu iptidai şartların yanında Birinci Dünya Savaşı; Ekim Devrimi; Rus İç Savaşı ve Kazakistan’da Sovyet hâkimiyetine tanıklık etmişlerdir. Tezimizde incelediğimiz hikâyelerde, bu tarihî serüven sırasında halkın durumunu aydınlatan göstergeleri yakalamaya çalıştık.

Giriş bölümünde, 20. yüzyıl başlarında Kazakların ve Kazakistan’ın siyasi durumundan bahsettik. Daha sonra ise geleneksel (sözlü) edebiyattan ve yazılı edebiyatın nasıl başladığından bahsettik.

Birinci bölümde Modern Kazak Hikâyesi’nin başlangıcından bahsederek 20. yüzyıl başlarındaki önemli hikâye yazarlarının hayatlarını anlattık.

İkinci bölümde, bu dönemde yazılmış 13 hikâyeyi inceledik.

Üçüncü bölümde, incelediğimiz hikâyeler ışığında dönemin ve toplumsal yaşamın edebiyata nasıl yansıdığına dair tespit ve değerlendirmelerimizi ortaya koyduk.

Sonuç bölümünde ise çalışmamız ışığında döneme dair genel düşüncelerimizi ve yorumlarımızı yazdık.

ABSTRACT

In this study, we tried to evaluate Modern Kazakh Story in the mentioned era through a text based approach. What we mean by “the early Twentieth Century” is the period between the years of 1905 and just before the outbreak of the World War II. In this period, the part until 1920 is named “Alash Era” in Kazakh History. After Soviet imperium, in the following two ten-year periods, at the ends of 20’s and 30’s; Stalin’s “intellectuals massacre” or “repressiya policy” was wildly applied all over the Turkic republics which had been a part of the Soviet Union. Along this duration, Kazakh litterateurs witness World War I; October Revolution; Russian Civil War and Soviet control over Kazakhstan, alongside the primitive conditions of Kazakh people. Throughout the stories studied in this thesis, we chased the signs of this historical background.

In the Prologue, we mentioned about the history of Kazakh people and Kazakhstan. Then, we mentioned about the Kazakh Traditional (Oral) Literature and how the Modern Kazakh Literature had grown.

In the First chapter, we talked about the beginning of the Modern Kazakh Story and then we told the biographies of early 20. Century’s important story writers.

In the Second chapter we studied and analyzed 13 stories which were written in that period.

And in the Third chapter, we handled how the political and social conditions had effected the literature.

Finally, in the Epilogue, we wrote our general comments and ideas regarding to the era and the works we have analyzed.